

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**A‘ŞÂ HEMDÂN’IN DÎVÂN’ININ İSLAM TARİHİ
AÇISINDAN TAHLİLİ**

**Maram Al-SMADİ
2501171851**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ**

İSTANBUL- 2022

ÖZ

A‘ŞÂ HEMDÂN’IN DÎVÂN’ININ İSLAM TARİHİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Maram Al-SMADİ

Araştırma konusu olan “A‘şâ Hemdân’ın Dîvânı’nın İslam Tarihi Açısından Tahlili” adlı tez çalışmasında, Emevîler döneminde yaşamış olan bir şairin şiirlerinde tarihe dair tanıklığı incelenmiştir. Çalışma giriş, sonuç ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, önemi, yöntemi ve faydalanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı anlatılmış ve doğup yetiştiği şehir olan Kûfe’nin Emevî döneminde genel siyasî durumu hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise A‘şâ’nın şiirleri tarihsel muhteva yönünden incelenmiştir. Ayrıca divanda yer alan şiirinde konu edinen siyasi hadiselerin arka planı kısaca aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda değişik kaynaklardan da faydalanılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışma boyunca ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: A‘şâ Hemdân, Emevî dönemi, Tevvâbûn Hadisesi, Muhtâr es-Sekafî, Mus‘ab b. Zübeyr, İbnu’l-Eş‘as, Haccâc, Kûfe

ABSTRACT

ANALYSIS OF A'SHA HAMDAN'S DIVAN IN TERMS OF ISLAMIC HISTORY

Maram Al-SMADI

The main objective of this thesis study is to address the relationship between poetry collection of A'sha Hemdân and Islamic history during the Umayyad period. The study consists from introduction, result and two more sections. The introduction provides a general informations about the study's objective, significance, method and the references that were used in the study. The first section talks about the poetrist life and an overview of the political situation of his city that he was born in 'Kufah' during that time. In the second section, the historical contents of the poetries were talked about. In addition, some of the political events (that were included in poetries) that happened during that time also were discussed and the possible reasons behind them were also included. For this purpose, many different references were used. In the conclusion section, the results that were obtained during the study had been included.

Key Words: A'sha Hemdân, Umayyad period, Tawwabîn, Mukhtar al-Thaqafi, Mus'ab Ibn al-Zubayr, Ibn al-Ash'ath, al-Hajjaj, Kufah

ÖNSÖZ

Hulefâ-yi Râşidîn döneminden sonra Emevî hanedanı, yönetimin yeni sahibi olmuştur. Yeni fetihler gerçekleştirilerek çeşitli devlet kurumları tesis edilmiştir. Bu dönemde devlet yapısı daha sistematik bir hale bürünmüştür. Aynı zamanda bu dönemde İslam tarihinin en önemli siyasî ve dinî olaylarından bazıları meydana gelmiştir. Bu olaylara bağlı olarak günümüze kadar devam eden mezhep, fikir ve düşünce ayrılıklarının ilk nüveleri bu dönemde filizlenmiştir. Dolayısıyla söz konusu dönem, İslâm tarihi açısından olduğu kadar, İslam düşüncesi ve farklı disiplinler açısından da bir hayli önem arz etmektedir.

Emevî döneminde yaşanan siyasî, sosyal ve dinî hadiseler dönemin şahitleri olan şairlerin şiirlerine de yansımıştır. Bu dönemde karşıt görüş sahibi kişiler ve gruplar Arapların hayatında vazgeçilmez olan şiiri kullanarak birbirlerini eleştirmiş veya konumlandırmışlardır. Bu kabil şiirleri havi onlarca divan meydana gelmiştir. Tarih araştırmalarında oldukça değerli olan bu şiirler, daha çok edebî ve dinî perspektifte incelenmiştir. Oysaki bu şiirler bir çok tarihi materyali içermektedir. Dahası Arap kültürünün vazgeçilmez unsuru olan bu şiir, konu hakkındaki en eski kaynak niteliğindedir. Bu kaynaklardan biri de A'şâ Hemdân'a ait olan divandır. Dönemin karmaşık olayları içinde bulunmuş olan A'şâ Hemdân'a ait olan bu divan, o dönemi anlamada ışık tutacaktır. Bu nedenle A'şâ'nın divanında yer alan şiirleri Türkçe'ye aktarılmış tanıklık yaptığı tarihi olaylar da işlenmiştir.

Kuşkusuz çalışmamın bu hale gelmesinde bir çok şahsın katkısı vardır. Araştırma konumun seçiminde ve beni bu konuda çalışmaya teşvik etmesinden tamamlanma aşamasına kadar ufuk açıcı fikir ve tenkitleriyle tezin şekillenmesinde emeği geçen ve yürütülmesi sürecinde değerli vaktini ayırarak desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ'e; kıymetli eleştirileriyle yol gösteren ve destek olan değerli hocam Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN beyefendiye ; Eyüp Elkoca ve Abdurrahim Ay'a da hocalar ; ayrıca manevî destekleriyle daima yanımda olan sevgili anne ve babama, tez çalışmalarım süresince yeterince vakit ayıramadığım ve buna rağmen her zaman yanımda olduklarını hissettiğim sevgili oğlum Yaman ve kızım Meryem'e; son olarak, varlığıyla her zaman hayatımı

güzelleştiren ve bana güç veren, çalışma azmimi kaybettiğim ve en umutsuz olduğum zamanlarda yeniden ayaklanmama yardımcı olan, hayatımda hep olmasını dilediğim sevgili kocam Dr. Ömer (Sadam) Al-Smadi'ye sonsuz teşekkürler ederim.

Maram Al-SMADİ
Ocak-2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

A‘ŞÂ HEMDÂN VE KÛFE

1.1. A‘şâ Hemdân’ın (ö. 83/702) Hayatı.....	6
1.2. A‘şâ Hemdân’ın Yaşadığı Dönemde Kûfe’nin Siyasi Durumuna Genel Bir Bakış.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN’IN TAHLİLİ

2.1. Hucend Savaşı İçin Söylediği Şiir	12
2.2. Mervân b. el-Hakem’i Hicvetmesi.....	13
2.3. en-Nu‘mân b. Beşîr İçin Söylediği Methiye	14
2.4. Tevvâbûn Hareketine Mersiye	16
2.4.1. Tevvâbûn Hareketine Genel Bakış	16
2.4.2. A‘şâ’nın Tevvâbûn İçin Söylediği Mersiye	17
2.4.3. Giriş Bölümü: Gazel	17
2.4.4. Tevvâbûn’un Amaçları ve A‘şâ’nın Şiirindeki Anlatımı.....	19
2.4.5. Aynu’l-Verde Savaşında Söylediği Şiir.....	21
2.4.6. Şairin Mersiyesi	23
2.5. A‘şâ’nın Muhtâr es-Sekafîye Ayaklanması Hakkındaki Şiiri.....	24
2.5.1. Muhtâr es-Sekafî Ayaklanmasına Genel Bakış	24
2.5.2. Cibbânetü’s-Sebî’ Hadisesi İçin Söylediği Şiir	26
2.5.3. Osman el-Cühenî’ye Mersiye	29
2.5.4. Mezar Gününde Söylediği Şiir.....	30

2.5.5. Basra Halkını Hicvetmesi	32
2.5.6. Muhtâr'ın Kürsü Hakkında Söylediği Şiir	33
2.5.7. Haşebiyye Hakkında Söylediği Şiir	34
2.6. Muhammed b. Eş'as İçin Söylediği Mersiye	36
2.7. A'şâ'nın Mus'ab b. Zübeyr İçin Söylediği Mersiye	38
2.7.1. Mersiye'nin İlk Bölümü.....	39
2.7.2. Mersiye'nin Mus'ab'a İhanet Edenleri Hicvettiği Bölüm	39
2.7.3. Mus'ab ve Taraftarlarını Methetmesi	41
2.7.4. Mersiye'nin Savaş ile İlgili Bölümü	42
2.7.5. Mus'ab'ın Ölümüne Ağıt.....	45
2.8. A'şâ'nın Deylem'de Hapisteyken İnşat Ettiği Şiir.....	46
2.9. Mekkân (Mukrân) Şehrine Düzenlenen Askeri Sefer Bağlamında Söylediği Şiir.....	50
2.10. Şairin Ubeydullâh b. Ebî Bekre'yi Hicvetmesi.....	53
2.11. Abdurrahmân b. Eş'as'ın İsyanı İle İlgili Şiirleri.....	55
2.11.1. Abdurrahmân b. Muhammed b. Eş'as İsyanına Genel Bir Bakış	55
2.11.2. Funduş İbn Hâyyân el-Hemdânî İçin Söylediği Mersiye	59
2.11.3. İbnü'l-Eş'âs'a Sitem	61
2.11.4. A'şâ'nın Halkı Haccâc'a Karşı İsyanı Çağırması	64
2.11.5. İbnü'l-Eş'as İçin Söylediği Methiye	65
2.11.6. Şairin Haccâc'ı Hicvetmesi	66
2.11.7. Suriyelileri Hicvetmesi	68
2.11.8. A'şâ Hemdân'ın Ölmeden Önceki Son Şiiri	68
2.12. Mansûriyye Fırkası Hakkında Söylediği Şiir	72
2.13.1. Hâlid b. Attâb'ın Cârîyesi Hakkındaki Şiiri.....	73
2.13.2. Hâlid b. Attâb İçin Söylediği Methiye	75
2.13.3. Hâlid b. Attâb'ı Hicvetmesi	75
2.14. Şairin Selim b. Salim İçin Söylediği Methiye.....	77
2.15. el-Hâris b. Umeyre için Söylediği Methiyeler	79
2.16. Şeceretü'l-Absî'yi Hicvetmesi	81
2.17. Zühhd Hakkında Söylediği Şiir.....	82
2.17.1. Ümmü'l-Celâl İçin Söylediği Şiiri.....	83
2.17.2. Karısı Cezle İçin Yazdığı Şiir	85

2.18. A‘şâ’nın Tarihe Tanık Olduğu Diğer Bazı Konular	86
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	96

KISALTMALAR

b.	: bin, İbn
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
H	: hicrî
Hız.	: Hazreti
M	: Miladî
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.	: sayı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
thk. /Thk.	: Thkik eden

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi

Şiirin kültür ve edebiyat alanında çok önemli olduğunda şüphe yoktur. Zira şiir, insan deneyimlerinin özüdür, insan bilgisinin kaynağıdır ve vazgeçilmez bir kültürel kaptır. Bu yüzden Araplar onu “Arapların divanı” olarak adlandırmışlar, yani şiiri deneyimleri ve yargıları için bir kap olarak tasvir etmişlerdir. Tarih bilimi, bilgiyi, bilimi, kültürü ve geçmiş olayları kanıtlara ve belgelere dayanarak açıklamaktadır. Bunun için şiir, en önemli tarihi belgelerden biri olarak kabul edilmektedir. Şair kaynaklarda olduğu haliyle, şiir de tarihselliğiyle kavranır. Demek ki şiir, tarihe sinmiş bir birikimdir. O halde diyebiliriz ki şiir, kavram olarak da metin olarak da tarihseldir, geçmişi içinde taşır. Bu durumda şiir, varoluşu nedeniyle tarihle ilgilidir. Aslında, vesikası olmayan tarih yoktur. Ayrıca şiir, geçmişte meydana gelen olayları kaydetme ve tasvir etmede de önemlidir.

İşte bu çalışmada incelemeye konu edilen şair ve şiiri de kendi yaşam döneminin tarihsel kanıtlarından birisidir. Görüleceği üzere Emevî döneminde yaşanan siyasî, sosyal ve dini hadiseler, dönemin şahitleri olan şairlerin şiirlerine yansımıştır. Dolayısıyla Emevî döneminde yaşamış olan A‘şâ Hemdân’ın şiirlerinin analitik bir incelemesi yapılacaktır. O, Emevî döneminin önemli Arap şairlerinden biridir. Bilindiği üzere Emevîler döneminde, çeşitli isyan hareketleri meydana gelmiştir. A‘şâ Hemdân da yaşadığı dönemde cereyan eden bu tür olaylardan şahit olduklarını şiirlerinde işlemiştir. Söz konusu şiirlerin enine boyuna incelenmeye çalışılacağı bu tez, şairin tarafını tuttuğu ve karşıtı olduğu siyasî, dini ve sosyal çekişmelerin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın temel hedefi A‘şâ Hemdân’ın şiirlerini inceleyip bu şiirleri, şairin ele aldığı tarihi olayları merkeze alarak analiz etmektir. Yaptığımız taramalarda A‘şâ Hemdân’ın şiirlerini bu bağlamda ele alan tatmin edici bir çalışma yapılmadığını gördük. Bu nedenle onun şiirleri üzerine yapılacak daha kapsamlı ve derinlikli bir çalışmanın hem onun şiirlerindeki tarihe tanıklıkların daha ayrıntılı bir biçimde

ortaya konması hem de araştırma sonucunda ortaya çıkacak bulguların, dönemin aydınlatılmasına katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca, Türkiye’de Arap şiirini tarihsel bir kaynak olarak ele alan veya analiz eden açıklayan ve tarih ile şiir arasındaki bağı ortaya koyan çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Elinizdeki çalışma bu boşluğu doldurmak amacıyla yapılmıştır. Çalışmamızda eserde yer alan tarihsel hadiselerle şiir, siyer, tarih ve edebiyat kaynaklarına müracaat edilerek farklı disiplinlerin bakış açısıyla açılım sağlanmaya gayret edilmiştir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, A‘şâ Hemdân’ın *Divân*’ında yer alan bütün şiirlerini kapsamıştır. Konunun daha net anlaşılması amacıyla, şiirlerin, tanıklık yaptıkları tarihsel hadiselerle göre bir ya da birkaç beyit halinde bölünmesinde yarar görülmüştür. Yöntem açısından, şiirin Arapça orijinal metni, metnin tercümesi ve metnin ele aldığı hadise eşliğinde tahlili şeklinde üç aşamalı bir plan takip edilmiştir. Şiir çevirileri hususunda da birkaç şey söylemekte yarar bulunmaktadır. Şiir çevirilerinde, önce orijinal metin verilmiş ve ardından bunların Türkçe tercümeleri konulmuştur. Söz konusu şiirlerinin daha önce yapılmış bir şerhi bulunmadığından, garip, zor veya arkaik kelimeler için Arapça sözlüklerden faydalanılmıştır.

Araştırmada veri toplama, toplanan verileri sınıflandırma ve değerlendirme modeli kullanılmıştır. Araştırmanın amaçlarına ulaşmak için, *Divân*’da yer alan hicivler, kasideler bir araya getirilmiş ve bunlar kendi içerisinde bir tasnife tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular, tarihi olaylara göre analiz edilerek yorumlanmıştır. Ayrıca, tahlilde şiirlerde bahsedilen olayların ve şahısların tarihi gerçekliğini olabildiğince test edebilmek amacıyla tarihi kaynaklardan yararlanılmış, bununla birlikte modern dönemde kaleme alınan eserlerden de istifade edilmiştir.

4. Kaynaklar Hakkında

4.1. Araştırmanın Kaynakları

A‘şâ Hemdân’ın *Dîvân*’ını incelememiz sırasında şairin dizelerinde bahsettiği pek çok kişi, ülke ve savaş ismi görülmektedir. Bu nedenle *Dîvân*’ı daha iyi

anlayabilmek için birçok kaynağa müracaat etmek zorunda kalınmıştır. Çalışmada yararlanılan eserler kaynakçada verildiği için burada, araştırma boyunca en çok yararlanılan bazı eserler zikredilmekle iktifa edilmiştir.

Çalışmamız boyunca klasik eserlerden et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*,¹ İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-Târih*² en çok müracaat edilen kaynaklar arasında olmuştur. Ayrıca Zübeyr b. Bekkâr, *Ahbâru'l-Muvaffakiyyât*³ da araştırma esnasında sıkça müracaat edilen kaynaklardan biri olmuştur. Bu sayılanlardan başka, anlamı bilinmeyen bazı kelime ve terimler ile kişi ve yer adlarının açıklamalarında Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân*'ı⁴ başta olmak üzere birçok sözlük, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* ve biyografik eserden yararlanılmıştır.

A'shâ Hemdân'ın *Dîvân*'ında birçok kişinin ismi geçmektedir. Bu bağlamda Emevî dönemine odaklanan tabakât kitapları çalışmamız açısından önem arz etmiştir. Bu kaynaklar içerisinde İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*,⁵ Zehebî'nin *Siyeru A'lâm en-Nübelâ*⁶ 'sı başta olmak üzere, ensap kitapları, vefayât kitapları, şehir tarihleri kullanılmıştır. Kuşkusuz bunların içerisinde el-Belâzûrî'nin *Ensâbü'l-Eşrâf*⁷ zengin bilgileri ihtiva etmekle ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda zikredilmesi gereken bir başka eser ise Hemdânî'nin *el-İklîl* 'idir.⁸

A'shâ'nın *Dîvân*'ında pek çok savaş ve hadiseden söz edilmiş olup, bunların daha iyi anlaşılması için aşağıdaki kitaplardan faydalanılmıştır. Fütûh kitapları

¹ Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî (ö.310/923), **Târîhü't-Taberî/Târîhü'r-rusûl ve'l-mülûk**, Dâru't-Türâs, Beyrut: 1387/1967.

² İzzeddin Ali İbnü'l-Esîr (ö.630/1233), **el-Kâmil fi't-târih**, (thk. Ebû'l-Fidâ el-Kâdî), Çev: Ahmet Ağırakça vd, İstanbul 1985-1987.

³ Ebû Abdillâh ez-Zübeyr b. Bekkâr (ö.256/870), **Ahbâru'l-muvaffakiyyât**, (thk. Sâmi Mekkî), 2. basım, Âlemü'l-Kütüb Beyrut: 1996.

⁴ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî Bağdâdî Rûmî (ö. 626/1229), **Mu'cemu'l-Buldân**, Dâru Sâdir, Beyrut: 1995.

⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî İbn Sa'd (ö. 230/845), **et-Tabakâtü'l-kübrâ**, (thk. Muhammed Abdülkadir 'Atâ), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut: 1410/1990.

⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (ö.748/1348), **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, (thk. Hassân Abdul el-Mânân), Beytül'efkâr ed-Devliyye, Beyrut: 2004.

⁷ Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud el-Belâzûrî (ö. 279/892-93), **Ensâbü'l-eşrâf**, (thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî), Dâru'l-Fikr, Beyrut: 1417/1996.

⁸ İbnü'l-Hâik Hasan b. Ahmed b. Yakub el-Hemdânî (ö. 334/945), **el-İklîl**, (thk. Muhibbüddin el-Hatîb), ed-Dâru'l-Yemeniyye, yy., 1407/1987.

içerisinde el-Belâzurî'nin (ö. 279/892) *Fütûhu'l-Büldân*'i⁹ ile İbn A'sem el-Kûfî'nin *Kitâbü'l-Fütûh*'i¹⁰ başucu kaynaklarımız olmuştur.

Çalışmamızda kullanılan bir diğer kaynak türü ise şehir tarihleridir, bunlar içinde özellikle Kûfe ile ilgili bilgi ihtiva edenler çalışmanın oluşturulmasında büyük bir role sahip olmuştur. Bu konuda en çok İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu Medîneti Dimaşk*'in¹¹ müracaat edilmiştir. Ayrıca konumuz ile ilgili bilgiler içeren ve de başvurduğumuz edebiyat kitabı ise Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî*'si olmuştur.¹²

4.2. A'sâ'ya Atfedilen Dîvân'ın Otantikliği

A'sâ'nın şiirlerini bir divan şeklinde toplamadığı bilinmektedir. Bu şiirlerin meşhur şair el-Asmaî tarafından divan halinde toplandığı rivayet edilmekle beraber¹³ bu divanın günümüze kadar ulaşmış olup olmadığı şüphe konusudur. Ayrıca el-Asmaî, A'sâ Hemdân'ı "İslam dönemindedir, şiiri çoktur" diyerek *fahl* saymaktadır.¹⁴ Ancak bu durum onun A'sâ'nın şiirlerini bir divan haline getirdiğini netleştirmemektedir. Ancak A'sâ'nın şiirleri çok geç dönemde yani yirminci yüzyılın başlarında bir araya getirilmiştir. Bu çalışmaları bir araya getiren ilk kişi Oryantalist Rudolf Gayer'dir (ö. 1929). Meymun b. Qais'in şiirine olan ilgisi onu A'sâ'nın şiirlerine yönlendirmiş ve çalışmalarının sonunda A'sâ'nın şiirlerini *The Dîwân of al-A'shâ* adlı eserinde 1928 yılında Londra'da neşretmiştir.¹⁵ Rudolf Gayer bu eserinde *el-Eğânî* ve diğer bazı kaynaklarda A'sâ'ya ait olduğunu düşündüğü kıtaları ve on beş uzun kasideyi bir araya getirerek A'sâ lakaplı diğer şairlerin şiirleriyle birlikte

⁹ Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud el-Belâzurî (ö.279/892), *Fütûhu'l-büldân*, Dâru ve Mektebetü Hilâl, Beyrut: 1988.

¹⁰ Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî (ö. 314/926), *Kitâbü'l-fütûh*, (thk. Ali Sîrî, Dâru'l-Ezvâi'), Beyrut: 1411/1991.

¹¹ Ebü'l-Kasım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir (ö. 571/1176), *Târîhu Dimaşk*, (thk. Amr b. Garâme el-Amravî), Dâru'l-Fikr, 1995.

¹² Ebü'l-Ferec Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-İsfahânî (ö.356/967), *el-Eğânî*, (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Darü'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire: 1935.

¹³ Hulusi Kılıç, "A'sâ Hemdân", *DİA*, İstanbul: 1991, c.3, s.546.

¹⁴ Kavramla ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Güler, *Asma 'î'nin Şiir Eleştirisinde Fuhûle Kavramı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:2 (2011), s.135.

¹⁵ Hasan İsmâ Ebû Yâsîn, *Dîvânü A'sâ Hemdân ve aḥbâruhu*, 1. basım (Riyad: Dârülulûm Yayınları 1403/1983), s.67.

yayımlamıştır.¹⁶ Gayer, A‘şâ Hemedan'a ait on beşe yakın şiir toplamıştır. Kuşkusuz Gayer, A‘şâ'nın şiirini toplamak için çok çaba sarf etmesine rağmen eseri hatalarla doludur. Zaten eser herhangi bir açıklama veya yorumda içermemektedir. Bir kez basılan bu kitabın büyük olasılıkla bugüne kadar yeni bir baskısı da yapılmamıştır. Uzun süre A‘şâ ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır. Daha sonra modern dönem Arap dilcilerinden Şevkî Dayf, şair hakkında kısa bir çalışma yapan ilk araştırmacı olmuştur.

Yakın zamanlarda Hasan İsa Ebû Yâsîn, *Dîvânu A‘şâ Hemdân ve Ahbâruhu* isimli yüksek lisans tez çalışması yapmış ve Gayer'in eserinde topladığı şiirleri almakla birlikte A‘şâ'nın diğer şiirine de ulaşmıştır.¹⁷ Bir kitap şeklinde neşrettiği bu eserinde Gayer tarafından toplanılan şiirleri kontrol etmekle kalmamış onun yaptığı hataları gidermeye ve eksiklerini de tamamlamaya çalışmıştır. Hasan İsa, eserinde "A‘şâ" lakaplı diğer şairlerin şiirlerini almamış, sadece A‘şâ Hemdân'ın yaklaşık 191 sayfadan oluşan elli dokuz kasidesini bir araya getirmiştir. İçerik itibarıyla kitapta, şairin hayatı, şiirlerinin özellikleri ve dönemindeki siyasî olaylardan bahsedilmiştir. Şiirlerin incelenmesi sırasında klasik Arapça'ya ait, günümüzde pek kullanılmayan garîb kelimelerin açıklamaları da eklenmiştir.

Tez çalışmamızda Hasan İsa tarafından yayımlanan *Dîvânu A‘şâ Hemdân ve Ahbâruhu* adlı kitap esas alınmıştır. Toplam sayısı 59 olan kasidelerin uzunlukları 5 beyit ile 50 beyit arasında değişkenlik göstermektedir. Dil ve üslup itibarıyla Cahiliye dönemi dil özelliklerini yansıtmakla birlikte Emevî döneminde başlayan dilde yenileşme hareketinin izlerini de üzerinde taşımaktadır.

Kuşkusuz Arap kabileleri arasında Hemdân, şiir yönü kuvvetli olanların başında gelmektedir. Dolayısıyla A‘şâ, mensubu bulunduğu kabilede devraldığı birikimle etkili bir şair olarak devrin edebi özellikleri ve belagat inceliklerini de edinerek bunları şiirlerine derç etmiştir.

¹⁶ Kılıç, "A‘şâ Hemdân" ,c.3,s.546

¹⁷ Mustafa Fayda, "Hemdân (Benî Hemdân)", **DİA**, İstanbul: 1998, c.17, s. 179-180.

BİRİNCİ BÖLÜM

A‘ŞÂ HEMDÂN VE KÛFE

Bu başlık altında şairin hayatı hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca şairin yaşadığı dönemde Kûfe’deki siyasi ortam ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.1. A‘şâ Hemdân’ın (ö. 83/702) Hayatı

Hiç kuşkusuz bir şairin içerisinde yetiştiği ailenin, kültürel ve ilmî birikimin, sevinç ve hüznlerin, kısacası yaşamına dair her tecrübesinin onun yetişmesinde etkili bir yeri vardır. Bu nedenle A‘şâ Hemdân’ın’ şiirlerini incelemeye geçmeden önce onun hayatına dair verilerin, eserlerinin ve ana edebî kişiliğinin ana hatlarıyla incelenmesinde yarar vardır.

Adı Abdurrahmân b. Abdullâh olan A‘şâ’nın soyu, “Abdullâh b. Hâris b. Nizâm b. Ceşum b. Amr b. el-Hâris b. Mâlik b. Abduhâarb. Ceşum b. Hâşid b. Ceşum b. Hıyrân b. Nauf b. Hemdân b. Mâlik b. Zeyd b. Nizar b. Evsele b. Rebîa b. Hıyâr b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya‘rub vasıtasıyla Kahtân’a ulaşır”.¹⁸ Künyesi Ebü’l-Musabbih olup 30/650 yılında Kûfe’de dünyaya gelmiştir. Soy silsilesinden de anlaşılacağı üzere Yemen kökenli bir kabile olan Hemdân’a mensuptur.¹⁹

Abdurrahmân b. Abdullâh, isminden daha çok ‘A‘şâ’ lakabı ile şöhret kazanmıştır. A‘şâ kelimesi gerek gece gerekse gündüz gözleri zayıf ve dumanlı gören kimseler için kullanılmıştır, ama şaire görme yetisinin zayıflığından dolayı A‘şâ denildiğini ispatlayan bir delilden yoksunuz. Aslında Arap edebiyatında ‘el-A‘şâ’ ismiyle anılan otuza yakın şairin bulunduğu kaydedilmektedir. Bunların içinde A‘şâ el-Kays, A‘şâ el-Hemdân, A‘şâ el-Tağlib ve A‘şâ el-Bâhil en tanınmışlarıdır.²⁰ Bunların hiç birinin bu künyeyi neden aldıkları bilinmemektedir. Ancak bu

¹⁸ İsfahânî, *el-Egânî*, c.6, s.33.

¹⁹ Hulusî Kılıç, “A‘şâ Hemdân”, *DİA*, c.3, s.545.

²⁰ Ebû Yâsîn, s.7.

kelimenin aynı zamanda rehbersiz yol yürüyen anlamına gelmiş olması, rakipleri tarafından “sapıtmış, yolunu kaybetmiş” anlamında kendisine böyle bir sıfatın verilmiş olması da muhtemeldir.

Mensup olduğu Hemdân kabilesi Yemen kökenli olmakla birlikte büyük ölçüde Kûfe’ye yerleşmişlerdir. Kabile mensupları, Hz. Ali’nin vefatı sonrası onun çocukları ve Ehl-i beyt mensuplarıyla birlikte hareket ederek Emevî saltanatına karşı başlatılan çeşitli isyanlarda aktif rol almışlardır. Haccâc’ın Irak valiliğine karşı yürütülen isyan hareketinde İbnü’l-Eş‘as’ın yanında yer almaları bunun en çarpıcı örneğidir.²¹

Kaynaklarımız A‘şâ Hemdân’ın hayatı hakkında fazla bilgi aktarmamaktadırlar. Bu kaynaklara göre A‘şâ, ilk zamanlar kırâat ve fıkıhla meşgul olmuş, ancak hayatının ilerleyen dönemlerinde kendini tamamen şiire vermiş ve inşat ettiği şiirlerle bu alanda tanınmaya başlamıştır.²² Ebu’l-Ferec’e göre “A‘şâ Hemdân Kûfe’de Kur’an-ı Kerim karilerinden biri idi”.²³ İbn Kesîr de onun ilkin kıraatla uğraştığını, sonradan kıraatı terk ederek şiire yöneldiğini söylemekle birlikte,²⁴ hocalarından birinin ünlü eş-Şa‘bî olduğunu söylemektedir.²⁵ Onun verdiği bu bilgi A‘şâ’nın fıkıh derslerini eş-Şa‘bî’den aldığını ve Hanefî fakihleri ile aynı geleneğe veya geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.²⁶ Kaldı ki kaynaklar onun Şa‘bî’nin²⁷ hem eniştesi hem de kayın biraderi olduğunu altını çizerek ifade etmiş olmaları da ayrıca dikkat çekicidir.²⁸

A‘şâ Hemdân aynı zamanda askeri kimliği olan bir şahıstır. Nitekim bazı askeri seferlere de iştirak etmiştir. Kaynaklarımıza göre Irak valisi Haccâc b. Ebî Yusuf es-Sekafî tarafından Deylemistan’ın fethi için gönderilen orduya iştirak

²¹ Fayda, “Hemdân (Benî Hemdân)”, **DiA**, c.17, s. 179-180.

²² Şevki Dayf, **Târîhu’l-edeb**, Dâru’l Maarif Yayınları, 7. Basım, Mısır 1119), c. 2, s. 332.

²³ İsfahânî, c.6, s.33.

²⁴ Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-nihâye**, Dârülmaârif, 8. basım, Beyrut: ty., c.9, s.50.

²⁵ İbn Kesîr, c.8, s.275.

²⁶ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, **Muhtasarü târîhu Dimaşk**, (thk. Rûhiyye en-Nahhâs), Dâru’l-Fikr, Dimaşk, 1988, c.14, s.273.

²⁷ Ebü Amr Âmir b. Şerâhil b. Abd(illâh) el-Hemdânî eş-Şa‘bî (ö. 104/722), hadis âlimi olup tâbiîdir. Bkz. M. Yaşar Kandemir, “Şa‘bî”, **DiA**, İstanbul: 2010, c.38, s.217.

²⁸ ez-Zehebî, **Siyeru a’lâmi’n-nübelâ**, c.4, s.185.

etmiştir. Hattabu sefer esnasında esir de düşmüştür. Esareti esnasında kendisine âşık olan kızın yardımıyla ancak kaçmayı başarmış ve hürriyetine kavuşmuştur. Daha sonra da Afganistan'ın güneyindeki Mekrân bölgesine düzenlenen askeri sefere katılmıştır.²⁹ Nitekim divanında bu iki sefer hakkında da inşat ettiği şiirler mevcuttur. Bu şiirler bir taraftan onun hayatı hakkında bilgiler aktarırken diğer taraftan da dönemin askeri tarihi ile Haccâc dönemi hakkında da bilgiler içermektedir.

Kuşkusuz A'şâ askeri kimliğinin yanı sıra siyasî duruşu olan da bir şahsiyettir. Nitekim bu siyasî duruşu onu Emeviler ve onların temsilcisi olan Haccâc b. Ebî Yusuf es-Sekafî karşıtı olmaya itmiştir. Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as'ın Irak valisi Haccâc'a karşı isyanında hiç tereddüt etmeden onun yanında yer alması bu nedenledir.³⁰ Sadece savaş meydanında yer almamıştır, aynı zamanda Haccâc'ın aleyhine birçok şiir de inşat ederek isyanı büyötmeye de çaba sarfetmiştir. Haccâc ile Abdurrahman arasında süren ve Haccâc'ın zaferiyle neticelenen Deyrölcemâcim Savaşı'nda yaşanan sonunda İbnü'l-Eş'as savaş alanından kaçmayı başarsa da A'şâ esir düşmüştür. Haccâc, geçmişte kendisi aleyhinde inşat ettiği hicivleri A'şâ'ya hatırlattığı zaman o, bağışlanma ümidiyle irticâlen bir methiye okumuş olsa da canını kurtaramamış ve hicri 83/702 yılında öldürölmüştür.³¹ Kuşkusuz A'şâ'nın bu renkli yaşamının tamamın onun divanına yansımıştır. Dahası dönemin kanlı tarihi de onun duygu dünyasını biçimlendirmiştir. Şimdi bu konuya hızla bakalım:

1.2. A'şâ Hemdân'ın Yaşadığı Dönemde Kûfe'nin Siyasi Durumuna Genel Bir Bakış

Tarihe mal olmuş şahsiyetlerin yaşadıkları dönem ve toplumdan soyutlayarak incelenemeyecekleri izahtan vareste bir konudur. A'şâ Hemdân gibi siyasetin gündemine sözleriyle ve fiilleriyle müdâhil olmuş, toplumun nabzını tutmuş ve dönemin kültürel hayatında önemli bir yer işgal etmiş bir şairin konumu bu duruma iyi bir örnektir. Bu nedenle A'şâ Hemdân'ın divanını tarihe tanıklı bağlamında tahlil

²⁹ Kılıç, "A'şâ Hemdân", c.3, s.545.

³⁰ İsfahânî, c.65, s.33.

³¹ Kılıç, "A'şâ Hemdân", c.3, s.545.

edilirken daha sağlıklı bir bakış açısı yakalayabilmemiz amacıyla içinde yaşadığı dönemin siyasi tarihine göz atmak son derece yararlı olacaktır.

A‘şâ’nin hayatını sürdürdüğü Kûfe şehri, kurulduğu günden itibaren pek çok siyasi hadiseye ev sahipliği yapmıştır. Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle başlayan canlı siyasi yaşam, Emevîler döneminde daha da artmıştır.³² Başta Hucr b. Adiy’nin öldürülmesi ve Kerbelâ Vakası olmak üzere pek çok hadise bu kentte yaşanmıştır. Bilindiği gibi bu iki hadiselerin temelinde de Muaviye dönemine dayanmaktadır. Muaviye b. Ebî Süfyân (ö. 60/680) vefat etmeden önce farklı bir uygulama takip ederek yerine oğlu Yezîd’i veliaht tayin etmesi yatmaktadır.³³ Muaviye’nin ölümünden hemen sonra Hz. Hüseyin, hak arayışına girerek Mekke’ye hareket ettiğini öğrenen Kûfeliler ona mektuplar göndererek kendisine biat etmek istediklerini ve Kûfe’ye davet etmişlerdir. Fakat Hz. Hüseyin, daha önce Hz. Hasan’ı Muaviye karşısında yalnız bırakan Kûfelilere güvenmemiş³⁴ ve bu sebeple Kûfelilerin durumunu incelemesi ve kendisi adına biat alması için amcasının oğlu Müslim b. Akîl’i Kûfe’ye göndermiştir. İbn Akîl, Kûfe’ye geldiği zaman insanlar onun etrafında toplanınca kendilerinden Hz. Hüseyin adına biat almaya başlamıştır.³⁵ Ancak Emeviler harekete geçmiş ve Kûfe’ye Ubeydullah b. Ziyad’ı vali tayin etmişti. İbn Ziyad geldikten hemen sonra Hz. Hüseyin’e destek verenleri tehdit etmiş ve kendi safına çekmeyi başarmıştı. Hz. Hüseyin’in öldürülmesi için de Ömer b. Sa’d b. Ebi Vakkas’ı 4000 kişilik ilave güçle göndermişti. 61/680 yılında cereyan eden ve tarihe Kerbelâ Hadisesi olarak geçen bu olayın teticesinde Hz. Hüseyin ve beraberindeki 80 kadar kişi katledilmiştir.³⁶ İslam tarihinin siyasi anlamda en önemli kırılma noktalarından birini teşkil eden bu olay, Müslümanlar arasında Emevîlere karşı muhalefetin artmasına neden olmuştur. Nitekim bu hadiseden hemen sonra

³² Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, **Bedevilikten Haderiliğe Kûfe**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001; Hakan Keleş, **Emeviler Döneminde Meydana Gelen Dini-Siyasi Hareketlerde Kûfe’nin Önemi**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya: 2019, s.55.

³³ Mehmet Mahfuz Söylemez, **Kûfe’nin Siyasi Tarihi**, 1. basım. Ankara Okulu Yayınları, Ankara: 2015, s. 127.

³⁴ Keleş, s.59.

³⁵ Casim Avcı, "Kûfe", **DiA**, İstanbul: 2002, c.26, s.339-342.

³⁶ Hz. Hüseyin’in katli ile ilgili süreç ve hadiseye dair geniş bilgi için bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, Hz. Hüseyin ve Kûfeliler, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2005, cilt: XI, sayı: 33, s. 475-500.

Emevilerin Hicaz'da hâkimiyetleri son bulmuş, bu coğrafyadaki tek siyasî aktör Abdullah b. Zübeyr olmuştur.³⁷

66/685 yılına gelindiğinde Kûfe halkı bir süreliğine Emevîler'e karşı hilâfet mücadelesi veren Abdullah b. Zübeyr'in hâkimiyetini kabul ettiyse de Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye adına Kûfe'ye gelen Muhtâr es-Sekafî burada isyan çıkarak şehre hâkim olmuştur.³⁸ Muhtâr es-Sekafî'nin öldürülmesi ardından Kûfe, Mus'ab b. Zübeyr'in eline geçmiştir. Mus'ab, Muhtâr'ı yenerek Irak ve doğu vilayetlerini hâkimiyeti altına almıştır. Birkaç yıl sonra, 72/691 yılında Mus'ab b. Zübeyr'i Deyrûlcâslık civarında yapılan savaşla ortadan kaldıran Abdülmelik b. Mervân, Kûfe'ye girerek halkın biatını almasıyla şehirde Emevî hâkimiyeti yeniden kurulmuştur.³⁹

Kûfe valisi Bişr b. Mervân'ın (ö.75/694) ölümünden sonra stratejik önemi yanında isyan merkezi haline gelen Irak'a Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî vali olarak atandı. Basra'da ona bağlanarak Irak valiliği meydana getirildi. Bu bölgeye olağanüstü yetkilerle atanan Haccâc, Kûfe başta olmak üzere civar bölgeleri yirmi yıl boyunca sert tedbirlerle yönetmiştir.⁴⁰ Ancak bu durum kendisine karşı ciddi bir hoşnutsuzluğun oluşmasını da sağlamıştır. Bu hoşnutsuzluğun bir neticesi olarak Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as kendisine karşı isyan etmiştir. İsyanın önemli merkezlerinden biri sayılan Kûfe'ye girdiğinde halk kendisini büyük bir coşkuyla karşılamıştır. 82/701 yılında Haccâc'la savaşmak üzere Kûfe'den ayrılan İbnü'l-Eş'as Deyrûlcemâcim'de mağlûp edilmiştir.⁴¹ A'sâ, savaştan sonra esir edilmiş ve akabinde de öldürülmüştür.

İnceleme konusu olarak seçtiğimiz A'sâ'nın *Dîvân*'ını işte bütün bu hadiselerin izdüşümüne sahiptir. Nitekim A'sâ Hemdân, inşad ettiği şiirlerle yaşadığı

³⁷ Âdem Apak, "Emevîlerin Irak Siyaseti", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.18, Sayı:1, 2009, s.110.

³⁸ Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm", *DiA*, İstanbul: 1988, c.1, s.145-146; Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, 100 vd.

³⁹ Fatih Akkoca, *Mus'ab b. Zübeyr*, SAMER Yayınları, Kahramanmaraş: 2019, s.79.

⁴⁰ Apak, s.110.

⁴¹ Yâkût el-Hamavî, *Mu'cemü'l-büldân*, c.4, s.347-353.

bu zaman dilimindeki siyasî hadiselerin tamamına ışık tutmaktadır. Bu yüzden bu şiirler, tarihi birer belge hüviyetine sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÎVÂN'IN TAHLİLİ

A‘şâ Hemdân’ın hayatı, divanı ve yaşadığı dönem hakkında bilgi verdikten sonra şimdi onun bu nadide eserinde, tanıklık ettiği tarihe dair şahitliklerine geçebiliriz. Ancak konuya geçmeden önce *Dîvân*’ının muhtevası hakkında kısa bir bilgi verilelim, ardından da eserdeki şiirleri konularına göre başlıklar halinde ele alarak tanıklık yaptıkları tarihi hadise hakkında bilgi verelim. Tabiki bunu yaparken divandaki her biri şiiri de Türkçe tercümesine vermiş olacağız. Keza şiirde bahsedilen şahıslar ile coğrafi mekânlar hakkında da bilgi akarmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

Divân’ın muhtevasına gelince: A‘şâ Hemdân sade bir üslûba bağlı kalarak kahramanlık, hiciv, gazel ve hikemiyyat gibi değişik konu ve biçimlerde şiirler inşad etmiştir. Öte yandan katıldığı savaşlar, esirlikteki hayatı, karşılaştığı şahıslar ve başından geçen olayları da işlemeyi ihmal etmemiştir.⁴²

2.1. Hucend Savaşı İçin Söylediği Şiir

A‘şâ’nın daivanındaki ilk beyitler Hucent Savaşı’na dairdir. Şair bu beyitlerde şöyle demektedir:

رَمَّ وَغَوَّيْتُ فِي الْمَكْرِ سَلِيْبًا
تُ إِلَى اللَّهِ فِي الدَّمَاءِ خَضِيْبًا

۱- لَيْتَ خَيْلِي يَوْمَ الْخَجَنْدَةِ لَمْ تَهْ
۲- تَحْضُرُ الطَّيْرُ مَصْرَعِي وَتَرْوَحْ

Keşke Hucende günü atım yenilmeseydi de korumasız meydanda silahsız
kalsaydım
Kuşlar cesedim üstünde dönseydi, Hakk’a kanlara boyanmış halde yürüyeydim.

Emeviler, İslam tarihinde yaptıkları fetihlerle tanınan bir devlettir. Bu dönemde bir taraftan Afrika ve Endülüs’te, diğer taraftan Anadolu’da öte taraftan Horasan ve Sind bölgelerinde fetihler gerçekleştirilmiştir. Horasan ve Sind bölgesi fetihlerinin Emevilerin kurucusu Muaviye döneminde başladığı bilinmektedir.

⁴² Kılıç, "A‘şâ Hemdân", c.3, s.546.

Muaviye'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Yezid b. Muaviye döneminde de devam etmiştir. Nitekim onun döneminde buraya Selm b. Ziyad b. Ebihi vali olarak atanmıştır. Hükümdar ailesine mensup olduğu kabul edilen Selm'in bu bölgeye vali olarak atanması aslında Emevilerin yöreye verdiği önemi göstermektedir. Selm, Horasan'a vali olarak atanmasından sonra fetihlere devam etmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bugün Tacikistan sınırları içerisinde yer alan Hucend kentinin fethi için de harekete geçilmiştir.⁴³ İbnü'l-Esîr de ifade ettiği gibi A'sâ Hemdân, Hucend bölgesine Selm b. Ziyâd komutasında düzenlenen bu askeri sefere gönüllü olarak katılmıştır.⁴⁴ Ancak bu sefer esnasında Hucent fethedilemediği gibi gelen Müslüman askerler de yenilmişlerdir. Kuşkusuz şairimiz A'sâ Hemdân da bu yenilginin tanığıdır. Nitekim yukarıda aktardığımız dizelerinden de anlaşıldığı gibi bu yenilgi onu son derece üzmüştür. Öyle ki burada yenilmektense ölümü tercih ettiğini ifade edecek kadar da etkilenmiştir. Öte taraftan bu dizeler A'sâ'nın cesareti, kahramanlığı kadar ölümü hiçe sayacak kadar değerlerine bağlılığını göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

2.2. Mervân b. el-Hakem'i Hicvetmesi

A'sâ'nın Emevi karşıtı olduğu bilinmektedir. Bu karşıtlığı şiirlerine de yansımaktadır. Mervân b. Hakem ile ilgili söylediği şiirler bunun kanıtı mahiyetindedir. Her ne kadar Zehebî A'sâ Hemdân'ın caize beklentisi içerisinde Suriye'nin başkenti Şam'a gittiğini, ancak Mervân b. Hakem'den (64-65) beklediği caizeyi alamadığı için onu hicvettiğini söylese de hadisenin böyle olduğunu ispatlayacak veriden yoksunuz.⁴⁵ Ancak Emevi devleti tam tarihe karışmışken Mervan b. Hakem'in onu adeta küllerinden yeniden yaratması A'sâ'yı rahatsız etmiş olabilir. Bu da onu hicvetmesine neden olmuş olabilir. Bilindiği gibi söz konusu dönemde İslam âleminin, Suriye dışındaki, tamamı Abdullah b. Zübeyr'e biat etmiştir. Ancak Mervan ona biat etmeyi reddetmiş ve Suriye'de kendi adına biat toplamaya başlamıştır. Böylelikle İslam âlemi yeniden ikiye bölünmüştür. Bu

⁴³ Rıza Kurtuluş, "Hucend", **DiA**, İstanbul: 1998, c.18, s. 272-273.

⁴⁴ Bkz. Belâzurî, **Fütûh**, c.1, s.299; Yâkût el-Hamavî, **Mu'cemü'l-büldân**, c.2, s.347; İbnü'l-Esîr, c. 4, s.97.

⁴⁵ Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, c.3, s.476.

bölünme dönemin aydınlarının tamamını rahatsız etmiştir. A‘şâ’nın da bundan rahatsız olduğu için Mervan’ı hicvetmesi büyük bir olasılıktır.⁴⁶ Bizi böyle düşünmeye iten durum ise Mervân b. Hakem’in canhıraş bir şekilde Abdullah b. Zübeyr’e karşı taraftarlarını artırmaya çalışırken, ayağına kadar gelen A‘şâ gibi bir adama icazet vermeyip onu muhaliflerin kucağına itmesinin makul olmadığı düşüncemizdir. Zira o dönemde şairlerin toplum içerisinde ne kadar yönlendirici bir etkiye sahip oldukları herkes tarafından bilinmektedir. Bu nedenle hiçbir siyasî şahsiyet şairleri karşısına almaya cesaret edemezdi.

مُقَيِّدٌ دَمِي أَوْ قَاطِعٌ مِنْ لِسَانِيَا
تَسُوءُ الصَّدِيقَ أَوْ تَسُرُّ الْأَعَادِيَا
تَقَادِي أَسْوَدَ الْغَابِ مِنْهُ تَقَادِيَا

١- أَتَانِي عَنْ مَرَوَانَ بِالْغَيْبِ أَنَّهُ
٢- وَإِنَّكَ إِنْ تَسْبِقَ إِلَيَّ بِفِعْلَةٍ
٣- تَجِدُ بَطْلًا شَاكِي السِّلَاحِ مُجَرَّبًا

Bana Mervân’dan gizli bir haber geldi, o beni öldürecek veya dilimi kesecekmiş.
[Ey Mervan] Bana bir şey yaparsan; arkadaşını üzmüş, düşmanlarını sevindirmiş olursun.
[Karşında] silahtan müşteki [ancak] deneyimli bir yiğit bulursun ki ormanların aslanları bile ona feda olur.

diyen A‘şâ’nın bu dizeleri Mervan b. Hakem’in onun tarafından inşat edilen şiirden ciddi anlamda rahatsız olduğunu hatta öldürmesi veya dilinin kesilmesini emrettiğini göstermesini ortaya koyarken nedeni hakkında bize aydınlatıcı gerekçe sunmamaktadır.

2.3. en-Nu‘mân b. Beşîr İçin Söylediği Methiye

Numan b. Beşîr Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden bir süre sonra dünyaya gelmiştir. Çocukluk yılları Peygamberin dizi dibinde geçmiştir. Emevilerin ilk halifesi olan Muaviye döneminde el-Cezire ve Hums valiliği, Yezid döneminde de Kûfe valiliği yapmıştır. Ancak Hz. Hüseyin taraftarı olduğu gerekçesi ile Yezid tarafından Kûfe valiliğinden azledilmiştir. Bu hadiseden sonra Abdullah b. Zübeyr’in yanında yer almıştır. Abdullah b. Zübeyr tarafından Hums valiliğine atanmıştır.

⁴⁶ İsfahânî, *el-Egânî*, c.6, s.50.

Hums halkının Mervan b. Hakem'in tarafına geçmesi üzerine şehri terketmek istemişse de Emevi taraftarlarınca yakalanarak hicri 64 tarihinde şehit edilmiştir.⁴⁷

Görüldüğü gibi Nu'man b. Beşir aslında Emevi karşıtıdır. Bu da A'sâ'yı ona yönlendirmiş olmalıdır. Kaynaklar onun Nu'man'a Abdullah b. Zübeyr adına Hums'ta valilik yaptığı dönemde gittiği aktarmaktadır. Hatta yüklü miktardaki borcunu ödeyebilmek için ondan yardım talep etmiştir. Bunun üzerine Nu'mân, Humus halkıyla da istişâre ederek, onun söz konusu borcunu Beytül-Mâl imkânlarıyla ödemiştir. Bu olay üzerine A'sâ'nın, Nu'mân'ın cömertliğine dâir aşağıdaki şiiri inşat ettiği ifade edilmektedir.⁴⁸ Şair bu beyitlerinde en-Nu'mân'ı şöyle metheder:⁴⁹

كُنْعَمَانُ نَعْمَانَ النَّدَى ابْنِ بَشِيرٍ	١- وَلَمْ أَرَ لِلْحَاجَاتِ عِنْدَ التَّمَاسِهَا
كَمُدِّلٍ إِلَى الْأَقْوَامِ حَبْلَ غُرُورٍ	٢- إِذَا قَالَ أَوْفَى مَا يَقُولُ وَلَمْ يَكُنْ
وَمَا خَيْرُ مَنْ لَا يَقْتَدِي بِشُكُورٍ	٣- مَتَى أَكْفَرَ النُّعْمَانَ لَمْ أَلْفَ شَاكِرًا
ثَوَى مَا ثَوَى لَمْ يَنْقَلِبْ بِنَقِيرٍ	٤- فَلَوْلَا أَخُو الْأَنْصَارِ كُنْتُ كَنَازِلٍ

Mali ihtiyaç ortaya çıktığında, Nu'mân b. Bşir kadar cömert birisini görmedim. Eğer bir söz verdiyse, kibirlenmez; dürüst olur ve insanlara yalan söz söylemezdi. Nu'mân'a ne zaman nankörlük edebilirim ki! [zaten kendine yapılan] teşekkür edemeyende de bir hayır bulunmaz. [Şayet] Ensari [bu] kardeşi olmasaydı, hiçbir şey alamaz ve elim boş dönerdim.

Yukarıdaki beyitlerden anladığımız kadarıyla A'sâ, kendisine yapılan bu iyiliğe “Ensar’a mensup kardeş” şeklinde nitelemeyle karşılık vermiştir. Nu'man b. Beşîr, kaynaklarda; “Ensar arasında hicretten sonra doğan ilk çocuklardan biri” olarak takdim edilmektedir.⁵⁰

⁴⁷ en-Nu'mân b. Beşir hakkında geniş bilgi almak için bak. Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, c.2, s.424.

⁴⁸ Gökhan Karahan (2021), **Nu'mân b. Beşir'in (ö. 64/684) Hayatı ve Rivayetlerinin Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, s.13.

⁴⁹ Bu beyitler için ayrıca bkz. İsfahânî, **el-Egânî**, c.6, s.50; İbn Asâkir, c. 34, s.480.

⁵⁰ Belâzurî, **Ensâb**, c.6, s.283.

2.4. Tevvâbûn Hareketine Mersiye

2.4.1. Tevvâbûn Hareketine Genel Bakış

Önceki bölümde ifade edildiği gibi Kûfe'nin siyasî tarihi açısından kırılma yaratan olayların başında Tevvâbûn Hareketi gelir. Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Kerbelâ'da katledilmesinden sonra, İslâm dünyasında Emevîler'e karşı nefret ve kin daha da artmıştır. Bu süreçte Tevvâbûn hareketi Hz. Hüseyin ve ehl-i beyt'in intikamını almak için harekete geçen ve çoğunluğunu Kûfelilerin meydana getirdiği ilk oluşumun adıdır.

Nitekim Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin'in başı, Ubeydullah b. Ziyâd'ın adamları tarafından Kûfe'ye getirilmiş ve bir sopanın ucuna takılarak sokak aralarında günlerce dolaştırılmıştı.⁵¹ Bu Kûfe'de beklenenin aksine bir etki yarattı. Hz. Hüseyin'in katli konusunda sessiz kalan, ona biat etmek için Kûfe'ye davet eden Kûfeliler yaptıklarının bir hata olduğunu anladılar. İşlemiş oldukları günahın Allah tarafından affedilmesi için Hz. Hüseyin'in katillerini öldürmek ve böylece suçluluk duygusundan kurtulmak istiyorlardı.⁵²

Hareketin ilk dönemlerinde beş kurucu üyeden birisi olan Süleyman b. Surâd el- Huzâi'nin evi toplanma alanı olarak kullanılmıştır. Müzakereler sonrasında Süleymân b. Surâd hareketin lideri seçilmiştir.⁵³ 61/680 yılından Yezîd b. Muâviye'nin ölüm yılı olan 64/684'e kadar taraftar toplama faaliyetleri gizlice yürütülmüştür.⁵⁴ Bu çağrılar cevap bulmuş, Kûfe'de Hz. Ali taraftarları Hz. Hüseyin'in intikamını almak üzere Süleyman b. Surâd'ın etrafında toplanmaya başlamıştır.

Kaynakları incelediğimizde; Tevvâbûn grubu faaliyetlerini gizli olarak yürütürken Kûfe'de başka bir hareket ve oluşum bulunmaktaydı. Mekke'de aradığı

⁵¹ Keleş, s.66.

⁵² Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, s.150.

⁵³ Fatih Erkoçoğlu, *Abdûlmelik b. Mervân ve Dönemi (65-86/685-705)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2006, s.36.

⁵⁴ Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, s.169.

ortamı bulamayan Muhtâr es-Sekafî de Yezîd'in ölümünden altı ay sonra Kûfe'ye yönelir.⁵⁵

2.4.2. A'şâ'nın Tevvâbûn İçin Söylediği Mersiye

65/685 yılına girildiğinde A'şâ Hemdân da artık Tevvâbûn topluluğunun bir üyesi olur.⁵⁶ Aynu'l-Verde savaşına bilfiil katılan şair, savaş bitiminde yazdığı şiirinde, savaş hakkında bazı bilgiler vermiş, Tevvâbûn hareketinin liderlerine bir mersiye⁵⁷ inşad etmiştir. Hareketin amacının da anlatıldığı şiirde, hareket liderlerinin isimleri özellikle zikredilmiştir. A'şâ Hemdân'ın Tevvâbûn hareketinin ortaya çıkışı, hedefi, liderleri ve bu hareketin öncülüğünde meydana gelen savaşlar hakkında verdiği bilgilere mersiye tahlilileri yapılırken değinilecektir.

A'şâ, Hâşimî taraftarıdır ve bundan dolayı başta Süleyman b. Surâd olmak üzere Tevvâbûn hareketine katılanların öldürülmesi ile ilgili mersiyeler yazmıştır.⁵⁸ Tevvâbûn mersiyesi olarak da bilinen aşağıdaki beyitler, şairin ilk yazıları olup söylendiği yer Aynu'l-Verde'dir. Taberî'nin tarihinde zikrettiği gibi, bu şiir Emevî döneminde gizli tutulan şiirlerden (*mükâtemât*) birisidir.⁵⁹ Bu kaside dört bölümde ele alınacaktır. Ayrıca bu kaside tarih kitaplarında kayıt altına alınmış, başta İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'i olmak üzere bazı kitaplarda Türkçe çevirisi bulunmaktadır.

2.4.3. Giriş Bölümü: Gazel

Geleneksel bir üslupla şiire gazelle giriş yapan şair, önce sevdiği kadından bahseder. Emevî dönemiyle birlikte yaygın hale gelen bu gazel çeşidinde, şair ve sevdiği arasındaki ilişkilere yer verilir. Ayrıca bu bölümünde sevgiliyi kaybetmenin

⁵⁵ İsmail Yiğit, Tevvâbûn, **DiA**, İstanbul: 2012, c.41, s.49-50.

⁵⁶ Ebû Yâsîn, s.17.

⁵⁷ Arapça "resâ" kökünden gelen mersiye, ölenin ardından onu iyilikleriyle yâd etmek anlamında kullanılır. Mersiye kısaca, "Ölmüş bir kimse üzerine yazılmış manzume" olarak ifade edilir. Divan edebiyatında mersiye "ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik" şiirlerdir. (Bkz. M. Zeliha Stebbler Çavuş, "Türk Edebiyatında Mersiyeler", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 38, Erzurum: 2008, s.132.

⁵⁸ Mehmet Çakırtaş (2007), **Emeviler Dönemi Şiddet Hareketleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.314.

⁵⁹ Taberî, c.5, s.607.

yarattığı acı ve keder vurgulanırken, sonrasında asıl tema ile arasında bağlantı kurulmaktadır. Kasidenin giriş bölümünün beyitleri şöyledir:⁶⁰

١- أَلَمْ خَيَالٌ مِنْكَ يَا أُمَّ غَالِبٍ	فَحَيِّتْ عَنَّا مِنْ حَبِيبٍ مُجَانِبٍ
٢- وَمَا زِلْتَ لِي شَجَوًّا وَمَا زِلْتَ مُقْصِدًا	لَهُمْ عَرَانِي مِنْ فِرَاقِكَ نَاصِبٍ
٣- فَمَا أَنَسَ لَا أَنَسَى انْفِتَالِكَ فِي الضَّحَى	إِلَيْنَا مَعَ الْبَيْضِ الْوَسَامِ الْخَرَابِ
٤- تَرَاعَتْ لَنَا هَيْفَاءَ مَهْضُومَةِ الْحَشَا	لَطِيفَةِ طَيِّ الْكُشْحِ رِيَا الْحَقَانِبِ
٥- مَبْتَلَاةَ غَرَاءٍ رُودٌ شَبَابُهَا	كَشَمْسِ الضَّحَى تَنَكَّلَ بَيْنَ السَّحَابِ
٦- فَلَمَّا تَغَشَّاهَا السَّحَابُ وَحَوْلَهُ	بَدَا حَاجِبٌ مِنْهَا وَضَنْتَ بِحَاجِبِ
٧- فَتَلَكَ الْهَوَى وَهِيَ الْجَوَى لِي وَالْمُنَى	فَأَحْبَبَ بِهَا مِنْ خَلَةٍ لَمْ تُصَاقِبِ
٨- وَلَا يُبْعِدُ اللَّهُ الشَّابَابَ وَذَكَرَهُ	وَحُبُّ تَصَافِي الْمُعْصِرَاتِ الْكَوَاعِبِ
٩- وَيَزْدَادُ مَا أَحْبَبْتَهُ مِنْ عَتَابِنَا	لَعَابًا وَسُقْيَا لِلْخَدِينِ الْمُقَارِبِ
١٠- فَاتِي وَإِنْ لَمْ أَنَسْهُنَّ لَذَاكِرُ	رَزِينَةَ مَخْبَابِ كَرِيمِ الْمَنَاصِبِ

Ey Ümmü Gâlib, hayalin canlandı da, üzerimizde selam var sana uzaktaki sevgiliden.
Hâlâ hüzsün bana ve hâlâ arzusun, ayrılışından içimde kök salan gamdan.
Hiç mi hiç unutmam kuşluk vakti beyaz tenli, alımlı ve körpe kızlarla bize gelişini.
Dikkatimizi çekti bir tanesi ince belli, balık etli, endamı hoş, bir içim su, bir âhû.
Ay parçası bir huri, ter ü taze bir körpe, kuşluk vakti bulutlar arasından gülümseyen bir güneş.
Bulutlar onu ve çevresini kaplayınca, bir kaşı görünürken diğer kaşı görünmez.
İşte aşk bu, o benim aşkım ve muradım; ne sevgili bir yardır o, eşi bulunmaz.
Allah gençlikten, onu yâddan ve bulutlara eş yaşıt körpelere vurulmaktan alıkoymasın.
Sitem üstüne sitem ederken bize yar, yakınındaki rakibi öpücüklere boğuyor.
Unutmasam da onları ben, gönülde tahtı yüksek, baştan çıkaran bir bela olarak anarım.

A‘şâ Hemdân’ın yukarıdaki beyitlerde ifade edildiği gibi, Tevvâbûn hareketinin liderleri hakkında bazı referanslar bulunmaktadır. Hareketin mensupları ve liderlerinin öldürülmesinden duyulan hüznün, şiirin ana temasını oluşturur. Bu dizeler şairin Tevvâbûn oluşumu ile arasındaki bağı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Giriş bölümündeki aşk acısı ile ana temada bahsedilen acı, şairin içerisinde bulunduğu ruh halini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

⁶⁰ Taberî, c.5, s. 608-609; İbnü'l-Esîr, c. 4, s.174-175.

2.4.4. Tevvâbûn'un Amaçları ve A'sâ'nın Şiirindeki Anlatımı

İbnü'l-Esîr'in rivayetine göre Süleymân b. Surâd arkadaşlarının önüne dikilerek şöyle konuştu: “Ey insanlar! Kim bu çıkışıyla Allah'ın rızasını ve ahireti isteyerek çıkmışsa o bizdendir, biz de onanız. O yaşarken de ölürken de Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. Kim de yalnız dünyayı isteyerek çıkmışsa, Allah'a yemin ederim ki, bizler Allah'ın rızası dışında hiçbir ganimet ve hiçbir mal ele geçirecek değiliz. Yanımızda ne altın ne gümüş ne de herhangi bir mal vardır. Beraberimizde olan sadece omuzlarımızdaki silahlarımız ve ancak bize yetecek olan azığımızdır. Bunun dışında herhangi bir niyete sahip olan kimseler bizimle birlikte kalmassın.”

Bu hitabı duyan arkadaşları dört bir yandan ona şöyle seslendiler: “Bizler dünyayı istemiyoruz, dünya için de çıkmadık. Biz yalnız tövbe etmek ve Peygamberimiz Rasûlullah'ın (s.a.v.) kızının, oğlunun kanını istemek üzere çıktık.”⁶¹ Bunun hakkında, Tevvâbûn yani tövbe edenler grubunun yaklaşımını, bu ayaklanmadan amaçlarını A'sâ Hemdân'ın anlatmaya başlar ve aşağıdaki beyitlerde ifade edildiği gibi mesele net bir biçimde görülmektedir:

وَتَقَوَّى الْإِلَهَ خَيْرُ تَكْسَابٍ كَاسِبٍ
وَتَابَ إِلَى اللَّهِ الرَّفِيعِ الْمَرَاتِبِ
فَلَسْتُ إِلَيْهَا مَا حَيَّيْتُ بِأَيِّبِ
وَيَسْعَى لَهُ السَّاعُونَ فِيهَا بِرَاغِبِ
إِلَى ابْنِ زِيَادٍ فِي الْجُمُوعِ الْكَبَابِ
مَصَالِيْتُ أَنْجَادٍ سَرَاةٍ مُنَاجِبِ
وَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لِلْأَمِيرِ الْمُخَاطِبِ
وَأَخْرَجَ مَجْرًا بِالْأَمْسِ تَائِبِ

١١- تَوَسَّلَ بِالتَّقْوَى إِلَى اللَّهِ صَادِقًا
١٢- وَخَلَّى عَنِ الدُّنْيَا فَلَمْ يَلْتَبَسْ بِهَا
١٣- تَخَلَّى عَنِ الدُّنْيَا وَقَالَ أَطْرَحْتُهَا
١٤- وَمَا أَنَا فِيمَا يُكْبِرُ النَّاسَ فَقَدَهُ
١٥- فَوَجَّهَهُ نَحْوَ النَّوِيَّةِ سَانِرًا
١٦- بِقَوْمٍ هُمْ أَهْلُ التَّقِيَّةِ وَالنَّهْيِ
١٧- مَضَوْا تَارِكِي رَأْيِ ابْنِ طَلْحَةَ حَسْبَةً
١٨- فَسَارُوا وَهُمْ مِنْ بَيْنِ مُلْتَمِسِ التَّقَى

İçî ürpererek can u gönülden yalvardı Allah'a, çalışan için en hayırlı kârdır Allah korkusu zira Dünyadan sıyrıldı hiç bulaşmadan ona ve tevbe etti makamı yüce Allah'a. Terk etti dünyayı, “Çıkardım” dedi hayatımdan onu, “yaşadığım sürece bir daha da dönmem ona zinhar” Zerre gözüm yok insanların kaybetmekten korktuklarında ve elde etmek için hırs yapıp peşinden koştuklarında Seviye yoluna düşürdü kendini, hedef olarak İbn Ziyâd'ı, bir yumak gibi sarılıp kenetlenmiş topluluklar içinde

⁶¹ İbnü'l-Esîr, c.4, s.97.

Takvâ sahibi ve aklı başında bir kavim ile imdada hemen koşan yürekli ve cesur müfrezelerle İbn Talha'nın görüşünü hiçe sayarak yürüdüler ve kendilerine hitap eden emire iltifat etmediler.

Yürüdüler; bir tarafta takva peşinde koşan, diğer yanda dün yaptığından tevbekar pişman.

Görüldüğü üzere (11,12,13,14) beyitlerde şair, tövbe temasına değinmiş, Tevvâbûn grubunun özelliklerini tanımlamıştır. Ana gayelerinin Allah'ın rızası olduğu, para, şan-şöhret ve saltanat gibi geçici sevdalarının bulunmadığına vurgu yapmıştır.

15. beyitte Süleyman b. Surâd'ın İbn Ziyâd ve ordusuyla buluşmak için Kûfe'nin 1 mil uzaklığındaki *es-Seviyye* bölgesine gittiğinden bahsedilir. Kûfe valisi Ubeydullâh b. Ziyâd, Kûfe'de Süleyman b. Surâd liderliğinde ortaya çıkan ve kendilerini Hz. Hüseyin'in katili ilan eden Tevvâbûn hareketinin ilk hedefi olmuştur.

16. beyitte şair, Tevvâbûn mensuplarını tâkvâ sahibi halk olarak tanımlar. Kaynakların aktardığına göre, Hz. Hüseyin'e karşı dürüst davranmadıkları için büyük pişmanlık duyarak, işledikleri günahı ancak onun öcünü alarak arınabileceklerine inandıkları için, bu gruba Tevvâbûn (tövbe edenler) denilmiştir.⁶²

17. beyitte bahsedilen konuya göre İbn Zübeyr, valisi Ubeydullâh b. Ziyâd b. Ebîh ile harac görevlisi İbrâhîm b. Muhammed b. Talha, Süleyman b. Surâd ve arkadaşlarının toplandıklarını haber almış ve Kûfe'nin ileri gelenleri ile yanlarına gitmiştir.⁶³ Onlara, bulundukları topluluktan ayrılarak güçlerini kırmamalarını, hazırlıklarını tamamlayana kadar beklemelerini, ayrıca kalırlarsa Cuhâ'nın haracını kendilerine tahsis etmelerini söylemiştir. Fakat onlar, amaçlarının dünyalık olmadığı, çıktıkları yoldan geri dönmeyecekleri karşılığını verirler. Ubeydullâh ve İbrâhîm, kendilerine katılmak üzere bir birlik hazırlayınca kadar beklemelerini, böylece daha kalabalık bir kuvvetle düşman üzerine yürüyebileceklerini aktarmıştır.

⁶² Yakup Keskin, **Yakın Döneme Etkileri İtibarı ile Kербela**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 38 Erzurum 2012, s.321.

⁶³ Abdullah b. Yezid ile İbrahim b. Muhammed b. Talha'nın onları geri döndürmek için çok çaba harcadıkları anlaşılıyor. Ancak yine de yöneticileri oldukları şehirden -kime karşı olursa olsun- böyle bir hareketin çıkmasına engel olamayacak kadar şehre hâkim olmadıkları anlaşılıyor. (Bak: Belâzurî, **Ensâb**, c.5,369; Taberî, c.5, s.454-455).

18. beyitte Tevvâbûn hareketine katılanların iki temel nedenlerinin olduğu anlatılır. Bunlar: Hz. Hüseyin'i yanlarına çağırıp katledilmesine göz yumanların duydukları pişmanlık, ikincisi ise Allah'ın rızasını kazanmanın bu yolda mücadele vermekle olduğuna inanmalarıdır.

2.4.5. Aynu'l-Verde Savaşında Söylediği Şiir

Kaynaklarımızda yer alan bilgilere göre Rebîülevvel 65 (20 Ekim 684) günü Nuhayle'den Kerbelâ'ya gittiler. İbn Ziyâd, Husayn b. Numeyr'i⁶⁴ 12 bin kişilik bir kuvvetle yollamıştır. Gelişmelerden haberdar olan Kûfe valisi Ubeydullâh b. Ziyâd,⁶⁵ Husayn b. Numeyr komutasındaki bir orduyu buraya sevk etmiştir.⁶⁶ 22 Cemaziyelevvel 65 yılında çarşamba günü iki ordu Aynu'l-Verde'de karşılaşmıştır.⁶⁷ Aynu'l-Verde Savaşı'nı anlatan aşağıdaki beyitler söz konusu kasideden bir bölümdür.

إليهم فحسّوهم ببيض قواضب
بخيل عتاف مقربات سلاهب
جموع كموج البحر من كل جانب
فلم ينج منهم ثم غير عصائب
تعاورهم ريح الصبا والجنائب
كان لم يقاتل مرة ويحارب
شنة والتيمي هادي الكتائب
وزيد بن بكر والخليس بن غالب
إذا شد لم يتكل كريم المكاسب
وذو حسب في زروة المجد ثاقب
وطعن بأطراف الأسنة صائب

١٩- فلاقوا بعين الوردة الجيش فاصلاً
٢٠- يمانية تذر الألف وتارة
٢١- فجاءهم جمع من الشام بعده
٢٢- فما برحوا حتى أبيدت سراتهم
٢٣- وغدير أهل الصبر صرعى فاصبحو
٢٤- فاضحى الخزاعي الرئيس مجذلاً
٢٥- ورأس بني شمش وفارس قومه
٢٦- وعمرؤ بن بشر والوليد وخالد
٢٧- وضارب من همدان كل مشيع
٢٨- ومن كل قوم قد أصيب زعيمهم
٢٩- أبوا غير ضرب يفلق العام وقعه

Kendilerine doğru gelen ordu ile karşılaştılar Aynu'l-Verde'de, biçtiler onları ordu keskin kılıçlarla.

Yemen kılıçlarıydı hem, bazen bileği kesen, bazen da boylu boyunca atla birlikte tüm bedeni. Akabinde önce Suriye'den bir birlik daha geldi arkasından da her taraftan deniz dalgaları gibi gruplar...

⁶⁴ Ebû Abdîrrahmân el-Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî el-Kindî (ö. 67/686) Emevîler'in ünlü kumandanlarından. Hasan Onat, "Husayn b. Nümeyr", **DİA**, İstanbul: 1998, c.18, s.413.

⁶⁵ Ubeydullâh b. Ziyâd b. Ebîh (ö. 67/686) Emevî valisi (Ahmet Turan Yüksel, "Ubeydullah b. Ziyâd", **DİA**, İstanbul: 2012, c.42, s.29).

⁶⁶ Onat, Hasan, "Husayn b. Nümeyr", **DİA**, İstanbul: 1998, c.18, s.413-414.

⁶⁷ Belâzurî, **Ensâb**, c.5, s.371; Taberî, c.6, s.464.

Çok geçmeden kesildi başları, kimse kurtulmadı onlardan, bir kaç kişi istisna.
Sabır ehli yıkıldı yere; sonra da Sabâ ve Güney rüzgârı esiverdi üzerlerine.
Huzâalî liderleri düştü yere, hiç çarpışmamış ve savaşmamış gibi.
Şamhoğulları'nın lideri ve ulusu; (Ezdu) Şenûe'nin kahramanı, Teym kabilesine mensup ve bütün birliklere yol gösteren de.
Amr b. Bişr ve el-Velid ve Hâlid, Zeyd b. Bekir ve el-Huleys b. Gâlib
Hemdân'ın bütün cesurları savaştılar, iş şiddetlenince hiçbir soylu, şerefli kimse onurunu zedelemmez.
Her bir grubun darbe aldı onurlarının zirvesinde, parmakla gösterilen liderleri.
Kabul etmediler kendilerini yere düşüren ve [bedenlerinde kesilen] yeri bulan keskin kılıç darbesinde başkasını.

Görüldüğü üzere (19-23) numaralı beyitlerde Aynü'l-Verde savaşı'nın ayrıntılarına yer verilmiştir. Meydana gelen savaşta ilk gün Süleyman b. Surâd ve arkadaşları üstünlük sağladılarsa da Suriye'den gelen takviye kuvvetlerin katılımıyla güçlenen Şam ordusu Tevvâbûn taraftarlarını büyük bir bozguna uğrattı.⁶⁸

Ayrıca dört bir yandan saldırı altında kalan Kûfeliler, büyük bir yenilgiye uğrar ve içlerinden sadece birkaçı sağ olarak kurtulabilir. Bu şiirde sözü edilen A'sâ Hemedân, Tevvâbûn hareketinin ileri gelen beş liderinin sadece şu dördünden bahseder:

1. Huzâalî Süleymân b. Surâd'dır.
2. Şâmoğullarının lideri ise Müseyyeb b. Neceb el-Fezârî'dir.
3. Ezdu Şenûe'nin kahramanı Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl olup, Ezdli Şenûe'dendir.
4. Temîmî diye söz ettiği kişi Abdullah b. Vâl'dir.

Tarih kitapları incelendiğinde el-Velid b. Asir el-Kenanî ve Hâlid b. Saad b. Nüfeyl kardeşi Abdullah dışında bir isme rastlanılmamaktadır. Ayrıca bu isimlere ek olarak, savaşa dahil olup olmadığı veya şairin hayal gücünde üretip üretmediği bilinmeyen Amr b. Bişr, Zâid b. Bekir, el-Hallis b. Galib gibi isimlerde mevcuttur.

Aynü'l-Verde'de yaşanan kanlı savaşta Tevvâbûn hareketi çok ağır bir darbe almış, Hz. Hüseyin'in intikamı alınamasa da bu yolda ölümler onurlarını kurtarmaya ve içinde bulundukları utançtan sıyrılmaya çalışmış olabilmektedir.

⁶⁸ Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, s.173.

2.4.6. Şairin Mersiyesi

Şair dördüncü bölümde başsağlığı temasıyla ölüm ve bilgeliği konu edinir. Ölümün her nefsin kaçınılmaz bir sonu olduğuna ve kendilerine karşı duranları öldürme kararlılığına değinir. Sonrasında ayaklanmaya neyin sebep olduğu ele alınır. Muharebede ölen ve kendisini koruyan ayaklanma liderlerine duyduğu minnet duygusunu dualarıyla şöyledir ifade eder:

الْأَشْجَعُ مِنْ لَيْثٍ يَذْرُنَا مُوَاتِّبِ
سُقَيْتِمُ رَوَايَا كُلِّ أَسَحَمٍ سَاكِبِ
إِذَا الْبَيْضُ أَبْدَتْ عَنْ خِدامِ الْكَوَاعِبِ
وَكُلِّ فَتَى يَوْمًا لِإِخْدَى الشَّوَاعِبِ
مُحَلِّينَ ثَوْرًا كَالثَّلِيْثِ الضَّوَارِبِ

۳۰- وَإِنْ سَعِيداً يَوْمَ يَذْمُرُ عَامِرِ
۳۱- فَيَا خَيْرَ جَيْشٍ لِلْعِرَاقِ وَ أَهْلِهِ
۳۲- فَلَا يَبْعَدَنَّ فِرْسَانُنَا وَ حُمَاتُنَا
۳۳- فَإِنْ يُقْتَلُوا فَالْقَتْلُ أَكْرَمُ مِيتَةٍ
۳۴- وَ مَا قَتَلُوا حَتَّى أَثَارُوا عِصَابَةَ

Saîd'in Âmiri darmadağın ettiği gün, atılğan bir aslandan daha yiğitti.

Ey Irak ve Iraklılar için en hayırlı askerler! Yüklü bulutların sularını içesiniz.

Sakın atlılarımız, koruyucularımız gitmesin uzağa, kılıçlar karşıdan geliverince.

Eğer öldürülürlerse, savaşta öldürülmek en iyi ölümdür, her gencin kendi ecel günü elbet gelecektir.

Yasağı helâl kabul edenleri saldırgan aslanlar gibi öfkeliendirdiler ve öyle öldürdüler.

Şair, yukarıdaki beyitlerde Tevvâbûn'un sonunu ve öldürülmesini ifade eder; ancak onların öldürülmesi, Hz. Hüseyin'in intikamını almak için başka grup ve grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kaynakların aktardığına göre, Abdulmelik b. Mervân, Süleyman'ın öldürülüp arkadaşlarının bozguna uğradığı haberini alınca minbere çıkarak, "Allah, Irak halkından ileri gelen, fitne tohumu eken ve sapkınlığın başı olan Süleyman b. Surâd'ı ve onun gibileri helak etmiş bulunuyor"⁶⁹ demiş ve iktidarın kendilerine karşı bakış açılarını ortaya koymuştur. Tevvâbûn hareketinin savaştan kurtulan üyeleri daha sonra Emevîler'e karşı yeni bir oluşum olan Muhtâr b. Ebû 'Ubeyd'in saflarına katılmıştır.

⁶⁹ Taberî, c.5, s. 470.

Wellhausen, Tevvâbûn hareketine katılanların ruh hallerini “intikam almaktan Ziyâde, suçluluk psikolojisinin bir tepkisi” olarak tanımlar.⁷⁰ Zira bu insanlar, icraatlarının çoğunda plan-program yapmaksızın hareket etmiş; hızlı bir kalkışmada bulunmuşlardır. Wellhausen’in diğer bir ifadesine göre “Bu insanları bir araya getiren siyasî ihtiras değil, dinî vicdan”dı. Tevvâbûn hareketi, liderleri de dahil bir çoğunun öldürülmesi ile sona ermiştir.⁷¹

Tevvâbûn hareketinin düzenlediği toplantı ve görüşmelerde kalkışmanın iki temel hedefi görülmektedir:

- Hz. Hüseyin’in katillerinden intikam almak.
- Hükümeti Hz. Peygamber hanedanına teslim etmek.

2.5. A‘şâ’nın Muhtâr es-Sekafîye Ayaklanması Hakkındaki Şiiri

2.5.1. Muhtâr es-Sekafî Ayaklanmasına Genel Bakış

Şairin adından en çok bahsettiği kişi Muhtâr es-Sekafî (künyesi Ebû İshâk’tır).⁷² Muhtâr, Hz. Ali’nin süikaste uğraması ardından oğlu Hz. Hasan’ın yanında yer almaya başlar. Daha önce de belirtildiği üzere Tevvâbûn hareketinin doğduğu konjonktürde Kûfe merkezli diğer bir hareketi de kendisi idare etmiştir. Esasen Tevvâbûn hareketinin başarısızlıkla sonuçlanması Muhtâr’ın daha gözde olmasına sebep olmuştur. Liderliğinde gerçekleştirdiği isyan ile Emevîlere karşı duyulan kin ve nefretin giderek arttığı, Hz. Hüseyin’in intikamının alınması fikrinin yeniden filizlendiği söylenmelidir.⁷³

⁷⁰ Julius Wellhausen, **İslâmiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyâsî Muhalefet Partileri**, çev. F. Işıltan, Basım 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 2019, s.120.

⁷¹ Tevvâbûn hareketinin lideri olan Süleyman b. Surad, 93 yaşında 65/684 senesinin rebiulâhır ayında öldürüldü. Onunla beraber hareketin ileri gelenlerinin birçoğu da aynı şekilde öldürülmüştür. (Taberî, c.5, s.599).

⁷² Geniş bilgi için bak: Yasin Kurnaz, “**Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî’nin Hayatı, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri (1/622-67/687)**” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya: 2018, s.8.

⁷³ Keleş, s.69.

685/65yılına gelindiğinde hapisten çıkmış ve ayaklanmanın başladığını ilan ederek Kerbelâ Olayı'nın faillerini cezalandırmak için halkı ayaklanmaya davet etmiştir. Nitekim Tevvâbûn Hareketi de başarısız olmuştu. Böylece Muhtâr için Tevvâbûn'dan arta kalanları da yanına çekeceği bir imkân doğmuş oldu.⁷⁴Hareketin ortaya çıkışı bakımından Tevvâbun hareketi, toplumsal bir heyecanın ürünü iken, Muhtâr'ın hareketi daha ziyâde kişisel ihtirasın toplumsal heyecanı kullanması şeklinde meydana geldiği söylenebilir.

Muhtâr hedeflerine ulaşabilmek için öncelikle Ehl-i Beyt'in önemli isimlerinden Ali b. Hüseyin'e mektup yazarak onun adına biat almak için iznini ister. Muhtâr'a güvenmediği için Ali b. Hüseyin bu teklife olumlu yaklaşmaz. Ehl-i Beyt'ten umduğu desteği alamayan Muhtâr, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye adına hareket etmeye karar verir. Kendini Muhammed b. Hanefiyye'nin vekili olarak tanıtarak Ehl-i Beyt'in ilgi ve desteğini toplamaya çalışır. Kûfe halkının da kendisine kuşkuyla bakması sonucu aralarından bazıları Medine'ye, Muhammed Hanefiyye'nin yanına giderek Muhtâr'ın durumunu sorarlar. Muhammed Hanefiyye'nin, "Yüce Allah'ın yarattıkları arasında kiminle dilerse onunla intikam almasını diliyorum" ifadesi, Kûfelileri tatmin eder ve böylece Kûfe halkı Muhtâr'ın yanında olmaya karar verir. Bununla da yetinmeyen Muhtâr, devrin önde gelen komutanlarından İbrâhîm İbnü'l-Eşter'i davasını desteklemeye çağırır. İbrâhîm İbnü'l-Eşter bu talebi kabul ederek Emevî yönetimine karşı savaşacağını ilan eder.

Kûfe'deki muhaliflerini sindirmeyi başaran Muhtâr, ardından Ubeydullâh b. Zübeyr ile de ilişkileri güçlendirir. Yaşanan bu tür olumlu gelişmeler sonrası Muhtâr, Emevî hanedanı mensuplarına karşı harekete geçmenin vaktinin geldiğine karar verir. Bu amaçla tüm hazırlıklarını tamamlayarak İbrâhîm İbnü'l-Eşter komutasında 7000 kişilik bir orduyu, Irak'a doğru gelmekte olan Ubeydullâh b. Ziyâd'ın üzerine yollar. Kûfeliler Hz. Ali'ye ait olduğunu iddia ettikleri bir kürsüyü de yanlarında taşırlar. Kûfe'nin bir anda düşman askerleri tarafından kuşatılmasıyla İbnü'l-Eş'âs askerleriyle geri dönmek zorunda kalır.⁷⁵

⁷⁴ Keleş, s.71.

⁷⁵ Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, s.204.

66/686 yılına gelindiğinde İbrâhîm el-Eşter ⁷⁶ve Ubeydullâh b. Ziyâd komutasındaki iki ordu Hazar Nehri yakınlarında karşılaşılır. Yapılan savaşta Ubeydullâh b. Ziyâd ve Hüseyin b. Nümeyr öldürülür. Oldukça kısıtlı imkanlarına ve küçük bir ordu kurmasına rağmen İbrâhîm el-Eşter, Ubeydullâh bin Ziyâd'ı mağlup edebilmiştir. Savaş bitiminde Kerbelâ Vakası'na karışan Kûfeliler'in tamamı öldürülmüş ve evleri yakılmıştır. Ubeydullâh b. Ziyâd'ın öldürülmesi, Muhtâr ve taraftarlarına halk nezdinde büyük bir prestij kazandırmış özgüvenlerini artırmıştır.⁷⁷

Öte yandan Muhtâr'ın Hz. Hüseyin'i gerekçe göstererek uyguladığı şiddet halk nezdinde hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Bu nedenle Kûfelilerden bazıları Basra'ya sığınarak Mus'ab b. Zübeyr'i Muhtâr aleyhine kışkırtır.⁷⁸ Diğer taraftan halifelik mücadelesi yürüten Abdullâh b. ez-Zübeyr 67/687 yılında kardeşi Mus'ab b. Zübeyr'in Basra valisi olmasını sağlar. Böylelikle Mus'ab, Muhtâr ile mücadelede gerekli hazırlıkları daha kolay yapabilmıştır. Aşağıdaki kasidelerde A'sâ Hemdân Muhtâr ile arasındaki ilişkinin, şairin dostane olmayan bir ilişki olduğunu göreceğiz. Bu ilişkinin boyutlarını anlayabilmek için şiirlere müracaat etmek gerekmiştir.

2.5.2. Cibbânetü's-Sebî' Hadisesi İçin Söylediği Şiir

Muhtâr ve muhalifleri arasında ilk olarak Cibbânetü's-Sebî' olayı meydana gelmiştir. Rivayetlerde anlaşıldığına göre İbrâhîm b. Mâlik Eşter ve kabilesinin desteğini alan Muhtâr, o zamanda Muhtâr yeterli güce ulaştığına inanarak taraftarlarının da görüşlerini aldıktan sonra İbn Mutî'e karşı harekete geçmeye karar vermiştir. Belâzurî göre Muhtâr'ın muhalifleri, İbrâhîm b. Mâlik el-Eşter'in Ubeydullâh b. Ziyâd ile savaşmak üzere Kûfe'den ayrılmasını bir fırsat bilerek harekete geçerler.⁷⁹ Kûfe eşrafının kendisine karşı harekete geçtiğinden zamanında haberdar olan Muhtâr, vakit kaybetmeden İbrâhîm İbnü'l-Eşter'e haber göndererek geri dönmesini emreder.⁸⁰ Sonra da İbrâhîm b. Mâlik Eşter ve kabilesinin desteğini

⁷⁶ Ebu'n-Numan İbrahim b. Maliki Eşter Nahai, Malik Eşter'in oğludur ve Muhtâr b. Ebu Ubeyd Sekafi'yi destekleyerek Hz. Hüseyin'in katillerinden intikam almak için Emevilere karşı ayaklanmıştır. Hasan Onat, "İbrâhîm b. Eşter", **DiA**, İstanbul: 2000, c.21, s. 301.

⁷⁷ Söylemez, **Kûfe'nin Siyasi Tarihi**, s.206.

⁷⁸ Akkoca, s.93.

⁷⁹ Belâzurî, **Ensâb**, c.6, s. 235.

⁸⁰ Belâzurî, **Ensâb**, c.6, s.439-442.

alan Muhtâr, yeterli güce ulaştığına inanarak taraftarlarının da görüşlerini aldıktan sonra İbn Mutî'e karşı harekete geçmeye karar vermiştir, İbrâhîm İbnü'l-Eşter'in yola koyulmasından sonra Muhtâr'a karşı çıkmışlardır.

İbnü'l-Eşter'in şöyle dediği rivayet olunur: “Ben bugün Muhtâr'ın galip gelmesini istiyorum. Bununla birlikte aşiretimin ölmesinden de hoşnut olamam. Allah'a yemin ederim, benim için ölmek onların benim elimde ölmelerinden daha iyidir. Şibâmlıların⁸¹ arka taraftan geleceklerini duydum. Umarım onlar bu işi yaparlar da bizler de böyle bir işe bulaşmamış oluruz.”⁸²

Şair, şahit olduğu bu sahneyi aşağıdaki şiiriyle şöyle anlatmaktadır:

جزاء امرئ عن وجهة الحق ناكب
إلى الموت إرقال الجمال المصاعب
شأبيب موت عقيبت بالخرائب
كان لم يقاتل مرة ويحارب
إلى عسكرهم بالقتال والكتائب
إلينا ضربنا هامهم بالقواضب
بأسيافها لا أسقيت صوب هاضب
عصائب منهم أريدت بعصائب
إلى الله أشكو رزء تلك المصائب
في لك دهرأ مرصدا بالعجائب

١- جَزَى اللهُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَهْلِ مِصْرِهِ
٢- سَمَا بِالْقَتَا مِنْ أَرْضِ سَابَاطٍ مُرْقَلَا
٣- فَصَبَّ عَلَى الْأَحْيَاءِ مِنْ صَوْبٍ وَدَقِهِ
٤- فَأَضْحَى ابْنُ رِبْعِي قَتِيلًا مُجْدَلًا
٥- فَأَمَّا أَبُو إِسْحَاقَ فَانْصَاعَ سَائِرًا
٦- فَلَمَّا التَقَيْنَا بِالسَّبِيْعِ وَأَنْسَلَوْا
٧- فَمَارَعْنَا إِلَّا شِبَامَ تَحْسَنًا
٨- فَقَتِلَ مِنْ أَشْرَافِنَا مُحَالِيَهُمْ
٩- فَكَمْ مِنْ كَمِيٍّ قَدْ أَبَارَتْ سُيُوفُهُمْ
١٠- أَيْقَتْنَا الْمُخْتَارُ ظَلَمًا بِكُفْرِهِ

Allah İbrâhîm'i, kendi şehir halkına karşılık ödüllendirdi, aynen hak için ödüllendirilen mağdur biri gibi.

Sâbât topraklarında hızla ölüme giden deve misali ölüme koşturdu.

Her yere saldırap savaşıp can aldı, her yeri harabe hale getirdi.

İbn Rib' kahramanca yere düşüp öldü, hiç çarpışmamış ve savaşmamışçasına.

Ancak Ebû İshak kendi isteği ile yürüyüp gitti, el-Kanâ'daki orduya ve birliklere katıldı.

Sebî'de buluştuğumuzda ve her yerden üzerimize akın ettiler, [ancak] onları kılıçlarla kalplerinden vurduk.

Kokmadık, ancak Şibâm'ın kılıçlarıyla bizimle savaşmasına şaşırdık. Kılıçları köreltsin onların [inşaaallah].

Bizim önde gelenlerimizin çoğunu öldürdüler, peş peşe grup grup gelen çeteleri.

Cesurların kılıçları nasıl da köreldi [kesmez oldu], Allah'a bu felaketleri tamamını şikâyet ediyorum.

Muhtâr bizi küfrüyle haksız yere mi öldürür? Bak hele zamana nasıl da hayretengiz şeylerle doludur.

⁸¹ Hemdân kabilesinin bir kolu. Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr Sem'ânî, *Kitâbü'l-ensâb*, (tah: Muhammed Avad), Kahire, c.7, s.280.

⁸² Belâzurî, *Ensâb*, c.6, s.443; İbnü'l-Esîr, c. 4, s.213.

Yukarıdaki beyitlerde ifade edildiği gibi şair, (1-3) beyitlerde İbnü'l-Eşter'ın Muhtâr'ın safında yaptığı savaşa atıfta bulunur. İbnü'l-Eşter onu hicveder ve ona haktan yüzünü çevirdiğini söyler. İbnü'l-Eşter'ın Muhtâr es-Sakafî dönemindeki olaylarda belirleyici rol oynadığını göreceğiz.

4. beyitte İbn Riba'i'nin o gün öldürüldüğü ve A'sâ Hemdân'ın şiirini protesto ettiği iddia edilir. Ancak Muhtâr'ın İbn Sahbân'ı öldürtmediğini bildiren bazı rivayetler de mevcuttur.⁸³

فأضحى ابن صهبان قتيلًا

İbn Sahbân öldürüldü, boğazlanarak.

(5-10) beyitlerde şair, es-Sebî vakasında Muhtâr'ın onlarla savaşmasından bahseder. Şair, Muhtâr'ın onları nasıl yendiğini ve amirlerinden nasıl öldürdüğünü anlatmıştır. Ayrıca şair, Şibâm kabilesinin Muhtâr ile birlikte savaştığını belirtir. Savaş sonucunda Muhtâr yenilmiş ve Yemenliler de onunla birlikte büyük bir yenilgi yaşamıştır.

Muhtâr, girdiği bu yolun çıkış noktasını dini zemine çekmeyi başarmış ve “yeryüzü Hüseyin'in katillerinden temizlenmedikçe yemek içmek bana helal olmaz” sloganını yaygınlaştırmıştır. Daha önce olduğu gibi, Kûfe yeniden kan gölüne dönmüştür. Yezid b. Umeyr, Nu'man b. Subhân ve Furâd b. Zahr b. Kays gibi isimlerin içerisinde bulunduğu ve Hz. Hüseyin'in katline karıştığı iddia edilen tüm esirler öldürülmüştür.⁸⁴ Muhtâr'ın öncüleri ile Hemdânlılar arasında yaşanan çatışmanın şiddeti bu bölümde vurgulanmaktadır.

Bu isyan, eşrâf için ağır bir mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Harbe katılanlardan bir kısmı kaçıp evine saklanmıştır. Bir kısmı şehirden uzaklaşarak steplere kaçmıştır. Bir kısmı da Basra'ya, Mus'ab b. Zübeyr'in yanına gitmiştir. Muhtâr, adamlarına karşı taraftan kaç kişinin öldürüldüğünün tespit edilmesini emretmiştir. Yapılan sayımda eşrâf tarafından 640 kişinin hayatını kaybettiği anlaşılmıştır. Ebû Mihnef, Hemdân'dan 780 kişinin öldürüldüğünü belirtmektedir. Hemdân'ın bir kolu olduğunu

⁸³ İbnü'l-Esîr, c. 4, s. 219.

⁸⁴ Belâzurî, **Ensâb**, c.6, s.425.

anladığımız Vâdîlerin evlerinden alınan esirler, elleri kolları bağlı olarak Muhtâr'ın huzuruna getirilmiştir. Muhtâr bunların arasından Hz. Hüseyin'in katline karışanların bulunup tespit edilmesini emretmiştir. Böylece Hz. Hüseyin'in kanına karıştığı tespit edilen ya da karıştığı iddia edilen 248 kişi öldürmüştür.⁸⁵ Sonuç olarak Muhtâr es-Sekafî, Kûfe şehrinin kontrolünü eline alıp Kerbelâ olayına karıştıkları gerekçesiyle çok sayıda kişiyi öldürtmüştür.

2.5.3. Osman el-Cühenî'ye Mersiye

Görüldüğü üzere Muhtâr es-Sekafî Kerbelâ olayına karıştıkları gerekçesiyle çok sayıda kişiyi öldürtmüştür, Tarih kitaplarında göre Osman b. Hâlid el-Cuhenî, şair Osman adında bir arkadaşını anmaktadır. Muhtâr'ın Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin katledilmesi olayına karıştıkları gerekçesiyle öldürttüğü Kûfeliler arasında Osman da bulunmaktaydı.⁸⁶ Akîl'in oğlu Abdurrahmân da Hz. Hüseyin ile birlikte öldürülenlerden birisidir. Onun annesi Ummu veled olan bir cariyedir. Onu Cühennîli Osman b. Hâlid öldürmüştür.⁸⁷ Belâzurî ise Abdullah b. Vehb ve Abdurrahmân b. Vehb isimli iki kardeşin Sâib b. Mâlik tarafından yakalanarak çarşıda öldürüldüğünü, ikisinin de A'sâ Hemdân'ın amcaoğulları olduğunu bildirir. Her ikisinin de boyunları vurulmuş ve ateşte yakılmışlardır.⁸⁸ Bu sebeple şairin Muhtâr'a karşı duyduğu nefret ve kinde bu infazların etkisi oldukça muhtemeldir. Şair, arkadaşına sadece iki mısra ile mersiye yaksa da üzüntüsü şiirlerinden bellidir. Osman için aşağıdaki mersiyeyi inşad etmiştir:⁸⁹

لَا يَبْعَدَنَّ الْفَتَى مِنْ آلِ دُهْمَانَ

١- يَا عَيْنُ بَكِّي فَتَى الْفَتَيَانِ عُثْمَانَا

مَا مِثْلَهُ فَارِسٌ فِي آلِ هَمْدَانَ

٢- وَإِذْكَرَ فَتَى مَا جَدًّا حُلُوءًا شِمَانِلَهُ

Ey göz delikanlıların delikanlısı Osman için ağla, bu delikanlı Duhmân oğullarından farklı değildir.

Hatırlayın o muhteşem ve güzel, yakışıklı genci, Duhmân oğullarının içinde onun gibi bir kahraman yoktu.

⁸⁵ Kurnaz, s.147.

⁸⁶ İbnü'l-Esîr, c. 4, s.240.

⁸⁷ İbnü'l-Esîr, c. 4, s.92-93.

⁸⁸ İbnü'l-Esîr, c. 4, s.220; Kurnaz, s.169.

⁸⁹ Taberî, c.6, s.59.

2.5.4. Mezar Gününde Söylediği Şiir

Ubeydullâh b. Ziyâd'ın öldürülmesi Muhtâr'ın prestijini ve özgüvenini artırmıştı. Muhtâr, Ehl-i beyte gönül veren, onları seven herkesin artık kendisiyle birlikte yürüyeceğini hayal ederek eylemlerini sürdürmekteydi. Ancak yaptığı uygulamalar Kûfe ahalisini ciddi derecede endişelendirmiş ve şehirden kaçanlar olmuştur.⁹⁰ Mus'ab, Basra halkının büyük bir çoğunluğu tarafından bir kurtarıcı gibi görülmekteydi. İçlerinde Şebes b. Rib'î ve Muhammed b. Eş'as gibi kişilerinde bulunduğu Kûfeliler artık Basra'nın hamisi Mus'ab'ın safına geçmişlerdi.⁹¹ Yaşanan tüm gelişmelerin kendi lehine gelişmesi sonucu Mus'ab, Kûfe üzerine yürümeye karar verince iki ordu Kûfe ile Basra arasında savaşa tutuştu. Muhtâr ve ordusu savaşı kazanamayacağını anlayınca Kûfe'ye geri çekilmek zorunda kaldı.

Mus'ab, bu savaşa isteksiz davranan Faris bölgesi amiri Mühelleb b. Ebi Sufra'yı da ikna çabalarına başlar. Bu amaçla Basralılar, kölelerinin kendilerini yenerek haremlerini ve eşyalarını gaspettiklerini iddia ederek bu duruma onu inandırırılar.⁹² Ayrıca Abdurrahmân b. Mihnef'i Kûfe'ye göndererek halk gizlice İbn Zübeyr'e biata çağırılır. Durumu haber alan Muhtâr, Ahmer b. Şumayt komutasında azatlılar, köleler ve mevâlidenden oluşan bir ordu hazırlayıp yola çıkarır. İki ordu Mezar'da karşılaşır ve çok şiddetli geçen çarpışmaların sonunda Muhtâr'ın adamlarından pek çoğu ölür.⁹³ Bu savaşta Muhtâr'ın ordusu ağır bir yenilgi alırken, İbn Şumeyt, İbn Kâmil, Ebû Umre ve çok sayıda İranlı öldürülür. Sonrasında bu savaş, Muhtâr'ın komutasında Kûfe dışında da devam eder. İkinci bir hezimetle karşı karşıya kalan Muhâr önemli komutanı Muhammed b. Eş'as'ı da bu savaşta kaybeder ve Kûfe'ye geri çekilir.

Tüm bu mağlubiyetlerin ardından Muhtâr, Dâru'l-imâre'ye sığınmak zorunda kalır. Daha sonra Mus'ab sarayı kuşatmıştır. Dört ay süren bu kuşatma esnasında Muhtâr ve taraftarlarının her gün saraydan çıktıkları, Kûfe çarşısında Mus'ab ve

⁹⁰ Söylemez, **Kûfe'nin Siyasi Tarihi**, s.206.

⁹¹ Taberî, c.5, 558-559.

⁹² Taberî, c.5, 558-559.

⁹³ Taberî, c.5, 561.

tarafatları ile savaştıkları akşam geri döndükleri rivayet edilmektedir.⁹⁴ Dışardan hiçbir yardımın gelmediği Muhtâr, son bir hamle olarak saraydan kaçma teşebbüsünde bulunsada başarılı olamaz ve beraberindekilerle birlikte 67/687 yılında öldürülür. Böylelikle Kûfe yeniden Ubeydullâh b. Zübeyr'in hâkimiyetine geçmiştir. Bu günde A'sâ Hemdân'ın aşağıdaki şiiri inşad ettiği söylenmiştir:

بِمَا لَأَقَاتَ بَجِيْلَةً بِالْمَـذَارِ	١- أَلَا هَلْ أَتَاكَ وَالْأَنْبَاءُ تَنَمَّى
وَوَطَعَنَ صَانِبٌ وَجْهَ النَّهَارِ	٢- أَتَيْحَ لَهُمْ بِهَا ضَرْبٌ طَلُخَفَ
فَعَمَّ تَهُمُ هُنَالِكَ بِالْمَـذَارِ	٣- كَأَنَّ سَحَابَةَ صَعَقَتْ عَلَيْهِمُ
مَرَرْتُ عَلَى الْكُوفَةِ بِالصَّغَارِ	٤- فَبَشِّرْ شَيْعَةَ الْمُخْتَارِ إِمَّا
لَهُمْ جَمٌّ يَفْتَلُ بِالصَّحَارِ	٥- أَقْرَ الْعَيْنِ صَرَاعُهُمْ وَقُلْ

Mezar'da Becîle⁹⁵ kabilesinin akıbetine dair gelen haberleri duydun mu?
O gün onlara ağır bir darbe vurulmuştu, günün aydınlığında her yerlerinden bıçaklanmışlardı.
Sanki bulutlar üzerlerine, Mezar'ın her bir yerinde, yıldırımları boşaltıyor gibiydi.
Muhtâr'ın tarafatlarını müjdeledeki Kûfe'ceğize [alnınızdaki] kara lekeyle uğrayacaksınız”
Onların ölümlerini görünce ferahladım, çölleri doldurmuş ölümlerini.

وَأِنْ كَانُوا وَجَدَكَ فِي خِيَارِ	٦- وَمَا إِنْ سَرَّنِي إِهْلَاكَ قَوْمِي
أَبُو إِسْحَاقَ مِنْ خِزْيٍ وَعَارِ	٧- وَلَكِنِّي سُرِرْتُ بِمَا يُلَاقِي
لَدَى الْإِعْسَارِ مِنْهُمْ وَالْيَسَارِ	٨- وَمَا إِنْ سَاعَنِي مَا كَانَ مِنْهُمْ
وَقَرَّرْتُ لَهُمْ مِنْ نِي قَرَارِي	٩- وَلَكِنِّي فَرِحْتُ وَطَابَ نَوْمِي

Kendi halkımın helak olmasından mutlu değilim, senin safında olmalarına ragmen.
Ama Ebû İshak'ın (Muhtâr'ın) karşılaştığı utanç ve rezaleti görmekten mutluyum.
Onların başına gelene üzülmедim, zira ancak sıkıntı çekerseniz feraha erebilirsiniz.
Ama sevindim ve güzel bir uyku çektim, [zira] onların öldürölmesi verdi bana bu huzuru.

Yukardaki beyitlerde şair Muhtâr'ın yenilgisini,ve ölümü ve kaderine duyduğu sevinci anlattı. Ancak, şairin kendi halkından bazıları Muhtâr'ın yanında savaşıyor olsa da halkının yenilgiye uğramasına ve öldürölmesine sevinmemiştir.

⁹⁴ Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, s.206.

⁹⁵ Adnânîler'e mensup eski bir Arap kabilesi. Fayda,"BECÎLE (Benî Becîle)", *DİA*, İstanbul: 1992, c.5, s. 285.

2.5.5. Basra Halkını Hicvetmesi

Mezar gününden sonra Basra halkı, Kûfelileri yenilgiye uğrattıkları için övünmeye başlamışlardı. Şairin kıskançlığını uyandıran ve onlara Kûfelilerle yaptıkları savaşta Muhtâr ve yandaşlarını mağlup ettiklerini hatırlatan bu övünme karşısında şiir söylemiş, Basra halkını keskin bir dille hicvetmiştir.⁹⁶ Şair, Cemel olayının (Vak'atü'l-cemel) yaşandığı gün Kûfelilerin Hz. Ali'nin yanında savaşmışlarını hatırlamıştı, burada ise Muhtâr ve Mus'ab olmak üzere iki gruba ayrılmışlardı. Basra ahalisi ilk zamanlar Kûfe halkından yana olduklarından, şairin hamaset ve aşiret duyguları kabarmıştır. Savaşta onları nasıl hezimete uğrattıklarına işaret ederek Basralıları küçümsemektedir.⁹⁷ Şair, bukonuyla ilgili aşağıdaki şiir söylemiştir:

۱- اِسْمَاعِ الْبَصْرِيِّ اِنْ لَا قِيَّتَهُ	اِنَّمَا يَكْسَعُ مَنْ قُلَّ وَذُلُّ
۲- وَاجْعَلِ الْكُوفِيَّ فِي الْخَيْلِ وَلَا	تَجْعَلِ الْبَصْرِيَّ اِلَّا فِي النَّقْلِ
۳- اَفْخَرْتُمْ اَنْ قَتَلْتُمْ اَعْبَادًا	وَهَزَمْتُمْ مَرَّةً اَلْ غَزَلَ 98
۴- نَحْنُ سُقْنَاهُمْ اِلَيْكُمْ عُنْوَةً	وَجَمَعْنَا اَمْرَكُمْ بَعْدَ فَشَلِّ
۵- فَاِذَا فَاخَرْتُمُونَا فَاِذْكُرُوا	مَا فَعَلْنَا بِكُمْ يَوْمَ الْجَمَلِ

Basralı biriyle karşılaştığında onu döv. [Zira] kişi akı kıt ve zelil olduğunda [ancak] dövülür. Kûfeliyi [eşkin] atlara bindir, [diğerlerine] üstün tut. Basralıya ise sadece gereksiz işleri bırak. Bir kaç köleyi öldürdünüz ve birinde de Azeloğullarını yendiniz diye gurur mu duyuyorsunuz? Onları sizin üzerinize baskıyla biz yönlendirdik ve başarısızlığımızdan sonra sizi biz topladık. Eğer bize karşı gururlanmaya kalkıyor iseniz, Cemel günü size ne yaptığımızı hatırlayın.

۶- بَيْنَ شَيْخٍ خَاضِبٍ عَثُونَهُ	وَفَتَى أَبْيَضَ وَضَاحٍ رَفْلُ
۷- جَاءَنَا يَرْفُلُ فِي سَابِغَةٍ	فَذَبَحْنَاهُ ضَحَى ذَبْحِ الْحَمَلِ
۸- وَعَفَوْنَا فَنَسِيْتُمْ عَفْوَنَا	وَكَفَرْتُمْ نِعْمَةَ اللَّهِ الْأَجَلِ
۹- وَقَتَلْتُمْ خَشْيَتِي بَيْنَهُمْ	بَدَلًا مِنْ قَوْمِكُمْ شَرًّا بَدَلِ

Yaşlı, ak sakalı [bir şahıs ile] nur yüzlü güçlü bir gencin ortasında. Tam donanımlı bir orduyla bize gelmesine rağmen, biz onu koyun gibi boğazladık. Biz sizi bağışladık, ancak affettiğimizi unuttunuz, ve Allah'ın [size ihsan ettiği] nimetini inkar ettiniz. Onlarla Haşebileri öldürdünüz, kendi kabilenize karşılık olarak, ancak bu ne kadar da yanlış bir karşılıktı.

⁹⁶ Ebû Yâsîn, s.149.

⁹⁷ Hüseyin b. Ahmed en-Necefi el-Barâkî, *Târîhu'l-Kûfe*, Beyrut: 1987, s. 152.

⁹⁸ Havâric, Hariciler demektir. Bkz. Ebû Yâsîn, s.149.

2.5.6. Muhtâr'ın Kürsü Hakkında Söylediği Şiir

Yukarıda bu savaş sırasında Hz. Ali'ye ait olduğu iddia edilen bir tahtın taşındığından bahsetmiştik. Kaynaklar incelendiğinde kendisine kutsallık atfedilen bu koltuğa (kürsü) ait batıl itikadın sorumluluğunun Muhtâr'a verildiği ortak noktasında birleşen, ancak detaylarında küçük farklılıklar olan birkaç rivayetle karşılaşılmaktadır.⁹⁹

Aslında, kürsü hakkında üç rivayet vardır. İbn Miskeveyh'e göre; Tufeyl b. Ca'de b. Hübeyre'nin paraya ihtiyacı olduğu bir zamanda Muhtâr, Âl-i Ca'de'den kürsü getirmesini istemiştir. Onlar kürsü yanlarında olmadığını söylediğinde Muhtâr onları tehdit etmiştir. Tufeyl b. Ca'de yağ tüccarı olan komşusunda bir koltuk görünce aklına bu fikir gelmiştir. Muhtâr'a gidip bu koltuğu yıllardır sakladığını söyleyip, ondan 12.000 dirhem almıştır. Muhtâr insanları toplayıp, bu koltuğun İsrâiloğulları'nın sandığı mesabesinde olduğunu söylemiştir. İbnü'l-Eşter'in uğurlanması esnasında bir merasim tertip edilerek, koltuk ortaya çıkarılmıştır. İbnü'l-Eşter'in Ubeydullâh karşısında zafer elde etmesi koltuğa olan sapkın îtikâdî bağlılığı arttırmıştır.¹⁰⁰ Â'sâ Hemdân bu kürsü ile ilgili şöyle demektedir:¹⁰¹

وَإِنِّي بِكُمْ يَا شُرَاطَةَ الْكُفْرِ عَارِفٌ
وَإِنْ كَانَ قَدْ لَفَتْ عَلَيْهِ الْفَافُ
حَمَامٌ حَوَالِيهِ وَفِيكُمْ زُخَارِفُ
وَأَثَرْتُ وَحِيَا ضَمِنْتَهُ الْمَصَاحِفُ
بِأَعْوَادِهِ أَوْ دَبَّرْتُ لَا تَسَاعِفُ

۱- شَهِدْتُ عَلَيْكُمْ أَنْتُمْ سَبَبِيَّةٌ
۲- وَأَقْسِمُ مَا كُرْسِيَكُمْ بِسَكِينَةٍ
۳- وَإِنْ لَيْسَ التَّابُوتُ فَنَتَا وَإِنْ سَعَتْ
۴- وَإِنِّي إِمْرُؤُ أَحْبَبْتُ آلَ مُحَمَّدٍ
۵- وَإِنْ شَاكِرْطَا فِتْنَةٍ وَتَمَسَّحَتْ

Ben şahitlik ediyorum, sizler Sebe'yyesiniz¹⁰² ey küfrün bekçileri! Sizleri iyi tanıyorum.
Yemin ederim, kürsünüz "sekine" değildir. İstedığınız kadar sarıp sarmalasanız da.
Ve yok bizde Tabut gibi bir şey, etrafını güvercinler tavaf etse de ve sizde süsler olsa da.
Ben Muhammed'in soyunu seven birisiyim, ve mushafta mündemiç vahye uydum.

⁹⁹ Kurnaz, s.201.

¹⁰⁰ Kurnaz, s. 205.

¹⁰¹ Söylemez, **Kûfe'nin Siyasi Tarihi**, s.204-205.

¹⁰² Sebe'îyye: İslâm dinine ilk defa Allah'ın insanlara hulûl ederek insanın ulûhiyeti ilkesini sokan Abdullâh İbn Sebe isimli Yemenli bir Yahudi tarafından Gulat fikirler üzerine inşâ edilerek kurulmuş olan mezheptir. Günümüzde, Nusayrî inancında hâkim olan Ali'nin ulûhiyeti ve tanrısallığı ilkesi, Alevi fırkaları içerisine ilk defa bu mezhep mensûpları tarafından taşınarak karıştırılmıştır.

Şâkir kabilesi onu yanan tütsü çubuklarıyla tavaf etse de veya ardınca yürüseler de yardımlarına yetişmez.

وَلَا غَبْنَ فِيهَا أَوْ تَحَزَّ السَّوَالِفُ
عَلَيْهِ قَرِيشٌ شَمَطَهَا وَالْعُطَارِفُ
فَيُضْرُّ مَظْلُومٌ وَيَأْمَنُ خَائِفُ
وَهَاجَتْ حُرُوبٌ بَيْنَهُمْ وَحَسَائِفُ

٦-وَدَانَتْ بِهِ لِابْنِ الزَّبِيرِ رِقَابُنَا
٧-وَتَابَعْتُ عَبْدَ اللَّهِ لَمَّا تَتَابَعْتُ
٨-وَأَحْسَبُ عُقْبَاهَا لِأَلِ مُحَمَّدٍ
٩-وَيَجْمَعُ رَبِّي أُمَّةً قَدْ تَشَتَّتْ

Onunla boynumuz ez-Zübeyr'in oğluna eğildi, onunla yürüyoruz, iktidarı tarafımızdan kabul edildi.

Kureyş kabilesinin ulu şahsiyetleri Abdullah [b. Zübeyr'e] tabi olunca ben de oldum ona tabi.

Bu iktidar sonunda Hz. Muhammed ailesinin olacağını sanıyorum. Böyle olunca zulme uğrayan zafer bulur, korkan korkusundan emin olur.

Ümmetin Rabbi, bölündükten ve aralarında çeşitli savaşlar çıkıp yıprandıktan sonar onları birleştirir.

Yukardaki beyitlerde Muhtâr'a ait bir kürsüden bahsedilmektedir. A'sâ Hemdân'ın şiirinde Muhtâr taraftarları küfürle suçlanmaktadır. Bu, Muhtâr taraftarlarının dini iyi bilmeyen İslâm dışı görüşlere sahip kişileri barındırdığını açıkça ortaya koymaktadır.¹⁰³ İkinci beyitte kürsünün ipekle sarılması, halkın etrafında halka oluşturma anlatılmıştır.

Şair beşinci beyitte kürsüyle birlikte yağmur duasına çıkılması ve savaşlarda zafer istenmesini anlatmaktadır. Bu anlatı kitaplardaki rivayetlerle ortak meseleler olarak öne çıkmaktadır. Yağmur duasının tarıma dayalı yaşama sahip olan kavimlerle irtibatlı bir merasim olmasından hareketle Yemenî kabilelerin koltuğa kutsallık atfetmede ön plana çıktığı, Yemen ve Hemdân'ın kolları arasında bu itikadî hareketin daha fazla söz konusu edildiği yorumu yapılmaktadır. Nitekim A'sâ Hemdân'ın şiiri incelendiğinde koltuğa en çok sahip çıkanların Şibâm, Nehd, Harifliler olduğu görülmektedir. Mütevekkil el-Leysî bu kabilelere, Şâkir'i de eklemiştir.¹⁰⁴

2.5.7. Haşebiyye Hakkında Söylediği Şiir

Sözlükte “odun ve sopa” anlamına gelen *haşeb*'ten türeyen bir kavram olan *haşebiyye*, ilk defa Muhtâr es-Sekafî'nin isyanı sırasında ordusunun büyük çoğunluğunu teşkil eden ve silâhları ellerinde taşıdıkları sopalardan ibaret olan Kûfe

¹⁰³ Kurnaz, s. 209.

¹⁰⁴ Kurnaz, s. 207.

mevâlîsi hakkında aşağılayıcı bir tabir olarak kullanılmış, daha sonra bunun yerini Keysâniyye, Muhtâriyye ve Hüseyniyye isimleri almıştır.¹⁰⁵

Muhtâr'ın veya komutanı olan İbrâhîm b. Malik (el-Eşter) gibi şahısların emrinde savaşan mevâlinin çoğu kendilerini kılıçla donatamayacak ölçüde fakirdi. Nitekim A'şâ Hemdân, Muhtâr'ı mağlup eden Basralılara, sopadan başka silahı bulunmayan bu kimselerle uğraşarak elde ettikleri şerefın pek de önemli olmadığını söylemişti. Muhtâr'a karşı savaşan Mühelleb b. Ebû Sufra da Haşebilerin eline geçen Nusaybin'i kuşattığı zaman halka, "Bu insanlar sizi korkutmasın. Onlar sadece köledir ve ellerinde sopadan başka bir şey de yoktur" demişti.¹⁰⁶ Bunun ilgili olarak A'şâ Hemdân şu dizeleri inşat etmiştir:

۱- يَسْمُونَ أَصْحَابَ الْعِصِيِّ وَمَا أَرَى	مَعَ الْقَوْمِ إِلَّا الْمَشْرِفِيَّةَ مَن عَصَا
۲- أَلَا أَيُّهَا اللَّيْثُ الَّذِي جَاءَ خَادِرًا	وَأَلْقَى بِبِاجِرْمِي الْخِيَامَ وَعَرَّصَا
3- أَتَحْسَبُ غَزَا الشَّامِ يَوْمًا وَحَرْبَهُ	كَبَيْضٍ يُنْظَمَنَ الْجُمَانَ الْمُفَصَّصَا
۴- وَسَيْرِكَ بِالْأَهْوَاِ إِذْ أَنْتَ آمِنٌ	وَشُرْبِكَ أَلْبَانَ الْخَلَايَا الْمُقَرَّصَا

Onlara "sopa sahibi" diyorlar, ancak ben onlarda ulu bir yücelik dışında başka bir şey görmüyorum.

Ey ihtiyatla gelen ve Bacarmi'de onların çadırlarına girip göz dağı veren aslan.

Suriyelilerle savaşı ve mücadeleyi inci boncuklarla kolye yapmak mı sandın?

Yoksa Ahvâz bölgesinde güvende yürüyerek deve sütü içmek gibi [kolay] mı sandın?

۵- فَأَقْسَمْتُ لَا تَجْبِي لَكَ الدَّهْرَ دِرْهَمًا	نَصِيْبُونَ حَتَّى تَبْتَائِي وَتَمَحَّصَا
6- وَلَا أَنْتَ مِنْ أَثَوَابِهَا الْخَضِرِ لَا يَسُ	وَلَكِنَّ خُشْبَانًا شِدَادًا وَمَشْقَصَا
7- فَكَمْ رَدٍّ مِنْ ذِي حَاجَةٍ لَا يَنَالُهَا	جَدِيعُ الْعَتِيكِ رَدَّهُ اللَّهُ أَبْرَصَا
۸- وَشَيْدٌ بُنْيَانًا وَظَاهِرٌ كِسْوَةً	وَطَالَ جَدِيعٌ بَعْدَهَا كَانَ أَوْقَصَا

Ve and olsunki sana yaşam; sinanmadan, başına bir felaket gelmeden bir dirhem kıymet vermez.

Ve sen de [yaşamın sağladığı] yeşil giysilerini de giymezsın, [tam tersine] sert, katı, yırtık ve yamalı elbisen olur.

Ve ne kadar çok insanın [Allah] derdini giderdi, Cedi'u'l-'Atîk'in¹⁰⁷ Allah cüzzam hastalığını iyileştirmede mi?

[Allah ihtiyaç sahipleri için] evler inşa etti ve güzel kıyafet giydirdi. [Hele hele] Cedi' uzun yaşadı ve bunu kısra eyledi.

¹⁰⁵ Mustafa Öz, "Haşebiyye", DiA, İstanbul:1997, c.16, s. 402-403.

¹⁰⁶ Yusuf Benli, Keysaniyye Tarihinde "Haşebiyye Devleti" Dönemin Aydınlatılması üzerine bazı düşünceler. EKEVAkademi Dergisi. yıl: 9 Sayı: 24, Yaz 2005 s.242.

¹⁰⁷ Bu olay hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır.

2.6. Muhammed b. Eş'as İçin Söylediği Mersiye

Mezar Savaşı'nda, Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî gibi Muhammed b. Eş'as da öldürülenler arasında yer alıyordu. Bu yüzden A'sâ divanında İbn Eş'as için de bir mersiye inşat etmiştir. Bilindiği gibi İbnü'l-Eş'as, başlangıçta Ubeydullâh b. Ziyâd'ın yanında yer almış olmasına rağmen, Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden sonra İslam coğrafyasının büyük bir kısmını hâkimiyeti altına alan Abdullah b. Zübey'e meyletmıştır. Nitekim Abdullah b. Zübeyr'in valisi olan Mus'ab b. Zübeyr ile Muhtar arasında cereyan eden savaşta Mus'ab'ın ordusunda yer almakla kalmamı, Kûfeli süvari birliğine komuta etmiştir. Kaldı ki kaynaklarımız Muhammed b. Eş'as'ın Mus'ab b. Zübeyr'i Muhtâr ile savaşa teşvik eden Kûfeli liderler arasında yer aldığını ifade etmektedirler.¹⁰⁸ İşte bütün bu nedenler, A'sâ'nın Muhammed b. Eş'as için aşağıdaki mersiyei inşat etmesine neden olmuştur.¹⁰⁹

وَعَادَ لِنَفْسِكَ تَذَكُّارَهَا	١- تَأْوَبَ عَيْنُكَ عَوَارَهَا
أَرِقَّتْ وَنَوْمٌ سُمَارَهَا	٢- وَاحْدَى لِيَالِيكَ رَاجِعَتَهَا
دِحَّتَى تَبْلَجَ إِسْفَارَهَا	٣- وَمَا ذَاقْتَ الْعَيْنُ طَعْمَ الرُّقَا
فَأَسْبَلَ بِالدَّمْعِ تَحْدَارَهَا	٤- وَقَامَ نَعَاةَ أَبِي قَاسِمٍ
جِ أَنْ لَا يَفْتَرُّ تَقْطَارَهَا	٥- فَحَقَّ الْعَيْونَ عَلَى ابْنِ الْأَشَجِّ

Gözlerin artık zayıf görüyor [bu nedenle] kendi anılarını anımsa.

Ve uykusuz geçirdiğin gecelerden birisini.

Gözün uykunun tadını alamadığı, kirpiklerin ıslandığı kadar ağlandığı [gecelerden birini].

Ebü'l Kasım'ın naatları arşa yükseldi, döküldü gözyaşları göz pınarlarından.

[Bırak ağlasın] gözün İbnü'l- Eş'as üzerindeki hakkı ağlamasını durdurmamasıdır.

وَتَبَتَّلَ بِالدَّمْعِ أَشْفَارَهَا	٦- وَأَلَا تَزَالُ تَبْكِي لَهَا
تَ تَبْكِي الْبِلَادَ وَأَشْجَارَهَا	٧- عَلَيْكَ مُحَمَّدٌ لَمَّا ثَوِي
إِذَا ذِمَّةَ خَانِهَا جَارَهَا	٨- وَمَا يَذْكُرُونَكَ إِلَّا بَكَا

Hâlâ onun için ağlar, ve gözyaşlarıyla kirpikleri ıslanır.

Muhammed öldüğünde, ülkeler ve ağaçlar onun için göz yaşı döker.

Ve seni hatırladıkça ağladılar, komşu komşusuna ihanet ettiğinde bile.

¹⁰⁸ İbrahim Sarıçam, "Muhammed b. Eş'as", **DİA**, İstanbul: 2005, c.30, s.528.

¹⁰⁹ Taberî, c.6, 101.

رَإِلَا الْهَرِيرِ وَتَخَارُهَا
وَلَا رَبَّيَّةَ الْخِدرِ تَخْدَارُهَا
مُهَيِّنَ الْجَزَائِرِ نَحَارُهَا
تَسِيلُ مِنَ الشَّحْمِ أَصْبَارُهَا
إِذَا الشُّوْلُ رَوَّحَ أَغْبَارُهَا

۱۰- وَلَا يَنْبِجُ الْكَلْبُ فِيهَا الْعَقْو
۱۱- وَلَا يَنْفَعُ الثَّوْبَ فِيهَا الْفَتَى
۱۲- وَأَنْتَ مُحَمَّدٌ فِي مِثْلِهَا
۱۳- تَظَلُّ جِفَانُكَ مَوْضُوعَةً
۱۴- وَمَا فِي سِقَانِكَ مُسْتَنْطَقٌ

Kış gecelerinden daha çıplak olan gece, kimseye nimetlerini sunmuyordu.

Köpekler bile bu gece ancak kısık sesle havlıyorlardı.

Gece, ne gencin kendi kıyafetinden faydalanmasına ne de kıyafetlerin hanımları korumasına izin veriyordu.

İşte sen ey Muhammed! benzeri bir gecede adakları kesip [halkı] besledin.

Zaten hazırdir her zaman senin [yemek dolu olan] tencerelerin [hatta] etraflarından yağlar dökülür cömretlikten.

[Senin ikramlarını kimse edemez inkar], hayvanların bile sütü kesilir [ancak senin cömertliğinin sürer].

حِ إِن شَبِرْتَ ثُمَّ أَشْبَارُهَا
حِ قَدْ يُعْجِبُ الصَّفَّ شَوَارُهَا
نِ عَوْذًا تَجَاوِبُ أَبْكَارُهَا

۱۵- فَيَا وَاهِبَ الْوُصْفَاءِ الصَّبَا
۱۶- وَيَا وَاهِبَ الْجُرْدِ مِثْلَ الْقِدَا
۱۷- وَيَا وَاهِبَ الْبَكْرَاتِ الْهَجَا

Ey sabahın güzelliğini veren! Sayet ömür süresini sen vermişsen, güzelleşmiştir.

Ey kadeh misali ceridi veren! Verdiğinin betimi beğenilir.

Ey daha yeni doğum yapmış genç deveyi veren! Onun gençliğini koru.

فَيَقْدِزُ فِي الْبَحْرِ تَيَّارُهَا
إِذَا يُبْتَغَى مِنْكَ إِمْرَارُهَا
وَأَذِنَ بِمُحَارَبَةِ جَبَّارُهَا
نِ حَتَّى تَوَاصَلَ أَخْبَارُهَا
أَعْدَدَ لِذَلِكَ مَضْمَارُهَا
فَ حَتَّى تَنْبُذَ أَمَارُهَا

۱۸- وَكُنْتَ كَدَجَالَةً إِذْ تَرْتَمِي
۱۹- وَكُنْتَ جَلِيدًا وَذَا مِرَّةٍ
۲۰- وَكُنْتَ إِذَا بَلَدَةٌ أَصْفَقَتْ
۲۱- بَعَثْتَ عَلَيْهَا ذَوَاكِي الْعِيُو
۲۲- بِإِذْنِ مَنْ لَهِ الْخَيْلُ قَدْ
۲۳- وَقَدْ تَطْعَمُ الْخَيْلُ مِنْكَ الْوَجِي

Düştüğünde Dicle nehri gibiydin, akıcı bir şekilde denize dökülen.

Senki dayançlı ve güçlü idin, zorluklardan geçmen istendiğinde.

[Keza] bir belde savaşa girdiğinde ve savaşı yönetenler seni çağırdığında.

[Senki] haberlerini almak için orduya istihbaratçıları gönderirsin.

Allah'ın izniyle, atlar bu savaş için meydanı hazırladılar.

[Zaten] senin tarafından beslenmişlerdi ki maharetlerini gösterebilirler diye.

رُ أَنْتَ بِالْخَبَرِ حَسَارُهَا
وَحَاتَتْ رِجَالُكَ فَرَارُهَا
عِثَارًا تَضَرَّبُ أَدْبَارُهَا
عَلَيْكَ الْمَوَالِي وَسَحَارُهَا
فَحَارَ الرِّزْيَنَةُ إِخْطَارُهَا
فَقَدْ يَبْلَغُ النَّفْسُ مِقْدَارُهَا
وَمَرُّ اللَّيَالِي وَتَكَرُّرُهَا

۲۴- وَقَدْ تَعَلَّمَ الْبَازِلُ الْعَيْسَجُو
۲۵- فَيَا أَسَافًا يَوْمَ لَا فَيْتَهُم
۲۶- وَأَقْبَلَتْ الْخَيْلُ مَهْزُومَةً
۲۷- بِشَطِّ حَرُورَاءٍ وَاسْتَجْمَعَتْ
۲۸- فَأَخْطَرَتْ نَفْسَكَ مِنْ دُونِهِمْ
۲۹- فَلَا تَبْعِدَنَّ أَبَا قَاسِمٍ
۳۰- وَأَفْنَى الْحَوَادِثِ سَادَاتُنَا

Güçlü develer senin bolluk onları bolluk içinde yüzen bir vadiye koyacağını bilirler.
Onlarla buluştuğun gün, sana ihanet edip kaçtıkları güne yazıklar olsun.
Ve atlar kaçarken ayakları kalçalarına vuruyorcasına yenilerek geldiler.
Harûrâ kıyılarında, köle ve büyücüler¹¹⁰ sana karşı toplandılar.
Onlar olmadan da kendini tehlikeye atmıştın ve iz bırakır felaketler tehlikeleriyle.
Ebû'l-Kâsım uzaklaşmasın, her nefis hakettiğine bulacaktır.
Hadiseler ileri gelenlerimizi yok etti. [zaten] zaman hep birbirine benzer şekilde gelip geçti.

2.7. A'şâ'nın Mus'ab b. Zübeyr İçin Söylediği Mersiye

Tam adı Mus'ab b. Zübeyr b. Avvâm¹¹¹ olan Musab, ağabeyi Abdullâh b. ez-Zübeyr'in 64/683 yılında Hicaz'da halifeliğini ilân etmesinden itibaren, onun adına Irak eyaletinde komutanlık ve valilik görevleri yürütmüştür.¹¹²Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 67/687 yılında ağabeyi Abdullâh b. ez-Zübeyr'in¹¹³Basra valiliğini yürütüyor iken,¹¹⁴ Muhtâr'ı ortadan kaldırarak Kufe valiliğini de deruhte etmiştir. Ancak kaynaklarımıza göre Muhtâr'ın öldürülmesinden sonra bir yıl Basra valiliğinden azledilmiş, yerine yeğeni Hamza b. Abdullah b. Zübeyr atanmıştır.¹¹⁵Fakat Hamza beklenen başarıyı gösterememiştir. Hal böyle olunca halkın şikâyetleri giderek artınca, aynı yıl içerisinde Mus'ab kardeşi Abdullah'ın yanına Irak'ın ileri gelenlerinden oluşan bir heyetle birlikte gitmiş ve durumu arz etmiştir. Bunun üzerine de yeniden Basra valiliğine iade edilmiştir.¹¹⁶Mus'ab'ın Irak'a başarılı sonuçlar elde etmesi üzerine, Emevî hükümdarı Abdülmelik b. Mervân 68/687 yılından itibaren onu hedef almış ve kendisini ortadan kaldırtmak için harekete geçmiştir.¹¹⁷72/691 yılına girildiğinde Deyrûlcâselik denen mevkide Abdülmelik b. Mervân ile Mus'ab b. Zübeyr karşı karşıya gelmiştir. Mus'ab bu savaşta mağlup olmakla kalmamış savaş meydanında da vefat etmiştir. İslam tarihinin dönüm noktalarından biri olan bu savaş A'şâ için de çok önemlidir. Zira düşman olarak gördüğü Emeviler yeniden Irak'a geri dönmüşlerdir. Dolayısıyla bu A'şâ'yı derinden etkilemiştir. Bu nedenle beş ayrı bölümden oluşan uzunca bir

¹¹⁰ "Bir büyücü" sözü ile kastedilen Muhtâr es-Sekafî'dir.

¹¹¹ Tam ismi geniş belgi için bak: İbn Asâkir, VI, 210; İbn Kesîr, VIII, 322.

¹¹² İbnü'l-Esîr, c. 4, s.254.

¹¹³ Zehebî, **A'îlâmü'n-nübelâ**, c.4, 140-144

¹¹⁴ İrfan Aycan, "Mus'ab b. Zübeyr", **DİA**, I stanbul: 2006, c.31, s.227.

¹¹⁵ Taberî, c.6, s.117.

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, c. 4, s.254.

¹¹⁷ Aycan "Mus'ab b. Zübeyr", s.227.

mersiye kaleme almıştır. Mersiye dönemin tarihini aydınlatma açısından da önemli bilgiler içermektedir. Mersiye ve bölümleri şu şekildedir:

2.7.1. Mersiye'nin İlk Bölümü

Aşağıdaki dizeler A'sâ'nın Mus'ab ve arkadaşlarının ölümüne duyduğu üzüntüyü içermektedir. Geleneksel tarzda bir gazel giriş örneği olan bu beyitler adeta bir dibace mahiyetindedir. Şair bu dibacede Mus'ab'ın tarih sahnesinden ayrılışının bir felaket olduğunu dile getirmektedir.¹¹⁸

وَأَمْرٍ جَلِيلٍ فَادِحٍ لِي مُشْيِبٍ
سَوَاكِبُ دَمْعِ الْعَيْنِ مِنْ كُلِّ مَسْكَبٍ
رِدَائِي مَقَالُ الْمُوجِعِ الْمُتَحَوِّبِ

١- أَلَا مَنْ لَهُمِ آخِرَ اللَّيْلِ مُنْصِبِ
٢- أَرَقْتُ لِمَا قَدْ غَالَنِي وَتَبَادَرْتُ
٣- فَقُلْتُ وَقَدْ بَلَّتْ سَوَابِقُ عِبْرَتِي

Gecenin sonunda hüznü kapıldığımdan ve başıma gelen talihsiz büyük olay nedeniyle saçım ağardığında.

Başıma gelenler yüzünden uykularım kaçıp göz pınarlarımdan yaşlar aktığında.

Acı dolu bir haberden dolayı, gözyaşlarım elbiselerimi ıslattığı o anda [şöyle] dedim:

2.7.2. Mersiye'nin Mus'ab'a İhanet Edenleri Hicvettiği Bölüm

Bilindiği gibi Mus'ab b. Zübeyr, Abdülmelik'in savaş hazırlıkları yaptığını haber aldığı Basra'da bulunuyordu. Mus'ab, muhtemel savaş için alınması gereken tedbirler konusunda fikrini sorduğunda Mühelleb, Abdülmelik'in Irak ileri gelenleriyle karşılıklı mektuplaştığını, Irak ehlinin ihanet içinde olabileceğini ve yanından ayırmamasının isabetli olacağını söylemiştir.¹¹⁹ Gerçekte de hadise aynen böyle cereyan etmiş ve Iraklı kabile liderleri Abdülmelik tarafından kendilerine gönderilen mektuplara olumlu cevap vermiş ve onun tarafına geçmişlerdir. Bu hadise esnasında sadece İbrahim İbrahim b. Malik b. Eşter'in olumsuz cevap verdiği ifade edilmektedir.¹²⁰ İşte A'sâ Hemdân bu hadiseye değinmekte ve Mus'ab'a ihanet eden kişileri sert bir dille hicvetmektedir.

¹¹⁸ Zübeyr b. Bekkâr, 441-446.

¹¹⁹ Akkoca, s.127.

¹²⁰ Akkoca, s.131.

٤- أَلَا بِهَلَّةِ اللَّهِ الَّذِي عَزَّ جَارُهُ
٥- جَزَى اللَّهُ عَنَّا جَمْعَ قَحْطَانٍ كُلِّهَا
٦- وَجَمْعَ مَعَدٍّ قَوْمِهِ غَابَ نَصْرُهُمْ
٧- جَزَاهُمْ إِلَهُ النَّاسِ شَرَّ جَزَائِهِ
٨- إِمَامُ الْهُدَى وَالْحِلْمِ وَالسِّلْمِ وَالتَّقَى
٩- أَحْيَى اللَّهُ أَشْرَافَ الْعِرَاقِ فَبَنَاهُمْ

على الناكثين الغادرين بِمُصْغَبِ
جزاء مُسِيءٍ قَاسِطِ الْفِعْلِ مُذْنِبِ
غَدَاتِنِ عَنْهُ وَرَبِّ الْمُحْصَصِ
بِخِذْلَانِ ذِي الْقُرْبَى الْأَرِيبِ الْمُدْرَبِ
وَذِي الْحَسْبِ الزَّاكِي الرَّفِيعِ الْمَهْذَبِ
هُمُ شَرُّ قَوْمٍ بَيْنَ شَرْقٍ وَمَغْرِبِ

Bilin ki, kendisine yakınların aziz olduğu Allah'ın laneti, Mus'ab'la sözleşmesini bozan hainleredir.

Allah, bize yaptıklarından dolayı tüm Kahtânîleri cezalandırdı, bilerek kötülük işleyenleri cezalandırır gibi.

Her şeyin tanrısına and olsun ki o gün [Mus'ab'ı yalnız bırakan] Ma'ad kabilesi de zafere ulaşamamıştı.

İnsanların ilahı, onları en kötü şekilde cezalandırsın, akrabalarını hayal kırıklığına uğradıkları için.

[O akrabaki] rehber, sabır, takvâ ve barış imamı olup yüksek mertebeli ve soylu idi.

Allah Irak'ın eşrafinin yok etsin ki onlar, Doğu ile Batı arasındaki insanların en kötüleridir.

Yukarıdaki beyitlerde Mus'ab'ın ihanetine atıfta bulunulur ve hainlere Allah'ın lanet etmesi için beddua edilir. Ayrıca şair, hainlerin Irak'ın eşraflarından Kahtân ve Adnân kabilelerinden olduğunun da altını çizer. Şairin Mus'ab'ın niteliklerini bizim için sıraladığını gördüğümüz gibi, onun takvâ sahibi, yüksek bir makam ve mevki sahibidir.

١٠- هُمْ مَكْرُوا بِابْنِ الْحَوَارِيِّ مُصْغَبِ
- دَعَاهُمْ بِأَنْ ذُوْدُوا الْعِدَى عَلَى بِلَادِهِمْ
١٢- فَوَلَّوْا يُنَادِي الْمَرْءُ مِنْهُمْ عَشِيرَهُ
١٣- جَزَى اللَّهُ حَجَّارًا هُنَاكَ مَلَامَةً
١٤- وَمَا كَانَ عِتَابٌ لَهُ بِمَنَاصِحِ
١٥- وَلَا قَطَنٌ وَلَا ابْنُهُ لَمْ يُنَاصِحَا
١٦- وَلَا الْعَتَكِيُّ إِذْ أَمَالَ لِوَاءَهُ
١٧- وَلَا ابْنُ رُوَيْمٍ لَا سَقَى اللَّهُ قَبْرَهُ
١٨- وَمَا سَرَّنِي مِنْ هَيْثُمْ فَعَلَّ هَيْثُمْ

وَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لِلصَّارِيخِ الْمَثْوَبِ
وَأَمْوَالِكُمْ بِكُلِّ أَبْيَضٍ مَقْضُوبِ.
أَلَا خَلَّ عَنْهُمْ لَا أَبَالَكَ وَادْهَبِ
وَفَرَّخَ غَمِيرٍ مِنْ مُنَاجٍ مُؤَلَّبِ
وَلَا كَانَ عَنْ سَعْيٍ عَلَيْهِ بِمَغْرِبِ
فَتَبَّ السَّعْيِ الْحَارِثِيِّ الْمُنْتَبَّبِ
فَوَلَّى بِهِ عَنْهُ إِلَى شَرِّ مَوَكِبِ
فَبَاءَ بِجُدَعٍ آخِرَ الدَّهْرِ مُوَعِبِ
وَإِنْ كَانَ فِينَا ذَا غَنَاءٍ وَمَنْصَبِ

Onlar İbnü'l-Havârî'yi¹²¹ aldattılar ve onun çılgınlığına kulak asmadılar.
Mus'ab, onları, bütün mal varlıklarını korumak ve memleketlerini düşmanlara karşı savunmak için çağırıyordu.
[Ancak] onları akrabasını [Mus'ab'ı] terke davete yöneldiler ve onu umursamayıp yalnız bırakıp gittiler.
Allah, suçlarından dolayı Haccâr ve Umeyr'in neslinden gelen topluluğu cezalandırmıştı.
Ve Attâb ona [sadece] yardımda bulunmamış, yardım etmek için çaba bile harcamamıştı.
Ne Katan ne de oğlu yardım etmişlerdi ve mahvolmuş Hâris'in çabalarına yazıklar olsun!
Ve el-Atekî ekibine de saf değiştirip, ona sırt dönüp şerli tarafa geçmişti.
Ne de İbn Ruyem [yardım etmişti] Allah onun mezarına yağmur yağdırmasın ki o günün sonunda büyük hainlik yapmıştı.
Ve içimizde zengin ve mertebesi yüksek olsa bile Heysem'in yaptıkları da beni hiç sevindirmemişti.

Yukarıdaki beyitlerdeşair Mus'ab b. Zübeyr'e ihanet eden komutanların kabilelerini de teker teker zikreder. Hatta bu kabilelerin liderlerinin de isimlerini kısa bir şekilde zikretmektedir. Bu kabileler ile liderlerinin tam isimleri ise aşağıdaki gibi Zübeyr b. Bekkâr'ın, *Ahbâru'l-Muvaffakiyyât*'da yer almaktadır.

- 1- **Haccâr:** Haccâr b. Ebcer İcl
- 2- **Umeyr'in evladı:** Muhamed b. Umeyr b. Utarit el Dârimî
- 3- **Attâb:** Attâb b. Verkâ
- 4- **Katan ve oğlu:** Katan b. Ubeydullâh el-Hârisî
- 5- **el-Atekî:** Ziyâd b. Amr el-Atekî
- 6- **İbnü Ruyâm:** Yezîd b. Ruyâm eş-Şeybânî
- 7- **Heysem:** Heysem b. Esved en-Nehaî

2.7.3. Mus'ab ve Taraftarlarını Methetmesi

Şair mersiyesinin bu bölümünde Mus'ab ve ona sadık kalanların sürdürdüğü mücadeleden övgüyle bahsetmektedir. Onun verdiği bilgiye göre Mus'ab ve beraberinde savaşanların sayısı karşı tarafa göre daha az olmuştur. Ayrıca kabilelerin çoğu, savaşın başında verdikleri sözleri unutmuş ve Abdülmelik'in vaatlerine aldanarak, onun çizgisine dönmüşlerdir. Dolayısıyla Deyrûlcâselik'te Mus'ab'ın ordusuna gönderilen mektuplar savaşın sonucunu büyük ölçüde etkilemiştir. Savaş başladığı anda Irak halkı ile Basra ve Kûfe eşrafı, Mus'ab'ı yalnız bırakmıştır.

¹²¹ Mus'ab babası lakabı, "Her peygamberin bir havârîsi vardır, benim havârim de Zübeyr'dir" (Mehmet Efendioğlu, "Zübeyr b. Avvam", *DİA*, İstanbul: 2013, c.44, s.522).

Böylece Mus'ab, oğlu İsa ve İsmail'in de bulunduğu yedi kişi ile savaş meydanında yalnız kalmıştır.

سَأْتِي وَخَيْرُ الْقَوْلِ مَا لَمْ يُكْذِبْ
لِيَمْنَعَهُ مِنْ كُلِّ غَاوٍ وَمُجْلِبِ
لِجَارٍ بِلا شَكٍّ وَمَأْوَى الْمُعَصِّبِ

١٩-ولكن على فياض بكر بن وائل
٢٠-دعا ابن الحواريّ الهمام إمامه
٢١-فأضحى ابن تيم اللات أَمْنَعَ مانع

Ama Bekir b. Vâil kabilesinden Feyyâz'ı öveceğim, çünkü en iyi söz yalansız sözdür. Ki o, İbnü'l-Havârî'yi yani el-Hümâm'ı önder olarak çağırdı ki kendisini bütün düşmanlardan korusun diye. Kuşkusuz İbn Teym el-Lât komşusunun en güzel koruyucu oldu ve Mus'ab'a sığınak.

أَلَا أَرْفَعُ بِهِدْلَاءِ الْمَشَافِرِ مَنْعِبِ
إِلَى أَهْلِ بَطْحَاءِ قَرِيشٍ وَيَثْرِبِ
يُرْجِي الْخِيُولَ مِقْتَبًا بَعْدَ مِقْتَبِ

٢٢-فيا سائراً نحو المشاعر لا تنني
٢٣-ألا وانع خير الناس حياً وميتاً
٢٤-فدالك فاذكر زحفه ومسيره

Ey Meşair'e doğru giden şahıs!, hızlı yürüyen devenin sarkan dudağını kaldırmakta acizlik gösterme. [Bu deve] canlı ve ölü tüm insanların hayırlıları olan Mekke ve Medine'nin içinde yaşayan halka başsağlığı diliyor. [Canım] sana feda olsun! Onun savaşa gidişini ve ihtiyatlı saldırısını hatırla ki atları bölük bölük sürüp götürüyordu.

2.7.4. Mersiye'nin Savaş ile İlgili Bölümü

72/691 yılında gerçekleşen Deyrülçâselik Savaşının¹²² ilk anlarında İbrâhim b. Mâlik el-Eşter'in öldürülmesi, Mus'ab için büyük kayıp olmuştur. Bu arada Abdülmelik, kardeşi Muhammed b. Mervân'ı Mus'ab'la anlaştırmak için görevlendirmiştir. Muhammed, Mus'ab'ın oğlu İsâ'yla görüşmüş kendilerine emân verildiğini bildirmiştir. Durumdan haberdar olan Mus'ab, emân verenlerin sözlerini tutmayacağını; ancak oğlunun istemesi halinde güvenli bir bölgeye kaçabileceğini belirtmiştir. Ancak İsa, babasını savaş meydanında yalnız bırakacak kadar vefasız olmadığını; insanların diline düşmektense babasıyla beraber ölmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. Öte yandan İsa, babasına, kendilerine itaat eden Basra veya Mekke gibi şehirlere kaçmasını teklif etse de Mus'ab, Kureyş ahalisinin diline düşmektense

¹²² İbn Sa'd, **Tabakât**, c.5, s.183

savaşarak ölmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir.¹²³ Taberî'nin aktardığı bir diğer rivayette ise Mus'ab'ın, "Benim durumumda birisi için galip ya da mağlup olmaktan başka şık yoktur" demiştir.¹²⁴

إلى بطل من آل مروان مجلب	٢٥- سَمَا مُصْعِدًا بِالْجِيْشِ يَسْرِي وَيَغْتَدِي
يُجِيزُ إِلَيْهِمْ سَبَسَبًا بَعْدَ سَبَسَبٍ	٢٦- غَزَا بَجُنُودِ الشَّامِ يَكْبِدُ كَبْدَهَا
عَصَيْنَا بَنُو عِمْرَانَ مَعْدِبٍ	٢٧- فَلَمَّا تَوَافَيْنَا جَمِيعًا بِمَسْكِنٍ
رَفِيعِ الرُّوَايَةِ مُحَرَّبٍ وَابْنِ مُحَرَّبٍ	٢٨- بِمَقْتَلِ سَادَاتٍ وَمَهْلِكِ مَا جَدَ
إِذَا شَدَّ يَوْمًا شَدَّةً لَمْ يَكْذِبْ	٢٩- هُوَ الضَّيْعَمُ النَّهْدُ الرَّئِيسُ بْنُ مَالِكٍ
فَعَاقِبُ بَوَاقِعٍ مَنْ بَدَا لَكَ مُرْهَبٍ	٣٠- أَتَى مُصْعَبًا فَقَالَ مَنْ كَانَ مِنْهُمْ
إِلَى أَنْ تَفِيقَ النَّاسُ تَصَحَّبَ وَتَرْقَبَ	٣١- وَإِلَّا فَبِكَتْ فِي السُّجُونِ سَرَائِهِمْ
وَعَادِرُهُمْ فِي مَحْبِسٍ كَالْمُؤَدَّبِ	٣٢- وَدَعْنِي وَأَهْلَ الْقَرِيَتَيْنِ أُسِرَ بِهِمْ

Sabah, öğlen her zaman ordunun en önünde, Mervânîler'den bir kahraman lidere götüren Şam askerlerine baskın yapıp onları perişan etti. O, onlarla savaşması için birden fazla geçerli sebebi var

Meskin'de hepimiz bir araya geldiğimizde, çok zor bir durumda kaldık.

Liderlerin ölümü ve değerlinin helakiyle ki o yüksek rütbeli, savaşçı oğlu savaşçıydı

Malik'in oğlu cesur, aslan gibi güçlü bir lider, bir işe kalkışırsa yalandan değildir.

Mus'ab'a geldi ve dedi ki: "Onlardan her kim, hainse cezalandır ki diğerlerinin gözü korksun"

Ya da ileri gelenlerini zincirleyip, hapisanelere tık ki insanları uyandırasın, dost edilesin ve gözetilensin

Bana mücadele et, bu orduyla gideyim, hapiste bırak ki terbiye etmiş olursun.

وَمَا جَاهِلٌ بِالْأَمْرِ مِثْلُ الْمُجَرَّبِ	٣٣- مَلَامَ مُلِحٍّ قَدْ أَمِنْتَ اغْتِيَالَهُ
وَنَاجِزٌ وَقَارِعٌ وَاصْدُقِ الْقَوْمَ تَغْلِبُ	٣٤- فَقَالَ لَهُ سِرٌّ بِالْجِيُوشِ إِلَى الْعَدَى
بَغْدَرٍ فِي التَّقْوَى وَفِي الدِّينِ فَارْغَبِ	٣٥- فَإِنِّي بِحَقِّ لَسْتُ أَبْدًا مُسْلِمًا
فَنَاهَضَهُمْ وَالْحَرْبُ ذَاتُ تَلْهَبِ	٣٦- فَسَارَ إِلَى جَمْعِ ابْنِ مَرْوَانَ مُعَلَّمًا
وَأَقْدَمَ لَمْ يَنْكَلْ وَلَمْ يَنْهَيْ	٣٧- وَجَاهَدَ فِي فَرَسَانِهِ وَرَجَالِهِ

Hainlere güvenden ihanet etmeyeceklerini sandın, cahilin işi görmüş geçirmişin işi gibi değildir

Dedi ki: "Ordularla düşmanların üzerine yürü, onlarla mücadele et ve savaş halkına sadık ol ki kazanasın"

Ben gerçekten onların ihanet edeceklerine inanmıyorum, takvâ ve iman ile rağbet

O İbn Mervân'ın ordusu üzerine komutan olarak yürüdü, onlarla mücadele etti ve savaş şiddetleniyor

Atlıları ve adamlarıyla birlikte cihad etti ve cesaretle yılmadan hücum etti

¹²³ Taberî, c.3, 521.

¹²⁴ Taberî, c.3, s. 521.

٣٨- فَلَاقَى أَسِيدٌ¹²⁵ يَوْمَ ذَلِكَ حَتْفَهُ

٣٩- أَشْمُ نَرَاهُ عَالِي الْجِسْمِ صَقْعًا

٤٠- وَكَادَتْ جُمُوعُ الشَّامِ يَشْمَلُهَا الرَّدَى

٤١- فَلَمَّا رَأَى أَبْنَاءَ مِرْوَانَ وَقَعَهُ

وَقَطْرَهُ مِنْهَا فَتَى غَيْرُ جَانِبِ

وَبِالسَّيْفِ مَقْدَامًا تَجِييًّا لِمُنْجِبِ

غَدَاتِكَ فَاَسْمِعْ أَحَدِيكَ تَعَجُّبِ

بِجَمْعِهِمْ ظَلَمُوا بِيَوْمِ عَصَبِ

O günde Üseyd eceline kavuştu, O bizden bir efendiydi, sıradan birisi değildi
İri yapılı başı dikti, kılıcıyla en önde cenk ederdi
O gün neredeyse Suriye orduları rezil olacaktı, dinle o günü sana anlatayım ki hayret edersin
Mervânoğulları savaşlarını görünce, orduları çok zor durumda kaldılar

٤٢- فَصَبَحَهُ فَرَسَانَهُ وَرَجَالَهُ

٤٣- أَدْبَرَ عَنْهُ الْغَادِرُ ابْنُ الْقَبْعَتَرِيِّ¹²⁶

٤٤- وَقَدْ نَقَضَ الصَّفَّ ابْنُ وَرْقَاءَ ثَانِيًا

٤٥- فَثَابَ إِلَيْهِ كُلُّ أَرْوَاعٍ مَاجِدٍ

٤٦- فَضَارَبَ حَتَّى خَرَّ غَيْرَ مُوَأْنِلٍ

-وَصُرَّعَ أَهْلُ الصَّبْرِ فِي الصَّفِّ كُلَّهُم

وَنَاهَضَ لَمْ يَبْعَلْ وَلَا يَتَهَيَّبِ

وَمَا كَانَ بِالْمَحَامِي وَلَا بِالْمُدَبِّبِ

وَعَادِرُهُ يَدْعُو إِلَى جَانِبِ النَّبِيِّ

صَبُورٍ غَبَى مَا ثَابَهُ مُتَلَبِّبِ

إِلَى جَانِبِ مَنْهُ عَزِيزٍ وَمُنْكَبِ

وَأَجْفَلَ عَنْهُ كُلٌّ وَإِنْ مُحَوَّبِ

Atlı ve adamları sabaha yakın başladılar ve korkmadan kaçmadan mücadele etti.
El-Kaba'serî'nin oğlu hainlik edip onu terk ederek kaçtı ne korudu ne de savundu
Ve ikincisi Vârkâ'nın oğlu sözünü tutmadı, terk ettiği gibi karşı tarafa geçmesini teşvik etti.
Şerefli ve sabırlı olanlar Mus'ab'ın tarafında kaldılar,
Onların dışında, onunla birlik olup Mervân'ın ordusuna katıldılar.
Teslim olmadan, ölene kadar mücadele etti, bir yandan kendi şerefini ve izzetini korudu.
Sabredenler aynı safta öldürüldüler, tüm zayıf ve korkaklar ondan uzaklaştılar

٤٨- فَلَمَّا اتَى قَتَلَ ابْنَ الْأَشْثَرِ مَصْعَبًا

٤٩- فَقَالَ لَهُ مَعَاذَ اللَّهِ لَسْتُ بِهَارِبٍ

٥٠- فَقَالَ تَقْدَمُ أَحْتَسِبُكَ فَأَقْبَلْتُ

٥١- فَقَالَ لِفَجَّارِ الْعِرَاقَيْنِ قَدِمُوا

٥٢- وَشَدُّوا عَلَيْهِ بِالسُّيُوفِ فَلَمْ يَرْمِ

٥٣- فَضَارَبَهُمْ يَحْيَى وَعِيسَى أَمَامَهُ

دَعَا عَنْهُ عِيسَى وَقَالَ لَهُ أَهْرَبِ

أَأَهْرَبُ إِنْ دَهَرُ بَنَاهَادٍ عَنْ أَبِي

إِلَيْهِ جُمُوعٌ مِنْ كِلَابٍ وَأَذُوبِ

فَوَلَّوْا شِلَالًا كَالنَّعَامِ الْمُخَصَّبِ

كَلَيْتَ الْغَرِينِ الْخَادِرِ الْمُتَخَرَّبِ

وَضَارَبَ تَحْتَ السَّاطِعِ الْمُتَنَصَّبِ

Mus'ab'a İbnü'l-Eşter'in ölüm haberi geldiğinde, İsa'yı yanına çağırdı ve kaç canını kurtar dedi
Dedi ki: "Allah korusun, kaçanlardan değilim, babam bu zor durumdayken kaçayım mı?"
Dedi ki: "Ben seni şehit saydım önümden git, sürü halinde kurtlar, köpekler gibi ona saldırdılar."
Dedi ki: "İki Irak'ın (Kûfe ve Basra) hainlerine haydi gelin, deve kuşu sürüsü şelale gibi saldırdılar"

¹²⁵ İbnü'l-Eşter tarafından öldürülen Liva bin Bişr b. Marvân'ın yoldaşı olduğunu söyledi. Ebû Yâsîn, s.86.

¹²⁶ Ğadbân b. el-Kaba'serî. bkz. Zübeyr b. Bekkâr, 425.

Kılıçlarıyla, çok şiddetli saldırdılar; fakat geri adım atmadı, sanki kendi yuvasındaki aslan gibi savaştı
Yahyâ ve İsâ önünde savaştılar, kılıçların altında savaştı.

شُعُوبٌ وَمَنْ يُسْلَبُ وَجَدَكَ يُسْلَبُ
وَأَعُولٌ عَلَيْهِ وَاسْفَحِ الدَّمَعَ وَانْحَبِ
بِمَسْكِنٍ أَشْلَاءَ الْهُمَامِ الْمُحْجَبِ
وَرِيحُ شَمَالٍ بَعْدَ عَارِيحِ أَجْنَبِ
فَلَا يَبْعَدَنَّ مِنْ قَتِيلٍ مُلْحَبِ
وَأَشْلَاءَ عَيْسَى الْمُرْتَجَى صَوْبَ صَيْبِ
عَلَى الْحَقِّ مَنْ لَا يَعْرِفُ الْحَقَّ يَرْتَبِ

٥٤-فَمَا بَرَحُوا حَتَّى أَرَاهُمْ الْقَتَا
٥٥-فَبِكَ فَتَى الدُّنْيَا وَذَا الدِّينِ مُصْعَبَا
٥٦-لَقَدْ رَحَلَ الْأَقْوَامُ غَدْرًا وَغَادَرُوا
٥٧-صَرِيحٌ قَتَا تَسْفِي عَلَى وَجْهِهِ الصَّبَا
٥٨-وَأُضْحَى بِدِيرِ الْحَاتِلِيقِ مُلْحَبَا
-سَقَى السَّارِيَاتِ الْجُونَ جُثْمَانُ مُصْعَبِ
٦٠-وَفَتِيَانِ صِدْقٍ صُرِعُوا ثُمَّ حَوْلَهُ

Savaş başlar başlamaz her yer kanlar içinde kaldı, kim hainlik yaptıysa mutlaka ihanete uğrar.
Mus‘ab’a dünya ve ahiret çocuğuna ağla ve hıçkırma hıçkırma gözyaşı dök, feryat et.
Hainler topluluğu dönüp gittiler, Mesken’de vücudu parçalanmış bir aslan bıraktılar.
Yerdeki ölünün kanlarla dolu yüzüne saba rüzgarı çarpıyor ve kuzey rüzgarı, sonra güney rüzgarı.
Deyrülçâselik’de cesedi parçalanmış, parçalanmış cesedinden uzaklaşma.
Yağmur yüklü bulutlar, Mus‘ab’ın cesedini ve yanında ki İsa’nın parçalarını da sulasın.
Ve yanında sadık olan gençler öldürüldüler, bunlar hak yolunda öldüler, hakkı bilmeyen susmalı.

2.7.5. Mus‘ab’ın Ölümüne Ağıt

A‘şâ bu mersiyesinde savaş meydanını terk etmeyip ölen Mus‘ab’a uzunca da bir ağıt inşat etmiştir.

فَمَا كُنْتَ بِالْوَانِي وَلَا الْمُتَحَرِّبِ
فِيَا عَجَبًا لَدَهْرِكَ الْمُتَقَلِّبِ
فَقِيرٌ وَمَايَ كُلِّ عَافٍ وَمُجْدِبِ
جَدَاكَ يَنْلِنَا مِنْ جَدَاكَ وَتَعْتِبِ
وَوَالِ مَتَى يَنْطِقُ حَوَالِيهِ يَغْضَبِ
وَيُسْتَمَطَّرُ الْمَعْرُوفُ يَغْضَبُ وَيَحْرَبِ
وَتَقْطَعُ أَيَدِيَهُمْ وَشِيكََا وَتَضْلَبِ

٦١- أَمُصْعَبُ مَنْ يَحْرَبُ وَيُذَمُّ فِعَالُهُ
٦٢- لَقَدْ عَشْتُ ذَا حَزْمٍ وَجُودٍ وَنَائِلِ
٦٣- أَلَمْ تَكْ مِعْطَاءَ الْجَزِيلِ وَنَاعَشَ الْ
٦٤- وَكُنَّا مَتَى نَعْتَبُ عَلَيْكَ وَنَلْتَمَسُ
-فَقَدْ جَاءَنَا مِنْ بَعْدِكَ الْمَعْشَرُ الْعِدِي
٦٦- وَإِنْ تَلْتَمَسُ مِنْهُ الزِّيَادَةَ وَالْجَدَا
٦٧- وَتُسَمِّرُ بِلَا ذَنْبٍ أَكْفُ غَزَاتِنَا

Mus‘ab ile savaşılmı, onun yaptıkları kötülenir mi, sen korkak değilsin gerçek savaşçısın.
Hayatın boyunca cömertlikle, kararlılıkla ve iyilikle yaşadın, değişken zamanından hayret ediyorum.
Sen eli açık cömert değil miydin ve fakire yoksula sahip çıkan ve evsizleri barındıran değil miydin?
Ve ne zaman biz seni eleştirdik ve ne zaman senden bir şey istersek cömertliğinin boş çevirmezsın.
Senden sonra gelenler bize hayatı zehir ettiler ve bir vali huzurunda ne zaman konuşsak kızar.

Ve ne zaman fazlasını arzu etsek, iyiliği istesek kızar ve savaş açar
Ve halkın azizleri suçsuz olduğu halde, işkence edilip ellerine çivi çakılır, elleri kesilir ve
çarmıha gerilir.

ألا ارجعُ بـدنيانا الرفيعة تَخْصِبِ
فهذا زمانُ الخائفِ المُتَرَقِّبِ
يَحْدِ سِنَانِ سَمْهَرِيٍّ مُذَرِّبِ
وكان الحيا للمُفْلِحِ المُتَشَعِّبِ
عَسُوفِ صَدُوقِ قَاسِطِ الْفِعْلِ مُشْغِبِ
ألا رَبُّ بَنانٍ للعمارة مُخْرَبِ
وأحملُ أحياناً عليها فأركبِ

٦٨- فيا دهرنا من قبلِ مَقْتَلِ مصعبِ
٦٩- وبالأمنِ والعيشِ الذي حلَّ دونه
٧٠- قُبْعِدْ لِقَوْمِ أَسْلَمُوا أَمْسِ مصعباً
٧١- وللسيفِ نغشاه وَيَفْرِي شُنُونَه
٧٢- ودانوا لِطَاغِ قَدِ أَرَاقِ دِمَاءِهِمْ
٧٣- وقال لهم ذوقوا جَنَى ما عَرَسْتُمْ
٧٤- وإنِّي مَمَّنْ يُخَمِدُ الحربَ تارة

Mus'ab öldürülmeden önce nasıl hayat yaşırdık, keşke yüksek mertebeli konumumuza dönebilsek.

“[Evet]emniyet dolu bir yaşantımız vardı, o öldükten sonra bitti, bu dönem korku içindeki korkakların dönemi.

Keskin çatal uçlu kılıcıyla, Mus'ab'a kim ihanet ettiyse uzak dursun.

Kılıçtan korkuyor olsaydık, yaşıyandı olan onu başaracak.

Bir zalime karşı ezik kaldılar. Zalim fitne isteyen

Kanlarını döktü ve onlara söyledi ki ne ektiyseniz onu biçin, bu ülkeyi bozan belli olacaktır.

Ben, bazen savaşı döndüren kişiyim ve bazen de savaşmaya teşvik ediyorum

Yukardaki beyitlerde Mus'ab ve arkadaşlarının acı sonlarının kendisin de yarattığı derin üzüntü görülmektedir. Yine bu beyitlerde Irak coğrafyasında sorunsuz bir siyasî hayat sürerken Emevîler tarafından savaşın başlatıldığını, Abdumelik b. Mervan'ın Kûfe ve Basra'yı ele geçirmek için gönderdiği mektupları; Mus'ab'ı yalnız bırakmayanları ve buna karşın onu terkedenlerin ihanetini bir kez daha değişik ifadelerle işlemektedir. Hadiseler boyunca İbnü'l-Eş'ter'in duruşu, Mus'ab'a tavsiyeleri ve o gün nasıl öldürüldüğü hakkında bilgiler vermektedir. Mus'ab ve oğlu İsa'nın cesurca nasıl savaştıklarını ve meydanı terk etmediklerini de işlemektedir.

2.8. A'sâ'nın Deylem'de Hapisteyken İnşat Ettiği Şiir

Bilindiği gibi İkinci halife Hz. Ömer (634-644) döneminden itibaren düzenlenen birçok sefer neticesinde Sâsânî İmparatorluğuna ait topraklarının büyük bir kısmı, kısa bir zaman içerisinde Müslümanların eline geçmişti. Bunun

istisnalarından biri Deylem¹²⁷ bölgesiydi. Sâsânî Şahlarının da hâkimiyet altına almakta zorlandığı bir bölge olan Deylem, İslâmi dönemde de uzun bir süre ele geçirilememişti. Tarih kitaplarına bakıldığında Hz. Ömer'in halifeliği döneminden başlayıp, Abbasi halifesi Me'mûn dönemine kadar bölgeye düzenlenen on yedi seferler bulunmaktadır. Bu seferlerin tamamı başarısızlıkla neticelenmiş olması da dikkat çekicidir. Ancak konumuz itibariyle Emeviler döneminde yapılan seferler önemlidir. Bilindiği gibi bu dönemde özellikle Muâviye b. Ebî Süfyân'ın (661-680) halifeliği döneminde bölgeye sefer düzenlenememişken, Yezid b. Muâviye (680-683) döneminde yaşanan karışık siyasi ortamdan faydalanan Deylemîlerin Rey ve Kazvîn şehirleri arasında yer alan Desteba'ya saldırmaları onlara karşı bir askeri seferin düzenlenmesini zorunlu kılıyordu. Ancak yukarıda da işaret edildiği gibi Hz. Hüseyin sonrası durum özellikle de 61/680 yılı içerisinde Deylem bölgesine planlanan seferin gecikmesine neden olmuştur.¹²⁸ Bu gecikmeye rağmen etkili olmamış olsa bile yöreye bu yıl içinde bir seferin düzenlendiği bilinmektedir. Hulusi Kılıç'a göre A'sâ, Haccâc tarafından Deylem'e düzenlenen bu sefere iştirak etmiştir.¹²⁹ Ancak bunu ispatlayacak kesin verilerden yoksunuz. Zira Irak Valisi Haccâc b. Yûsuf, Deylem üzerine muhtelif seferler tertiplemiştir. Bu seferlerden herhangi birine katılmış olabilir. Zaten bu seferlerin hiç birinde kesin bir sonuca ulaşılamamış, Sâsânîler dönemindeki Kazvin ve diğer bazı kaleleri tahkim etmekle yetinilmiştir.¹³⁰ Coğrafyasının sarp, halkının da savaşçı özelliğine sahip olması bölgenin ele geçirilmesini engelleyen faktörler arasında yer almıştır. Hal ne olursa olsun A'sâ bu seferlerden birine iştirak etmiş ve esir düşmüştür. Esaret altında yaşadığı kötü anları, şikâyet edercesine, divanında aktarmaktadır. Yanında esir olarak bulunduğu Deylemî'nin kızı ona âşık olunca oradan kaçma imkânı sağlanarak hürriyetine kavuşabilmiştir.¹³¹

¹²⁷ İran'ın kuzeyinde Gîlân eyaletinin bir kısmını teşkil eden, Hazar Denizi ile Kazvin arasındaki dağlık bölgenin ve bu bölgede yaşayan, aynı zamanda IX ve X. yüzyıllarda İslam tarihinde önemli bir rol oynamış kavmin adıdır. (Tahsin Yazıcı, "Deylem", *DİA*, İstanbul: 1994, C. 9, s. 263.

¹²⁸ Mehmet Usluer, **VIII. Asra Kadar Deylem Bölgesi Siyasi Tarihi**, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı 2, Aralık 2019, s.481.

¹²⁹ Kılıç, "A'sâ Hemdân", s. 546.

¹³⁰ Yazıcı, "Deylem", s.263.

¹³¹ Dayf, *Târîhu'l-edeb*, s. 333.

Daha sonrasında A‘şâ, Doğu tarafına yapılan sefere katılarak Afganistan’ın güneyindeki Mekrân ve İsfahan gibi şehirlerde bulunmuştur.¹³² . Bunun üzerine aşağıdaki beyitleri söylemiştir:

عَوَمَ السَّافِينَ إِذَا تَقَاعَسَ مَجْدُفُ	١-لَمِنَ الظَّعَانِ سَيْرَهُنَّ تَرْجَفُ
نَخْلٍ بِيْثَرِبَ طَلْعُهُ مُتَضَعِفُ	٢-مَرَّتْ بِذِي خُشْبٍ كَأَنَّ حُمُولَهَا
وَبَخْرَ أَكْسِيَّةِ الْعِرَاقِ تُحَفَفُ	٣-عَوَلِينَ دِيْبَاجًا وَفَاخِرَ سُنْدُسٍ
فَتَلُ الْمَرَاثِقَ بِالْهَوَادِجِ دَلْفُ	٤-وَعَدَّتْ بِهِمْ يَوْمَ الْفِرَاقِ عَرَامِسُ
خَوْدُ إِذَا ذِكْرَتْ لِقَابِكَ يُشْغَفُ	٥-بِأَنَّ الْخَلِيطَ وَفَاتَتِي بِرَحِيلِهِ

Bu kabileler kimin? sanki tıpkı kürekçisi olmayan bir gemi gibi sallanıyor.
Bir kabile Yesrib’in vadisinden geçmiş, sanki hurmalarla yüklü palmye ağaçları taşır.
Üstünde kaliteli ipekli elbiseler ve Irak’ın kokusunu taşır
Ayrılık gününde, bağlı develerin hörküleriyle kaldılar
Kabile belli olup gittiğinde, güzel kızı görünce kalbi heyecanlanıyor

عَذْبًا إِذَا ضَحِكَتْ تَهْلُلُ يَنْظَفُ	٦-تَجْلُو بِمَسَاوِكِ الْأَرَاكِ مُنْظَمًا
عَسَلٌ مُصَفًّى فِي الْقَلَالِ وَقَرْقَفُ	٧-وَكَأَنَّ رِيْقَتَهَا عَلَى عَلْلِ الْكَرَى
تَحْنُو عَلَى خُشْفٍ لَهَا وَتَعْطَفُ	٨-وَكَأَنَّمَا نَظَرَتْ بَعِيْنِي ظَبِيَّةً
مِثْلَ النَّزِيْفِ يَنْوَعُ ثَمَّتْ يَضَعُفُ	٩-وَإِذَا تَنَوَّعَ إِلَى الْقِيَامِ تَدَافَعَتْ
كَفَلْ كَمَا مَالِ النَّقَا الْمُتَقَصِّفُ	١٠-ثَقَلَتْ رَوَادِفُهَا وَمَالٌ بِخَصْرِهَا

Arak misvâki kullanır, eğer gülerse, temiz güzel dişleri gözüktür.
Sanki bal ve temiz su gibi salyaları kavanozlardan süzölmüş.
Sanki ceren’e şefkat gösterir gibi ceylan gözleriyle bana baktı
Ayağa kalkmak istediğinde, sarhoş gibi sağ sola sallanır.
Dolgun kalçalarıyla ve beliyle eğilir, çiçekler gibi sallanır.

وَلَهَا بَنَانٌ بِالْخِضَابِ مَطْرَفُ	١١-وَلَهَا ذِرَاعَا بَكْرَةٍ رَحِيْبَةٍ
بَيْضٌ وَبَطْنٌ كَالسَّيْبِكَةِ مُخْطَفُ	١٢-وَعَوَارِضٌ مَصْقُولَةٌ وَتَرَائِبُ
وَبِهَا تَجَلُّ الشَّمْسُ حِينَ تَشْرَفُ	١٣-وَلَهَا بِهَاءٌ فِي النَّسَاءِ وَبِهَجَةٍ
لَوْ أَنَّ دَارًا بِالْأَجْبَةِ تُسْعِفُ	١٤-تِلْكَ الَّتِي كَانَتْ هَوَايَ وَحَاجَتِي
فَإِصْبِرْ فَكُلَّ غِيَابَةٍ سَتَكْشَفُ	١٥-وَإِذَا تَصِيبَكَ مِنَ الْحَوَادِثِ نُكْبَةٌ

Sanki rahban devesi gibi ve parmakları kinayla boyanmış bir kolu var.
Geniş omuzlu, göğüsü bembeyaz ve karnı döküm gibi düz.
Kadınlar arasında ihtişamlı bir görünüşü vardır. O geldiğinde güneş onunla beraber doğar,
Bu benim aşkımdı ve ihtiyacımdı, keşke sevgililerin evi yakın olsaydı
Ve eğer bir felaket başına gelirse, sabırlı ol! Her zorluk mutlaka geçecektir

¹³² Kılıç, "A‘şâ Hemdân", s.545.

إِنَّ الْكَبِيرَ إِذَا بَكَى لِيَعْتَفُ
وَالدَّارُ تَدْنُو مَرَّةً وَتَقْدَفُ
أَمْسِي وَأَصْبَحُ فِي الْأَدَاهِمِ أَرْسَفُ
فَاللَّهْزَمِينَ وَمَضَجَعِي مُتَكَنَفُ
يَا لَيْتَ أَنْ جِبَالٌ وَيمَا تَنْسَفُ

١٦- وَلَئِنْ بَكَيْتُ مِنَ الْفِرَاقِ صَبَابَةً
١٧- عَجَبًا مِنَ الْأَيَّامِ كَيْفَ تَصَرَّفَتْ
١٨- أَصَبَحْتُ رَهْنًا لِلْعَدَاةِ مُكَبَّلًا
١٩- بَيْنَ الْقَلَيْسِمِ وَالْقَيْوُولِ فَحَامِنِ
٢٠- فَجِبَالٍ وَيمَا مَا تَزَالُ مُنِيفَةً

Eğer özlem ve ayrılık acısından yaşı büyük olan ağlarsa eleştirilir,
Geçen günlere şaşıyorum bizi nerelere götürdü ve istenilen eve bir yaklaşıp, bir uzaklaşıp
Düşman bağlarına kelepçeli kaldım, uyuyorum ve kalkıyorum esirim, ellerim bağlı.
Qeylesm keylül hemân lehâzymîn aralarında esirde kaldım
Vimâ dağları hala yüksek, keşke Vimâ dağları yerle bir olsa!

جَذْلَانِ أَبَى أَنْ أَضَامَ وَأَنْفُ
وَأَنَا أَمْرُؤُ بَادِي الْأَشَاجِعِ أَعْجَفُ
أَلْفَى بِكُلِّ مَخَافَةٍ أُنْعَسَفُ
فِي اللَّيْلِ إِذْ لَا يَسْتَرُونَ وَأَوْجَفُ
سَأَفُ الْكُتَيْبَةَ وَالْكُتَيْبَةَ وَقَفُ

٢١- وَلَقَدْ أَرَانِي قَبْلَ ذَلِكَ نَاعِمًا
وَأَسْتَنْكَرْتُ سَاقِي الْوِثَاقِ
وَلَقَدْ تَضَرَّسُنِي الْحُرُوبُ وَإِنِّي
٢٤- أَتَسْرِيلُ اللَّيْلِ الْبَهِيمِ وَأَسْتَرِي
٢٥- مَا إِنْ أَزَالَ مُقْتَعًا أَوْ حَاسِرًا

Ondan önce refah ve neşeli bir hayatım vardı, zulümü ve hor hayatı reddederim.
Ben cesur görünsem de zayıfım, bacaklarım ve ellerim kelepçeleri inkar etti,
Savaşlar bana zarar verir, zorluklarda ise kendime gelirim ve zorluklara dayanırım.
Geceleri karanlıkta yürürüm ve gecede korkularımla beraber saklanırım
Hala maskesinin arkasında saklanır ve kendi ordusuna sahip çıkar.

فَالآنَ أَصْبِرُ لِلزَّمَانِ وَأَعْرِفُ
وَبِكُلِّ أَسْبَابِ الْمَنِيَّةِ أَشْرِفُ
لَا كَاسِيفَ بَالِي وَلَا مُتَأَسِّفَ
وَإِذَا سُبِقْتُ بِهِ فَلَا أَتَلَهَّفُ
وَأَكْرُرُ خَلْفَ الْمُسْتَضَافِ وَأَعْطِفُ

٢٦- فَأَصَابَنِي قَوْمٌ وَكُنْتُ أَصِيبُهُمْ
٢٧- إِنِّي لِطَلَابِ التَّرَاتِ مُطَلِّبٌ
٢٨- بَاقٍ عَلَى الْحِدْثَانِ غَيْرُ مُكَذِّبٍ
٢٩- إِنْ نَلْتُ لَمْ أَفْرَحْ بِشَيْءٍ نَلْتُهُ
٣٠- إِنِّي لِأَحْمِي فِي الْمَضِيقِ فَوَارِسِي

Kimi zaman yaralanırım ve kimi zaman da yaralarım, şimdiyse ben bilerek sabrederim
Yüksek mertebeyi isterim ve her türlü ölüm nedenlerine yaklaşıyorum
Zamanın olaylarını yalanlayamadım, ne pişman oldum ne de üzüldüm.
Eğer bir şeye sahip olursam sevinmem ve beklediğim şey erken gelirse heyecanlanmam.
Zor günlerde ordumu korudum ve zayıfların arkasından gider, onlara şefkat gösteririm.

حَرَّ الْأَسِنَّةِ وَالْأَسِنَّةِ تَرَعُفُ
أَدْعَى إِذَا مُنِعَ الرِّدَافُ فَارْدَفُ
مَاضٍ وَمُطَرِدُ الْكُعُوبِ مُتَقَفُ
قَلْبُ الْجَبَانِ بِهِ يَطِيرُ وَيَرْجُفُ
فِيصُدَّنِي عَنْهَا غَنَى وَتَعَفُفُ

٣١- وَأَشْدُّ إِذْ يَكْبُوا الْجَبَانَ وَأَصْطَلِي
٣٢- فَلَئِنْ أَصَابَنِي الْحُرُوبُ فَرُبَّمَا
٣٣- وَلَرُبَّمَا يَرَوِي بِكَفِّي لَهْدَمُ
٣٤- وَأَغِيرُ غَارَاتِي وَأَشْهَدُ مَشْهَدًا
٣٥- وَأَرَى مَغَانِمَ لَوَأْشَاءَ حَوَيْتُهَا

Korkaklar savaşta kaçarlarsa, ben sıcak kanlı kılıçlara dayanırım.
Savaşlara beni çağırırsalar, korkaklar gibi kaçmam, savaşa giderim
Düşmanların ve yalancıların kaniyla, elimdeki kılıç kanla dolu.
Savaşırım, zor anlara şahit olurum, korkakların kalbi titrer ve yerinden fırlar
Savaş ganimetlerini almak isteseydim alırdım; fakat ihtiyacımın olmaması ve gururum beni engeller

2.9. Mekrân (Mukrân) Şehrine Düzenlenen Askeri Sefer Bağlamında Söylediği Şiir

Irak valisi Haccâc, Kûfe halkından oluşan bir orduyu Mekrân'a gönderdiği bilinmektedir. Rivayetlere göre A‘şâ Hemdân da bu birlikle yöreye gitmiştir. Buraya gittikten sonra hastalanmış ve ciddi sıkıntılar çekmiştir. Bu da Mekrân’dan nefret etmesine ve özellikle de aşırı sıcaklığından şikâyet etmesine neden olmuştur.¹³³ Kaynaklarda şairin o zamanda elli yaşında olduğu belirtilmektedir.¹³⁴ Durumu anlatmak amacıyla A‘şâ aşağıdaki kasideyi inşad etmiştir. Bu kasidenin bazı beyitleri *Fütûhu’l-Büldân*’da yer almaktadır.¹³⁵

۱- طَلَبْتُ الصَّبَا إِذْ عَلَا الْمَكْبَرُ	وَشَابَ الْقَذَالُ وَمَا تَقْصِرُ
۲- وَبَانَ الشَّبَابُ وَلَذَاتُهُ	وَمِثْلُكَ فِي الْجَهْلِ لَا يُعْذَرُ
۳- وَقَالَ الْعَوَاذِلُ هَلْ يَنْتَهِي	فَيَقْدَعُهُ الشَّيْبُ أَوْ يَقْصِرُ
۴- وَفِي أَرْبَعِينَ تَوَفَيْتُهَا	وَعَشْرَ مَضَتْ لِي مُسْتَبْصِرُ

Başa gelince yaşlılık, istedim ki geri gelsin gençlik,
Az değil epey kırıştı şakaklarım, lezzetiyle birlikte terketti bizi gençlik.
Ve senin gibiler için mazereti olmaz cehaletin.
“Acaba dediler, “bu sefer sonu gelir mi, yaşlılık onu yener ya da durdurur mu?”
Ömrümün kırk yılı, ve on yılı daha geçti görüyorum.

۵- وَمَوْعِظَةٌ لِمَرْءٍ حَازِمٍ	إِذَا كَانَ يَسْمَعُ أَوْ يُبْصِرُ
۶- فَلَا تَأْسَفَنَّ عَلَى مَا مَضَى	وَلَا يَحْزَنْكَ مَا يُدِيرُ
۷- فَإِنَّ الْخَوَاثِثَ تَبْلِي الْفَتَى	وَإِنَّ الزَّمَانَ بِهٍ يَعْتَرُ
۸- فَيَوْمًا يُسَاءُ بِمَا نَابَهُ	وَيَوْمًا يُسْرُ فَيَسْتَبْشِرُ
۹- وَمِنْ كُلِّ ذَلِكَ يَلْقَى الْفَتَى	وَيُؤْمِنُ لَهُ مِنْهُ مَا يَقْدَرُ

¹³³ Dayf, *Târîhu’l-edeb*, s. 333.

¹³⁴ Ebû Yâsîn, s.10.

¹³⁵ Belâzurî, *Fütûh*, c.3, s.532.

Öğüt alana nasihatimdir eğer işitiyor veya görüyorsa:
 “Olup bitenler için esef duyma, başa gelen için hüzünlenme!
 Türlü hadiseler gelir gencin başına, üstelik zaman da rastlar ona
 Gün gelir haber alır hüzünlenir, gün gelir müjde alır ümitlenir.

Tüm bunlardan gence bir şeyler rastlar, ve ona mümkün olduğunca umut aşılar.”

- ۱۰- كَأَنِّي لَمِ أَرْتَجِلْ جَسْرَةَ
 وَلَمْ أَجْهَأْ بَعْدَ مَا تَضَمَّرُ
 ۱۱- فَأَجِشْ مُهَا كُمْلَ دِيمَوْمَةٍ
 وَيَعْرِفْهَا الْبَاءُ الْمَقْفَرُ
 ۱۲- وَلَمْ أَشْهَدْ الْبَاسَ يَوْمَ الْوَعَى
 عَلَيَّ الْمُفَاضَّةَ وَالْمَغْفَرُ
 ۱۳- وَلَمْ أَخْرِقِ الصَّفَّ حَتَّى تَمِي
 لَ دَارِ عَةِ الْقَوْمِ وَالْحَسْرُ
 ۱۴- وَتَحْتِي جَرْدَاءَ خَيْفَانَةٍ
 مِنْ الْخَيْلِ أَوْ سَابِجٍ مُجْفَرُ

Sanki semiz deveyle yolculuk etmemiş ve güçlü devam çöktüğünde onu yormamış gibiyim
 Oysa ona tüm emirlerimi verirdim, ki onu tanır virane şehirler
 Ve cenk gününde zırh ve miğferimi kuşanmışken zorluğa rastlamadım
 Altımdaki kısa yeleli atım ürkerken
 Kavmin zırhlı ve zırhsızları zafer elde edene kadar safımı hiç terketmedim

- ۱۵- أَطَاعِنُ بِالرُّمَحِ حَتَّى اللَّبَا
 نٌ يَجْرِي بِهِ الْعَلَقُ الْأَحْمَرُ
 ۱۶- وَمَا كُنْتُ فِي الْحَرْبِ إِذْ شَمَرْتُ
 كَمَنْ لَا يُذِيبُ وَلَا يَخْثَرُ
 ۱۷- وَلَكِنِّي كُنْتُ ذَا مِرَّةٍ
 عَطُوفًا إِذَا هَتَفَ الْمُحْجَرُ
 ۱۸- أَجِيبُ الصَّرِيخَ إِذَا مَا دَعَا
 وَعِنْدَ الْهِجَاجِ أَنَا الْمِسْعَرُ
 ۱۹- فَإِنْ أَمْسَ قَدْ لَاحَ فِي الْمَشْيِ
 بَ أُمِّ الْبَنِينَ فَقَدْ أَذْكَرُ

Göğüslerden kıpkırmızı kan akana kadar mızrakla çarpışırdım
 Savaş patlak verince, ne yapacağını bilmeyen tereddüde düşmüşlerden olmadım
 Lakin benden eman dileyen asilce davrandım
 Çağrıda bulunanın çağrısına icap ederdim ve coşkun meydanlarda bir alevdim
 Akşam vakti gelince saçımdaki aklar görünür ve çocukların anası aklıma gelir

- ۲۰- رَخَاءٌ مِنَ الْعَيْشِ كُنَّا بِهِ
 إِذِ الدَّهْرُ خَالٍ لَنَا مُصْحَرُ
 ۲۱- وَإِذَا أَنَا فِي عُنْفُوانِ الشَّبَا
 بٍ يُعْجِبُنِي اللَّهُوُّ وَالسَّمَرُ
 ۲۲- أَصِيدُ الْحَسَانَ وَيَصْطِدَّنِي
 وَتُعْجِبُنِي الْكَاعِبُ الْمُعْصَرُ
 ۲۳- وَيَبْيَضَاءُ مِثْلُ مَهَاةِ الْكُثْيِ
 بٍ لَا عَيْبَ فِيهَا لِمَنْ يَنْظُرُ
 ۲۴- كَأَنَّ مَقْلَدَهَا إِذْ بَدَا
 بِهِ الدُّرُّ وَالشَّذَرُ وَالْجَوْهَرُ

Eskiden refah içinde yaşadık, sanki uçsuz bucaksız zaman bizimdi
 Gençlik günlerimde oyun ve eğlenceden keyif alırdım
 Ben güzel kadınları, güzel kadınlar da beni avlar ve diri göğüslü (bakireden) hoşlanırdım
 Öyle göğüsler ki) bembeyaz adeta billur taşları gibi, bakan kişi onlarda bir kusur görmezdi
 Sanki gerdanlığının bittiği yerden inci, mercan ve süslü bir şiir başlardı

- ۲۵- مَقْلَدُ أَدْمَاءَ نَجْدِيَّةٍ
 يَعْنِي لَهَا شَايِدَ أَحْوَرُ
 ۲۶- كَأَنَّ جَنَى النَّحْلِ وَالزَّنَجَبِي
 لِي وَالْفَارِسِيَّةِ إِذْ نَعَصَرُ
 ۲۷- يُصْأَبُ عَلَى بَرْدِ أَنْيَابِهَا
 مُخَالِطَةُ الْمِسْكِ وَالْغَنَبَرُ
 ۲۸- إِذَا انْصَرَفَتْ وَتَلَوْتُ بِهَا
 رَقَاقُ الْمَجَاسِيدِ وَالْمِنْزَرُ

٢٩- وَغَصَّ السِّوَارُ وَجَالَ الْوِشَاحُ

عَلَى عُنَنِ خَصَرُهَا مُضْمَرُ

Necd'in beyaz ceylanlarıdır göğüsleri, kara gözlü yavru ceylan özler onları
Sıkarsan adeta arıların poleni gibi, şarap gibi, zencefil gibi
Dökülür uçlarından bacaklarına kadar misk ve anber karışımı
Gittiği zaman kıvrıla kıvrıla, o şeffaf elbisesi ve peştemalı titrerdi
Bilezik kolunda sıkışır, ince kuşak etli belinden sarkardı

٣٠- وَضَاقَ عَنِ السَّاقِ خَلْخَالُهَا

٣١- فَتَوَرَّ الْقِيَامُ رَخِيمُ الْكَلَامِي

٣٢- وَتَنَمَّى إِلَى حَسَبِ شَامِخِ

٣٣- فَتِلْكَ الَّتِي شَفَنِي حُبُّهَا

٣٤- فَلَا تَعْذِلَانِي فِي حُبِّهَا

فَكَادَ مَخَّ دَمُّهَا يَنْدُرُ

فَزَعَّهَا الصَّوْتُ إِذْ تَرَجَّزُ

فَلَيْسَتْ تَكْتَدِبُ إِذْ تَفْخَرُ

وَحَمَلْنِي فَوْقَ مَا أَقْدِرُ

فَفَاتِي بِمَعْدِنَةِ أَجْدَرُ

Bileğinde sıkışmış halhalı, az kalsın ayağından düşerdi
Kalkışı kıvrak ve sesi kadifeydi, kaba bir ses yükseldiğinde irkilirdi
Yüksek bir soydan gelir, iftihar duyduğunda ise yalana yeltenmezdi
O ki sevgisi bana şifa oldu; gücümün yettiğinden fazlasını Verdi
O halde onu sevmemde beni ayıplamayın, çünkü mazeretimde haklıyım

٣٥- وَقَوْلَا لِذِي طَرْبٍ عَاشِقِ

٣٦- بِكُوفِيَّةٍ أَصْلَافُهَا بِالْفَرَا

٣٧- وَأَنْتَ تَسِيرُ إِلَى الْمُكَرَّانِ

٣٨- وَلَمْ تَكْ مِنْ حَاجَتِي مُكَرَّانِ

٣٩- وَخَبَّرْتُ عَنْهَا وَلَمْ آتِهَا

أَشْطَطَ الْمَزَارُ بِمَنْ تَذْكُرُ

تَبِيدُوا هُنَالِكَ أَوْ تَحْضُرُ

فَقَدْ شَحَطَ الْوَرْدُ وَالْمَصْدَرُ

وَلَا الْغَزْوُ فِيهَا وَلَا الْمَتَجَرُ

فَمَا زِلْتُ مِنْ ذِكْرِهَا أَذْعُرُ

Söyle aşktan keyif alana: Hatırlananın ziyaretgahı uzak düştü (bize)
Küfelidir, aslı ise Fırat'ta, bazen kırsaldadır bazen şehirde
Sen ise Mekkân (Mukrân Şehri)'da dolanmaktasın menba ve kaynak sahasından uzaktasın
Mekkân'a ihtiyacım yok, içinde gaza ve ticaret yok
Bana ondan (Mekkân'dan) haber verdiler gitmedim, halen isminin zikredilmesinden irkilirim

٤٠- بِأَنَّ الْكَثِيرَ بِهَا جَائِعٌ

٤١- وَأَنَّ لِحَى النَّاسِ مِنْ حَرِّهَا

٤٢- وَيَزْعُمُ مَنْ جَاءَهَا قَبْلَنَا

وَأَنَّ الْقَلِيلَ بِهَا مُقْتَرِرٌ

تَطْطُولُ فَتَجْلُمُ أَوْ تَضْفَرُ

بِأَنَّا سَنَسْهُمُ أَوْ نَنْحَرُ

Halkın çoğu fakirdir, zenginleri de cimridir
Sıcaktan dolayı insanları sakallarını uzatır ve örterler
Bizden önce buraya gelenler, ya bir ok darbesi ya da boyunlarımızın vurulması yoluyla
öldürüleceğimizi iddia ediyorlar

٤٣- أَعُوذُ بِرَبِّي مِنَ الْمُخْزِيَا

٤٤- وَخُذْتُ أَنْ مَالَنَا رَجْعَةً

تَفِيمَا أَسِرُّ وَمَا أَجْهَرُ

سِنِينَ وَمِنْ بَعْدِهَا أَشْهَرُ

Gizlediğim ve açığa vurduğum tüm ayıplarımın Rabbim'e sığınırım
Bize aylar hatta yıllar sonraya kadar geri dönüş yok denildi

Görüldüğü üzere A‘şâ’nın yukarıdaki sözleri Mekrân'daki aşırı sıcak, açlık ve yoksulluk nedeniyle içinde bulunduğu durumu ve yaşadığı zorlukları anlatmaktadır. Bu yaşam ona Kûfe’ye olan özlemini de depreştirmiştir.

2.10. Şairin Ubeydullâh b. Ebî Bekre’yi Hicvetmesi

Kaynaklardaki aktarıma göre 78/697 yılında Haccâc, Ubeydullâh b. Ebî Bekre’yi Sicistân’a vali olarak tayin etmiştir.¹³⁶ Ubeydullâh, 78/697¹³⁷ veya 79/698 yılında Kâbil’in Türk hükümdarı Rutbîl’e¹³⁸ karşı askeri sefer düzenlemiştir.¹³⁹ Ubeydullâh bu sefer esnasında ilk başlarda başarı elde etmiş ve pek çok ganimet kazanmış olmasına rağmen daha sonra Türklerin tuzağına düşmüştür. Askerlerinin çoğunu kaybettikten sonra, ancak 500.000 veya 700.000 dirhem diyet ve üç oğlu ile bazı kumandanlarını rehin bırakmak şartıyla canını ve askerlerinin geri kalanını kurtarabilmiştir (79/698). O günden itibaren seferlerinin başarısızlıkla sonuçlanması nedeniyle bu ordu “ceyşü’l-fenâ” yani “yok edilen ordu” olarak anılmıştır.

Ubeydullah’ın bu başarısızlığıyla ummadığı bir hezimete uğrayan Haccâc, Halife Abdülmelik b. Mervân’a bu durumu haber eden bir mektup yazmış ve Türkler’in böyle giderse, onlar için durdurulamayacak bir tehdit olacağını vurgulamıştır. Bu amaçla Sîcistan’a büyük bir ordu göndermesini isteyen Haccâc, talebinin karşılanması üzerine 80/699 yılında 40.000 binden fazla bir birliği Abdurrahmân b. Muhammed b. Eş’as komutasında bölgeye göndermiş ve Türkler’e karşı üstünlük sağlamıştır. İşte bu hadiselerin tamamının tanığı konumunda olan A‘şâ, kendisini derinden etkileyen hadiselerle değinmiş ve şu ünlü hicviyeyi inşad etmiştir:

وَلَدِمَعِكَ الْمُتَحَدِّرِ الْمُتَزَلِّجِ
وَأَصَابَهُمْ رَيْبُ الزَّمَانِ الْأَعْوَجِ
بِأَضْرَرٍ مَنَزَلَةٍ وَشَرِّ مَعْوَجِ

١- مَا بَالُ حُزْنٍ فِي الْفَوَادِ مُوَلِّجِ
٢- أَسَمِعْتَ بِالْجَيْشِ الَّذِينَ تَفَرَّقُوا
٣- حَبَسُوا بِكَابِلٍ يَأْكُلُونَ جِيَادَهُمْ

¹³⁶ İbnü'l-Esîr, c. 4, s. 406.

¹³⁷ Taberî, c.6, s. 320.

¹³⁸ Rutbîl: Dönemin Kabil bölgesinin Türk hükümdarıdır. Kûfî, bu şahsın ismini Zunbîl olarak zikreder. Bkz: İbni Asem el-Kûfî, *Kitabu'l-Fütûh*, c. 3, Beyrût, 1992, s.21.

¹³⁹ Mehmet Dalkılıç, “Emeviler Dönemi Muhalif Hareketlerden Birisi: Abdurrahman bin Muhammed bin el-Eş’as İsyanı”, *Bilimname*, XXII, 2012/1, s. 192.

فَلَمَّا تَلَّهُمْ قُلُوبُ النَّوَاحِ تَنْشِجَ
عِشْرِينَ أَلْفَ مُجَفِّفٍ وَمُدَجِّجَ

٤- لَمْ يَلْقَ جَيْشٌ فِي الْبِلَادِ كَمَا لَقُوا
٥- وَاسْأَلْ عِبِيدَ اللَّهِ كَيْفَ رَأَيْتَهُمْ

Neden kalbin hüznü ve gözlerin yaşla dolu
Duydun mu dağılmış ve zamanın yenilgisine uğramış o orduyu
Kâbil'de hapsedildiler, başlarına gelen zorluk ve çıkmazdan kendi atlarını yediler,
Onların uğradığına daha önce hiçbir ordu uğramadı, feryad eden kadınlara haber et ağıt
yaksınlar
Ubeydullâh'a silahlı yirmi bin savaşçıyı nasıl gördüğünü sor

بَعَثْنَا مِنْ الْمِصْرَيْنِ غَيْرَ مُزْلَجٍ
فَأَضَاعَتْهُمْ وَالْحَرْبُ ذَاتُ تَوَهْجٍ
وَتَفَلَّهْمُ وَتَسِيرُ سَيْرِ الْأَهْوَاجِ
فَيُظَلُّ جَيْشُكَ بِالْمَلَامَةِ يَنْتَجِي
وَتَجَرَّتْ بِالْعَنْبِ الَّذِي لَمْ يَنْضَجِ

٦- بَعَثْنَا تَخْيِرَهُ الْأَمِيرُ جَلَادَةً
٧- وَلَيْتَ شَأْنَهُمْ وَكُنْتَ أَمِيرَهُمْ
٨- مَا زِلْتَ نَازِلَهُمْ كَمَا زَعَمُوا أَبَا
٩- وَتَبِيعَهُمْ فِيهَا الْقَفِيزُ بِدِرْهِمٍ
١٠- وَمَنْعَهُمْ أَلْبَانَهُمْ وَشَعِيرَهُمْ

Öyle yaman bir orduydü ki, emir tarafından iki bölgeden çetin bir şekilde seçilmişti
Sen onların başına atandın ve sorumluluklarını üstlendin, fakat savaş alevlenirken onları
kaybettin
Halen onların gözünde bir babasın, ancak sen onları kaybedip sersemce yürüyorsun
Bir kafizi bir dirheme karşılık satar gibi, (harp meydanında) onları satmaktasın, ordun da sana
yakarak sitem ediyor
O Süt ve arpalarını men ettin ve olgunlaşmayan üzümle ticaret yaptın

ظُلْمًا وَعُدْوَانًا وَلَمْ تَخْرُجْ
حَرْبَاءَ هَا بُعِجَتْ وَلَمَّا تَتَجِ
شَبْعَانُ تُصْبِحُ كَالْأَبْدِ الْأَفْجِ
فِي مِثْلِ جَحْفَلَةِ الْحِمَارِ الدِّيزِجِ
وَاللَّهُ يُصْبِحُ مِنْ أَمَامِ الْمُدَلِجِ

١١- وَنَهَكَتْ ضَرْبًا بِالسَّيَاطِ جُلُودَهُمْ
١٢- وَالْأَرْضُ كَافِرَةٌ تُضَرِّمُ حَوْلَكُمْ
١٣- فَتَسَاقُطُوا جَوْعًا وَأَنْتَ ضُفْنَدٌ
١٤- زَخْوُ النِّسَاءِ وَالْحَالِبِينَ مُلْتَمًا
١٥- وَظَنَنْتَ أَنَّكَ لَنْ تُعَاقَبَ فِيهِمْ

Onları kırbaçlamaktan derilerini çürüttün, kendinden utanmadın adaletsizlik ve saldırganlık
yaptın
Etrafındaki arazilerin verimsizliği artıyor, sabanla sürüldü ama verimi yok
Ordun açlıktan yorgun düştü ve sen ise budala bir şişmansın bacakların seni taşımaktan iki
tarafa savrulmuş
Kadınlar gibi bağdaş kurdun ve göğüsleri sarkıttın, kendini at zanneden eşek gibisin
Onlara karşı işlediğin suçların cezasız kalacağını sandın, Allah karanlıktan sonra aydınlığı
getirir

رُمْتَ الْخُرُوجَ وَأَيُّ سَاعَةٍ مَخْرَجِ

١٦- حَتَّى إِذَا هَلَكُوا وَبَادَ كُرَاعُهُمْ ف

خَرَجَا وَصُحُفٌ كِتَابِهِمْ لَمْ تَدْرَجْ
لَوْ سَارَ وَسَطَ مَرَاغَةٍ لَمْ يَرْهَجْ
وَإِذَا سُنِلَتْ عَنِ الْحَدِيثِ فَلَجَجْ

١٧- أَنْ يُسَامَ دَنِيَّةٌ ١٤٢ وَأَبَى شَرِيحٌ
١٨- وَبَقِيَتْ فِي عَدَدٍ يَسِيرٍ بَعْدَهُمْ
١٩- لَا تُخْبِرِ الْأَقْوَامَ شَأْنَكَ كُلَّهُ

Savaşı kaybettikleri gibi atları da silahları da yok oldu, kaçmayı istedin ancak o aradığın kaçış saati geçti
Şurâyh, utandı, zelil olarak teslim olmaktansa onurlu ölmeyi yeğledi, (düşmanların) kitaplarında bunlar yazılmadı
Az sayıda bir ordu ile kaldın, çatışmaya girse yenilir
Herşeyini insanlara anlatma, sorulduğunda konuyu değiştir

Görüldüğü gibi yukardaki beyitler Ubeydullâh b. Ebî Bekre'yi hiciv etmektedir. Şair, bu kasidesine ordunun yenilmesinden dolayı ne denli üzüldüğünü dile getirerek başlamaktadır. (2,3,4) beyitlerde şair, Kâbil bölgesinde askerlerin çektiği acıları; atlarını yiyecek hale geldikleri açlıklarını anlatmaktadır. (5-6) beyitlerde, Haccâc'ın Ubeydullâh ile birlikte 20.000 cesur ve güçlü süvari ve piyadeyi gönderdiğini göstermektedir. Buna rağmen başarısız olan Ubeydullâh, kalan beyitlerde hicvedilmektedir. Bu hicivde Ubeydullah'ın ordusuna zulmettiğinden ve çok sayıda askere rağmen büyük bir yenilgiye uğratacak kadar kötü bir asker oluşundan bahsedilmektedir.

2.11. Abdurrahmân b. Eş'as'ın İsyanı İle İlgili Şiirleri

2.11.1. Abdurrahmân b. Muhammed b. Eş'as İsyanına Genel Bir Bakış

Mus'ab'ın öldürülmesi ardından Irak, artık Emevîlerin kontrolüne geçmekle beraber tam bir huzur yöreye hakim olamamış değişik sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunların başında da Abdurrahmân b. el-Eş'as isyanı gelmektedir.¹⁴³ Hadisenin kahramanı olan Abdurrahmân b. Muhammed b. el-Eş'as b. Kays el-Kindî (85/704) aslen, V-VI. Yüzyılda Arap yarımadasında hüküm süren Kinde kraliyet ailesi mensubudur.¹⁴⁴ Babası Muhammed, Musab b. Zübeyr döneminin etkili isimlerinden biri iken dedesi Eş'as ise Hz. Ali dönemi hadiselerinin önemli aktörlerinden biri idi.

¹⁴² Kaynaklar, bu olay içerisinde zikredilen kişi hakkında bir bilgi sunmamaktadır. Ebû Yâsîn, s.95.

¹⁴³ Erkoçoğlu, s.224.

¹⁴⁴ Hüseyin Paça, “Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as isyanı”, İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 5 Bahar, 2019.s82.

Yukarıda da ifade ettiğimiz babası Muhammed b. Eş'as, başlangıçta Emevî taraftarı olmasına rağmen Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden sonra Emevîler'le mücadele eden Abdullah b. Zübeyr'in safına geçmiştir. Muhtâr es-Sekafî ile Mus'ab b. Zübeyr arasında cereyan eden ve Muhtâr'ın ölümüyle sonuçlanan savaşta da yer almıştır. Hatta bu savaşta da ölmüştür. Bunun üzerine oğlu Abdurrahmân'ın Muhtâr'ın ordusundan kaçıp Kûfe sarayına sığınanları öldürürerek babasının intikamını aldığı ifade edilmektedir.¹⁴⁵ Uzun süreden beri Hâricîler'le mücadele eden Mühelleb b. Ebû Sufre'nın Halife Abdülmelik'e biat etmesi üzerine onunla birlikte hareket etmekte olan Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as da Emevîler'e katılmıştır.¹⁴⁶

Daha önce de belirtildiği gibi Türk hükümdarı Rutbîl, anlaşma her yıl Emevîler'e vermesi gereken vergiyi ödememiş ve durum iki devlet arasında gerginliğe sebep olmuştur. Bunun üzerine bölgede Türklerle mücadele eden Ubeydullâh b. Ebî Bekir'e, Rutbîl'in ülkesine seferler düzenleyip ülke içlerine kadar ilerlemiş, ancak Kâbulistan bölgesinde Rutbîl birlikleri tarafından çembere alınan ordusu ağır bir yenilgiye uğratılmıştır.

Haccâc, bu yenilginin intikamını almak için Kûfe ve Basra ordugâhlarından asker toplayarak başlarına komutan olarak Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ı yani İbn Eş'as'ı getirmiştir. Rivayetlere göre 20 bin Kûfeli ve 20 bin Basralıdan müteşekkil olan ve "Tavus" olarak isimlendirilen bu ordu, Sicistân üzerine akınlar düzenlemiştir. Vazifesi gereği İbn Eş'as, Sicistân'ın kontrolü esnasında Haccâc ile çeşitli yazışmalarda bulunmuştur. Yazışmalarında komuta ettiği seferin zorluklarından bahseden İbn Eş'as, Haccâc'ın tepkisini toplamıştır. Beklemediği bu tavır karşısında İbn Eş'as ise beraberindekilerle birlikte isyan hareketini başlatmıştır.¹⁴⁷

Birçok kaynağın anlattığına göre Haccâc ile İbnü'l-Eş'âs arasında kişisel bir nefret, kıskançlık ve güvensizlik duygusu vardır. Haccâc'ın onun hakkında "Gördüğümde onu öldüresim geliyor. Şunun gelişine bi bak! VAllahi onun boynunu

¹⁴⁵ Abdurrahman Göksu, "Abdülmelik b. Mervân dönemi Mezhep Hareketleri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya: 2020, s.93.

¹⁴⁶ Hakkı Dursun Yıldız, "İbnü'l-Eş'as, Abdurrahman b. Muhammed", **DİA**, İstanbul: 2000, c.21,s.32.

¹⁴⁷ Keleş, s.75.

vurmak istiyorum...” dediği; İbn Eş‘as’ın da Haccâc için “Yaşadığımız müddetçe onun otoritesini sarsmaya çalışacağım.” dediği aktarılmaktadır.¹⁴⁸

Genel itibariyle Haccâc, İbnü'l-Eş‘âs’ın başarılarını görmezden gelerek her defasında onu sert bir şekilde azarlayacak bir bahane aramıştır. Haccâc, cephedeki orduya bulundukları yörede yerleşik hayata geçip ziraat yapmalarını ve oraları yurt edinmeleri emretmişse de sonrasında ilerlemeleri yönünde fikir değiştirmiştir.¹⁴⁹ Bunun gerçekleşmemesi halinde de İbnü'l-Eş‘âs’ın kardeşi olan İshâk b. Muhammed’i ordunun yeni komutanı olarak atayacağı tehdidinde bulunmuştur. Muhatap olduğu bu üslup karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayan İbnü'l-Eş‘as, Haccâc’a karşı kesin bir karşıtlık içinde olmaya karar vermiştir. Ancak bunu Haccâc’a muhalif Iraklıları ona karşı kışkırtarak gizli şekilde yapacaktır.

Diğer bir rivayete göre İbnü'l-Eş‘âs, “komutanların öldürülmesi ya da azledilerek cezalandırılması” yönünde emrin yer aldığı mektubu yazarak bunu bizzat askerlere okumuştur. Cephede karmaşa içerisine düşen askerler olayı tam olarak Tahlil edemedi galayana gelmiş ve “bizler, Allah’ın düşmanı olan Haccâc’a itaat etmeyeceğiz” söylevlerinde bulunmuşlardır. Askerler üzerinde ciddi bir nüfuza sahip olan Ebû Tufeyl, Haccâc’ın doldurduğu makamdan indirilmesi gerektiğini dillendirmiştir. Abdülmümin b. Şebas b. Rabi et-Temimî de Haccâc’ı bulunduğu yerden sürmek için Irak’a sefer yapmayı önermiştir. Sonuç itibariyle bu gergin ortamda askerler, Haccâc’a karşı İbnü'l-Eş‘as’a biat etmişlerdir. Ancak bütün bunlara rağmen İbnü'l-Eş‘as isyanının tek bir nedene indirgenemeyecek derinlikte bir mesele olduğunu, yukarıda aktardığımız mektubun süreci yalnızca hızlandıran bir durum olabileceğini de Kabul etmek gerekir.¹⁵⁰ Netice itibariyle Irak vilayetinden gelen askerleri yanına çekmeyi başaran İbn Eş‘as, bununla da yetinmeyerek Türk hükümdarı Rutbîl ile de anlaşma sağlamıştır.¹⁵¹ Buna göre; İbnü'l-Eş‘as, galip gelmesi halinde Rutbîl vergiden muaf olacaktır. Diğer yandan olası bir mağlubiyet

¹⁴⁸ Paça, s.84.

¹⁴⁹ Paça, s.84.

¹⁵⁰ Dalkılıç, s.199.

¹⁵¹ Ali Dadan, **Taberi Tarihindeki Türklerle İlgili Rivayetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi (Hz. Peygamber Döneminden Emevîler’in Sonuna Kadar)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya: 2006, s.42.

durumunda İbnü'l-Eş'as'a sığınma hakkı tanınacaktır. Böyle bir öneri Rutbîl için çok avantajlı bir antlaşma idi. Çünkü bu savaşta İbnü'l-Eş'as'ın olası bir mağlubiyetinde Haccâc bir müddet Rutbîl ile uğraşamayacak, Irak vilayeti ve Haccâc'ın gücü zayıflatılacaktı.¹⁵²

81/700 yılında Irak'a doğru yola çıktığında ordusuna büyük sayıda katılım yaşanmasından cesaretlenen İbn Eş'as, Abdülmelik'in Haccâc'dan ayrı tutulamayacağını anlamış ve ona da isyan ederek, ordusundan Suriyelilerle sonuna kadar savaşacakları hususunda biat almıştır. Ayrıca isyanına dinî bir hüviyet kazandırarak mevâlîyi ve Emevî hilâfetinden memnun olmayan bütün grupları etrafında toplamış; Emevi iktidarınınmeşruiyetine inanmayan Iraklı âlimlerin de desteğini kazanmıştır.¹⁵³ 82/701 yılında Haccâc'ın ordusuyla karşı karşıya gelen İbn Eş'as, yenilerek ağır kayıplar vermiştir. Ordusunun düzensizliği ve bir kısmının kendisine ihaneti, savaşın aleyhine sonuçlanmasındaki temel nedenler olmuştur. Deyrülcemâcim Savaşı olarak bilinen bu hadiseden sonrası İbnü'l-Eş'as, 83/702 yılında Meskin'e gelmiştir. Etrafına yeni birlikler toplayıp Basra'dan 3 mil uzaklıktaki İbn Ömer nehrinin kenarına karargâhını kurmuştur. Öte yandan Haccâc, ordusuyla İbnü'l-Eş'as'ı takip etmektedir. Haccâc'ın birlikleri İbnü'l-Eş'as'ın ordusuna ani bir gece baskınıdüzenler. Bu baskın sonucunda İbnü'l-Eş'as'ın ordusundaki askerlerin çoğu kaçarken Dicle nehrinde boğulmuştur.¹⁵⁴

Yaşadığı yenilgiler ardından Emevî iktidarını yıkma hayali gerçekleşmeyen İbn Eş'as, Haccâc ile mücadele edemeyeceğini anlayarak Rutbîl'e sığınmış, ancak orada ölmüştür. Onun ölümü hakkında çeşitli rüvayetler bulunmaktadır. Rivayetlerin ilkinde göre İbnü'l-Eş'as, bizzat Rutbîl tarafından öldürülmüştür. İkinci rivayete göre ise İbnü'l-Eş'as, yatağında verem hastalığından ölmüştür. Son ve genel kabul gören rivayete göre ise İbnü'l-Eş'as, zincirlenerek Haccâc'ın komutanı Umara b. Temim'e teslim edilmiş ve Irak yolunda Ruhhâc adı verilen bir yerde kaleden veya uçurumdan kendini atarak intihar etmiştir.¹⁵⁵

¹⁵² Dalkılıç, s. 189.

¹⁵³ Yıldız, s.32.

¹⁵⁴ Paça, s.90.

¹⁵⁵ Dalkılıç, s.198.

Konumuza gelecek olursak tezimizin ana konusu olan A‘şâ ile İbnü’l-Eş‘as arasında güçlü bir ilişki vardı. Raviler, A‘şâ Hemdân’ın İbnü’l-Eş‘as ile yollarının pek çok kere kesiştiğini ve bu nedenle de onu öven pek çok şiirinşat ettiğini zikrederler. Kuşkusuz A‘şâ Hemdân, İbnü’l-Eş‘as devrinin şairi olmakla kalmamış, onun düşüncelerinin kendi şiirleri ile dile getiren hatta onun adeta hatibi olduğu bilinmektedir. Ancak onun tarafından inşad edilen bu şiirlerin çoğu kaybolmuş günümüze ulaşamamıştır. Bir başka ifade ile A‘şâ, Haccâc-İbnu’l-Eş‘as hadisesi esnasında İbnü’l-Eş‘as’ın tarafında yer almış ve Haccâc aleyhine şiirler inşad etmiştir. İbnü’l-Eş‘as ın öldürülmesinden sonra A‘şâ ve bazı askerlerle birlikte Haccâc’a esir düşmüştür.

Bu girişten sonra şimdi A‘şâ’nın değişik vesilelerle Abdurrahman b. el-Eş‘as için söylediği şiirlere bakabiliriz. Kuşlusuz bunlardan bazıısı övgü şiirleri olsa da kimisi eleştiri, yani hicviyedir. Aşağıdaki mersiye bunlardan biridir.

2.11.2. Funduş İbn Hâyyân el-Hemdânî İçin Söylediği Mersiye

81/700 yılında Abdurrahmân b. Muhammed İbnü’l-Eş‘as Sîstan’a vali olduğunda, Rutbîl ile arasında barış yapıldı ve anlaşma imzalandı.¹⁵⁶ Rivayetlerde göre Funduş adında bir adam, Rutbîl’in askerlerinden birine udla vurmuş ve hafif yaralamıştı. Rutbîl onu cezalandırmayıp sadece İbnü’l-Eş‘as’a göndermiştir. İbnü’l-Eş‘as da Rutbîl ile aralarındaki barış durumunun zedelenmemesi için onu hemen öldürmüştür. A‘şâ Hemdân’ın yakın bir arkadaşı Funduş’un bu şekilde öldürülmesi onu derinden etkilemiştir. Nitekim bu konu bağlamında inşat ettiği beyitlerde bunun bir cinayet olduğunu ve bu cinayetin failinin de İbnü’l-Eş‘as’ı olduğunu söylemektedir. Böylelikle bu şiiriyle bir taraftan Abdurrahman’ı hicvederken diğer taraftan da arkadaşının ölümüne ağlamaktadır.¹⁵⁷

مِنَ الْمَرْءِ فِي سُلْطَانَةِ الْمُتَقَشِّشِ
جَرِيءٍ عَلَى أحوَالِهِ مُتَحَرِّشِ
مَتَى يَأْتِيهِ سَاعٌ بِعَمِيَاءٍ يَبْطِشِ

١- تَعَوَّذْ إِذَا مَا قَمْتَ مِنْ بَعْدِ هَجْعَةٍ
٢- وَمِنْ رَجُلٍ لَا تَعْطِفُ الرَّحْمُ قَلْبَهُ
٣- لَجُوجٍ شَدِيدٍ بَطْشُهُ وَعِقَابُهُ

¹⁵⁶ Belâzurî, *Ensâb* c.7, s.316-317.

¹⁵⁷ Ebû Yâsîn, s.132-134.

٤- أَمِنْ ضَرْبَةٍ بِالْعُودِ لَمْ يَدَمْ كَلْمُهَا
٥- فَازَ هَقَّتْ فِي يَوْمِ الْعُرُوبَةِ نَفْسَهُ
ضَرَبْتُ بِمِصْقُولٍ عِلَاوَةً فَنَدَشَ
بَغِيرِ قَتِيلٍ صَاحِبِاً غَيْرِ مُنْتَشِ

Hafif uykudan sıçrayarak kalktığında seni zalim bir sultandan koruması için Allah'a sığın
Ve kendi akrabalarına merhmet göstermeyen, had bilmez sorun arayan adamdan da Allah'a sığın
Ki o adamın, aşırılığa kaçan zulmü ve ceza veriş i vardır, kendisine sudan bir delil sunulsa bile emin olmadan cezalandırmakta aceleci davranır
Kanatmayan bir sopa darbesi vurdu diye mi sen gittin parlak kılıcınla Fendeş'in boynunu vurdun?
A'rub a gününde (Cuma gününde), üstelik sarhoş da değildin gittin haksız yere onun canını aldın!

٦- فَلَا وَصَلَتَكَ الرَّحْمُ مِنْ ذِي قَرَابَةٍ
٧- فَجَعَلَتْ بِهِ أَمَّا عَجُوزًا كَبِيرَةً
٨- أَبِي رُتْبِيلٌ قَتَلَهُ فَقَتَلَتْهُ
٩- فَإِنْ تَدْعُنَا مِنْ بَعْدِهَا لِكَرْيْهَةٍ
١٠- وَلَمْ يُغْنِ عَنْكَ النَّاسُ مِثْلَ غَنَانِنَا
وَلَا ذَهَبَ الضِّغْنُ الَّذِي أَنْتَ مُحْتَشِ
فَلَا زِلْتُ فِي سُلْطَانِكَ الْمُتَهَنِّشِ
وَأَنْتَ عَلَى خَوَارَةٍ فَوْقَ مَفْرَشِ
نَدَعُكَ فَرِيدًا فِي الْخَلَا الْمُتَوَحِّشِ
وَلَمْ تَمْتَنِعْ مِنْ أَكْلِ مُتَمَشِّشِ

Keşke aramızdaki akrabalık bağı olmasaydı! (Onu öldürmüş olmana ragmen) içini dolduran kin ve garaz yok olmayacak!
Yaşlı annesinin kalbini incittin; üstelik halen bu sallanan saltanatında direktmektesin
Rutbîl (düşmanın komutanı) bile onu öldüremedi, fakat sen deve üstündeki yataкта oturmuş haldeyken öldürülmesi için emir verdin! (Yani bu kadar kolay ve pervasız bir şekilde öldürdün)
(Bu etiklerinden sonra) bizi savaşa çağırsan, seni o vahşi ıssızlıkta yalnız bırakacağız
İnsanlar, bizim gibi (yani akrabaların ve aşiretin gibi) sana mukayit olmaz, ki etrafındakiler sadece kemik iligini yemekten başka bir şeye bilmez.

١١- وَبَاكِئَةً تَبْكِي عَلَى قَبْرِ فَنَدَشِ
١٢- فَتًى كَانَ مِقْدَامًا إِذَا الْخَيْلُ أَحْجَمَتْ
١٣- ضَرُوبًا لِهَا مَاتِ الرَّجَالِ بِسَيفِهِ
١٤- وَإِنَّا لَنَجْزِي الدَّحْلَ بِالدَّحْلِ مِثْلَهُ
فَقُلْتُ لَهَا أَذْرِي دُمُوعَكَ وَإِخْمِشِي
ضَرُوبًا بِنَصْلِ السَّيْفِ لَيْسَ بِمَرْعَشِ
وَرُودَ الْقِتَالِ كَالْحَمِيِّ الْمَعْطَشِ
وَنَضْرِبُ خَيْشُومَ الْأَبْلِ الْعَطَشِ

Fendeş'in mezarı başında ağlayan bir kadını gördüm, ona saçını başını yolarak ağla dedim
Gencecik bir adamdı (Fendeş), cesurdu at bile ilerlemekten ürkerken, o öne atılırdı, savaş meydanında cevvaldı, kılıç sallarken eli titremez, mahirdi
Kılıcıyla adamların boynunu vurmakta epey becerikli, savaş meydanına suya susamışın suya koşması gibi koşardı
İntikamımızı öfkeli bir şekilde alacağız ve o zorbanın burnunu kesip başını yere sürteceğiz

2.11.3. İbnü'l-Eş'âs'a Sitem

A'sâ, Abdurrahmân'dan umduğu maddi desteği görememesi üzerine sitem etmiş ve şöyle demiştir:¹⁵⁸

بِالْحَضَرِ الْوَضْعَةِ مِنْ أَمِدٍ
بَأَنْتِ فَأَمْسَى حُبُّهَا عَامِدِي
تَبَسُّمٌ عَنْ ذِي أَشْرِ بَارِدٍ
يَا عَجَباً مِنْ سَهْمِهَا الْقَاصِدِ
يَبْطِشُ بَطِشَ الْأَسَدِ اللَّابِدِ

١- هَلْ تَعْرِفُ الدَّارَ عَفَا رَسْمُهَا
٢- دَارٌ لِحُودٍ طَفَأَتْ رُودَةَ
٣- بَيضَاءَ مِثْلِ الشَّمْسِ رَقْرَاقَةَ
٤- لَمْ يُخِطْ قَلْبِي سَهْمُهَا إِذْ رَمَتْ
٥- يَا أَيُّهَا الْقَرْمُ الْهَجَانُ الَّذِي

el-Hâdâr şehrinde Âmid'in kasabası Ravza'daki eskimiş evi bilir misin
O ev ki, güzel ve latif kızın evidir, uzak düştü ve sevgisi beni yordu
Teni öyle beyazdı ki güneş gibi parlardı, gülümseyince dişleri inci gibiydi
Attığı ok kalbimi ıskalamazdı, isabetli okuna hayretler olsun
Ey bir yırtıcı aslan edasıyla saldıran şerefli efendi!

يُنْمِي إِلَى الْغَائِبِ وَالشَّاهِدِ
تُرْوِي مَعَ الصَّادِرِ وَالْوَارِدِ
فَاعْرِفْ فَمَا الْعَارِفُ كَالْجَائِدِ
فِي الرُّوعِ مِنْ مَثْنَى وَلَا وَاجِدِ
وَيَوْمَ أَنْجَيْنَاكَ مِنْ خَالِدِ

٦- وَالْفَاعِلُ الْفِعْلُ الشَّرِيفُ الَّذِي
٧- كَمْ قَدْ أَسَدَى لَكَ مِنْ مِدْحَةٍ
٨- وَكَمْ أَجْبَنَّا لَكَ مِنْ دَعْوَةٍ
٩- نَحْنُ حَمِينَاكَ وَمَا تَحْتَمِي
١٠- يَوْمَ أَنْتَصَرْنَا لَكَ مِنْ عَابِدِ

Hazırda ve gayıpta olan herkesin şahit olduğu şerefli işleri yapan
Gelenin gidenin övgüsüne mazhar olan kişi!
Çağrılarına çok cevap verdik, şükret! Çünkü şükreden ile nankörlük eden bir değildir.
Biz seni korkularından çokça himaye ettik
Senin için Abid'e karşı zafer kazandığımız ve seni Hâlid'ten kurtardığımız günler oldu

بِجَحْفَلٍ مِنْ جَمْعِنَا عَاقِدِ
يَصْرِفُ نَابِي خَائِقِي حَارِدِ
وَكُنْ مِثْلَ الْحَيَّةِ الرَّاصِدِ
وَأَنْتِ فِي ذَلِكَ كَالزَّاهِدِ

١١- وَوَقَعَةَ الرِّيِّ الَّتِي نَلْتَهَا
١٢- وَكَمْ لَقِينَا لَكَ مِنْ وَاتِرِ
١٣- ثُمَّ وَطْنَاهُ بِأَقْدَامِنَا
١٤- إِلَى بَلَاءٍ حَسَنٍ قَدْ مَضَى

Hani o kazandığın Rey muharebesi o savaşı bizim büyük ordumuzla kazandın
Düşmanlarına karşı dik durup onların belasını senden uzaklaştırdık
Seni gözleyen bir yılan gibiydiler ayaklarımızla kafalarını ezdik
Biz sana geçmişte iyilik yaptık, ama ne yaptıysak beğendiremedik
Geçmişte yapılan yiğitliklere karşı aldırış etmeyen bir zahit gibisin

¹⁵⁸ İsfahânî, c.6, s.47-49.

لَيْسَ الثَّنَا وَالْقَوْلُ بِالْبَائِدِ
صَوَّبَ الْغَمَامِ الْمُبْرِقِ الرَّاعِدِ
وَأَفْعَلَ فَعَالَ السَّيِّدِ الْمَاجِدِ
مُثَرِّبٍ مِنَ الطَّارِفِ وَالتَّالِدِ
مُتَكِنًا فِي عَيْشِكَ الرَّاعِدِ

١٦- وَيَوْمَ الْاَهْوَاِزِ فَلَا تَنْسَهُ
١٧- اِنَّا لَنَرْجُوكَ كَمَا نَرْتَجِي
١٨- فَاتَفَحْ بِكَفْيِكَ وَمَا ضَمَمْتَ
١٩- مَالِكَ لَا تُعْطِي وَأَنْتَ اِمْرُؤُ
٢٠- تَجْبِي سِجِسْتَانَ وَمَا حَوْلَهَا

Ahvâz gününü de unutma, söz ve övgü sadece geçmiş olana değildir
Şimşek çakan gürül gürül buluttan umut ettiğimiz gibi senden ümitliyiz
İki avcunu aç (cömert ol) cömert beylerin yaptığını yap
Neyin var, neden vermiyorsun? Oysa sen servet sahibisin
Sicistân ve etrafındaki ganimetleri topla ve refah içinde yaşarsın

وَتَجَرَّدُ الْأَرْضُ مَعَ الْجَارِدِ
وَأَنْتَ فِي الْمَعْرُوفِ كَالرَّاقِدِ
كَأَنَّكَ وَرَبِّ الرَّائِعِ السَّاجِدِ
وَمَنْ بِهِ مِنْ نَاسِكَ عَابِدِ
وَعَفْوَةٍ مِنْ خَلْمِ الرَّاقِدِ

٢١- لَا تَرْهَبُ الدَّهْرَ وَأَيَّامَهُ
٢٢- إِنْ يَكُ مَكْرُوهٌ تَهْجُنًا لَهُ
٢٣- ثُمَّ تَرَى أَنَا سَتْرَضَى بِذَا
٢٤- وَحُرْمَةِ الْبَيْتِ وَأَسْتَارِهِ
٢٥- تِلْكَ لَكُمْ أَمْنِيَّةٌ بَاطِلٌ

Var olduğunu inkar etme, ve çöl olmayan yeri çöle çevirme
Sana kötü birşey olursa, bizi sorumlu tutarsın, iyi birşey olursa bizi unuttursun
Sen bizim buna razı olacağımızı sanıyorsun. Rukûya ve secdeye varanın Rabbine
Evin (Kâbe'nin) mahremiyetine ve üstündeki örtülere ve orada ibadeteden kullara and olsunki
razı olmayacağız.
İçinde bulunduğunuz durum sahte bir güven ve derin bir uykuya dalmışın uyuklamasıdır

هَاجِجٌ بِأَتْيِكَ وَلَا كَابِدِ
بِحَامِلٍ عَنْكَ وَلَا فَاكِدِ
لَا خَيْرَ فِي الْمَنْكَوْدِ وَالنَّكَادِ
لَيْسَ الَّذِي يُنْجِزُ كَالْوَاعِدِ
وَاللَّهُ قَدْ وَصَّاكَ بِالْوَالِدِ
فَإِنْ أَخْوَالَكَ مِنْ حَاشِدِ

٢٦- مَا أَنَا إِنْ هَاجَكَ مِنْ بَعْدِهَا
٢٧- وَلَا إِذَا نَاطُوكَ فِي خَلْقَةٍ
٢٨- فَأَعْطِ مَا أَعْطَيْتَهُ طَيْبًا
٢٩- وَأَنْجِزِ الْوَعْدَ إِذَا قَلَّتْهُ
٣٠- نَحْنُ وَلَدْنَاكَ فَلَا تَجْفَنَا
٣١- إِنْ تَكُ مِنْ كِنْدَةٍ فِي بَيْتِهَا

Bundan sonra seni ne hicvederim ne de sana katlanırım
Yinede zora düşersen, ben seni bırakmam yanında olurum
Vereceksen isteyerek ver, istemeden verilenin bir kıymeti olmaz
Söz verdiğinde sözünü tut, sözünü tutmayan ile vaadinde duran bir olmaz
Seni biz dünyaya getirdik, bizi yüz üstü bırakma, ki Allah ebeveyn hakkında tavsiyede bulundu
Sen Kindelisin, dayıların ise Hâşidlerden

سَمَانِيسٍ لِلْجَاشِيشِ أَوْ قَانِدِ
مِثْلَ شِهَابِ الْقَبَسِ الْوَاقِدِ

٣٣- كَمْ فِيهِمْ مِنْ فَارِسٍ مُعَلِّمِ
٣٤- وَرَاكِبٍ لِلْهَوْلِ يَجْتَابُهُ

مِن سَفِّهِ الْجَاهِلِ وَالْمَارِدِ
نَقْصاً وَمَا النَّاِقِصُ كَالزَّائِدِ
فَرَعٌ طَوِيلُ الْبَاعِ وَالسَّاعِدِ

٣٥- أَوْ مَلَأْ يُشْفَى بِأَحْلَامِهِمْ
٣٦- لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ بِأَحْسَابِنَا
٣٧- وَرُبَّ خَالٍ لَكَ فِي قَوْمِهِ

Ki onların arasında epey usta biniciler, ordu seyisleri ve komutanlar var
Zorluklarından kaçmazlar, öyle ki alev almış kayan bir yıldız gibiler (Şihab Yıldızı)
Topluluklar onları hayal ederek cahilin ve zorbanın sefihliğinden şifa bulurlar
Allah soyumuzu eksik kılmadı, ki eksik ile tam bir değildir
Senin öyle bir dayın var ki kavminde saygın şerefli bir konumu vardır

سِوَى إِسَارِ الْبَطْلِ الْمَاجِدِ
فِي الصَّفِّ ذِي الْعَادِيَةِ النَّاهِدِ
وَارْحَمَهُمُ لِسَافِ الْعَائِدِ
يُرَبُّونَ بِالرَّفْدِ عَلَى الرَّافِدِ
فِي السَّافِ الْغَازِي وَلَا الْقَاعِدِ
حَمَّالِ أَثْقَالِ لَهَا وَاجِدِ
وَالْحَقِّ لِلْسَّائِلِ وَالْعَامِدِ

٣٨- يَحْتَضِرُ الْبَاسَ وَمَا يَبْتَغِي
٣٩- وَالطَّعْنَ بِالرَّايَةِ مُسْتَمَكِنَا
٤٠- فَارْتَحِ لِأَخْوَالِكَ وَإِذْكُرْهُمْ
٤١- فَإِنَّ أَخْوَالَكَ لَمْ يَبْرَحُوا
٤٢- لَمْ يَبْخَلُوا يَوْمًا وَلَمْ يَجْبُوا
٤٣- وَرُبَّ خَالٍ لَكَ فِي قَوْمِهِ
٤٤- مُعْتَرِفٍ لِلرُّزْءِ فِي مَالِهِ

Savaştan kaçmaz savaşta sonra birşey beklemez, sadece muzaffer kahraman olamak isterdi
Ve hançerlense bile savaşta bayrağına sahip çıkardı, ön sıralarda olurdu
Dayılarına geri dön ve onları hatırla ve kendi atalarına merhamet et
Dayıların vazgeçmediler, üst üste gelenlere cömert davranırlar
Hiçbir zaman cimri ve korkak değillerdi, her zaman ne cenkte ne de cenk dışında
Sanki senin dayın aşiretin lideri gibi, sorumluluğu üstlenerek bütün sorunlarını çözerdi
Parasından, kendisinden isteyen, veya ona ihtiyacı olan herkese verir

Yukarıdaki beyitlerde anlatıldığına göre şair, Muhammed İbnü'l-Eş'as'tan para istemiş, Muhammed ise onun bu talebini geri çevirmiştir. Bunun üzerine A'sâ ona sitem etmekle kalmamış, kendisini hicvetmiştir. Ayrıca şair, İbnü'l-Eş'as'a gerek kendisi gerekse kabilesinin onun için yaptıklarını, onun yardımına her defasında koştuklarını, özellikle Rey vakasında ve Ahvâz savaşında katkılarının hatırlanmasını söyleyerek tarihe tanıklıklarının da altını çizmiştir. Aynı şekilde şair, İbnü'l-Eş'as'a onları birleştiren akrabalığı unutmamasını ve kendisinin annesinin mensup olduğu Hemdân kabilesine mensubiyetinden dolayı dayısı sayıldığını unutmaması gerektiğini söyleyerek bu tanıklığı güçlendirmiştir.

A'sâ'nın şiirinde dile getirdiği Ahvaz Savaşı aslında Abdurrahman'ın hayatında bir dönüm noktasıdır. Zira kaynaklarda anlatıldığı üzere bu savaş Abdurrahman'ın bir Emevî komutanı olarak ilk görevidir. O bu görevinde başında

bulunduğu beş bin kişilik bir birlik ile hicrî 72 (692) yılında Ahvâz'da Haricîlere karşı etkili bir mücadele vermiş, başarılı sonuçlar elde etmiştir. Haricîlerle savaş bittikten sonra da Rey şehrine vali olarak atanmıştır.¹⁵⁹

2.11.4. A'sâ'nın Hakkî Haccâc'a Karşı İsyanı Çağırması

A'sâ aşağıdaki şiirinde, Abdurrahman'ın Haccâc'a isyan etmesinin haklı nedenlere dayandığını söylemekte ve Irak halkını İbnü'l-Eş'as ile birlikte hareket etmeye çağırmaktadır. İbnü'l-Eş'as'ın halk nezdinde Kinde kralları gibi yüksek bir konuma sahip olduğundan bahsetmekte, onu geçmişiyile özellikle övülmektedir. Haccâc karşısında muzaffer olacağını beklediğini de söylemektedir.¹⁶⁰

نِي قَدْ نَدَبْتُ إِلَيْهِ حَرْبًا	۱-مَنْ مَبْلَغَ الْحَجَّاجِ أَنْ
نَا تَتْرَكَ الشُّبَّانَ شُهْبًا	۲-حَرْبًا مُذَكَّرَةً عَوَا
جَلْدًا إِذَا مَا الْأَمْرُ غَبَا	۳-وَصَفَقْتُ فِي كَفِّ إِمْرِي
دَّةً لَا أَبَالِي فِيكَ عَتَبًا	۴-يَا ابْنَ الْأَشَجِّ قَرِيعَ كِن
سِ وَأَنْتَ أَعْلَى النَّاسِ كَعَبًا	۵-أَنْتَ الرَّئِيسُ ابْنُ الرَّئِيسِ

Kim haber verecek Haccâc'a? Cenge çağırıyorum onu.
Öyle unutulmaz çetin bir savaş ki, gençleri saçları ağarmış ihtiyara çevirir
İş o noktaya gelirse şayet, yüreği pek yiğit biriyle el ele veririm.
Ey Kinde ulusu Eşecce'in oğlu! Senin uğrunda hiçbir siteme aldırım.

سُفَّ حَرِّمِنْ زَلْقٍ قَتَبًا	۶-نَبَيْتُ حَجَّاجَ بْنَ يُو
يَجْلُو بِكَ الرَّحْمَنُ كَرِبًا	۷-فَانْهَضَ فَدَيْتَ لَعْلَةً
رَسَ خَلْفَهُمْ دَرَبًا قَدَرِبًا	۸-فَإِذَا جَعَلْتَ دُرُوبَ فَا
لِ يَكْبَهُنَّ عَلَى هِ كَبًا	۹-فَابْعَثْ عَطِيَّةً فِي الْخِيُو

Hemde sen insanların mertebeye en ulusu Reisoğlu resissin,
Duydumki Haccâc b. Yusuf, perişan halde
Bir yardan düşmüş de Allah aşkına kalk; belki Allah, sayende kasvetimizi giderir
Fars beldelerini önüne Katıp da onlara tek tek arkada bıraktıracaksan
Atlarla gönder Atıyye'yi¹⁶¹, salıversin de Fars ülkesine çöksünler

¹⁵⁹ Paça, s.80.

¹⁶⁰ İbn A'sem el-Kûfi, **Kitâbü'l-Fütûh**, c.4, s.94-95.

¹⁶¹ İsmi zikredilen Atıyye ise İbnü'l-Eş'as'ın ordusundaki bir komutandır.

2.11.5. İbnü'l-Eş'as İçin Söylediği Methiye

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi A'sâ, İbnü'l-Eş'as'ın isyanına katılmış ve onunla birlikte savaşmıştır. Hatta bununla da yetinmeyerek askerlerin önünde yürümüş, onları galeyane getirmeye çalışmış; şiirleri ile askerleri ve halkı Emevî yönetimine karşı kışkırtmıştır. Bu savaşta İbnü'l-Eş'as'ı hem şiirleriyle hem de bilfiil desteklemiş, İbnü'l-Eş'as'ı öven ve Haccâc'ı yeren şiirler inşad etmiştir. Kuşkusuz bu şiirleri onun sonunu hazırlamıştır. Zira Haccâc'ın askerleri tarafından ele geçirilerek Haccâc'ın huzuruna çıkarılınca bu şiirlerinden ötürü öldürülmüştür. Şairin İbnü'l-Eş'as'ı övdüğünü aşağıdaki beyitleri bunlardan bazısıdır:

وَجُدودِ مَلِكٍ قَبْلَ آلِ ثَمُودِ	١- يَا أَبَى الْإِلَهِ وَعِزَّةَ ابْنِ مُحَمَّدٍ
فِي النَّاسِ إِنْ نَسَبُوا عُروُقُ عَبِيدِ	٢- أَنْ تَنْسُوا بِمُذَمِّينَ عُروُقَهُمْ
بِجَبِينِ أَبْلَجٍ مَقُولِ صِنْدِيدِ-	٣- كَمْ مِنْ أَبٍ لَكَ كَانَ يَعْقِدُ تَاجَهُ
فَالْمَجْدُ بَيْنَ مُحَمَّدٍ وَسَعِيدِ	٤- وَإِذَا سَأَلْتَ الْمَجْدُ أَيَّنَ مَحَلَهُ
بَخْ بَخْ لَوَالِدِهِ وَلِلْمَوْلودِ	٥- بَيْنَ الْأَشَجِّ وَبَيْنَ قَيْسٍ بَادِجٍ

Allah ve İbn-i Muhammed'in izzeti kaçarlardı ve Semûd'dan önce kralın atları
Eğer kendi soylarında kölelik soyu varsa başka insanların soyuyla alay ederler,
Senin babalarından kaç kişi dürüst ve kahraman olarak parlayan alniyla tacını takmış ,
Ve eğer sorsaydın, 'zafer ve şeref nerede?', Muhammed ve Said arasında kalır
Eş'as ve Kays aralarında kalır, babaya da oğluna da çok yaşasın!

أَخْلَقَ مَكْرُمَةً وَإِثْرَ جُدودِ	٦- مَا قَصَّرَتْ بِكَ أَنْ تَنَالَ مَدَى الْعُلَا
أَعْرَاقِ مَجْدٍ طَارِفٍ وَتَلِيدِ	٧- قَرَمَ إِذَا سَامَى الْقُرُومَ تَرَى لَهُ
هَمْدَانُ تَحْتَ لَوَائِهِ الْمَعْقودِ	٨- وَإِذَا دَعَا لِعَظِيمَةٍ حُشِدَتْ لَهُ
أَسَدُ الْأَبْنَاءِ سَمِعْنَ زَارَ أَسودِ	٩- يَمْشُونَ فِي حَلْقِ الْحَدِيدِ كَأَنَّهُمْ
بِكَهْلٍ صِدْقٍ سَيِّدٍ وَمَسودِ	١٠- وَإِذَا دَعَوْتَ بِآلٍ كِنْدَةَ أَجْفَلُوا

Yüksek mertebe elde etmenizi engelleyen hiçbir şey yoktur, iyi bir ahlakınız ve atalardan kalma bir mirasınız vardır
Milletler arasında sizin hakan bellidir, geçmiş ve günümüzde asil soyunuz var
Ve eğer savaşa çağırırsa Hemdân'ın kabilesi onun ordusunun altında savaşmak için buluşur
Zırh içinde yürürler, sanki bir aslanın kükremesini diğer aslanlar duydu
Kinde halkını adıyla çağırırsan etrafında toplanırlar, büyük şerefli ve güçlü bir ordu için toplanırlar.

فِي كُلِّ مَلَحْمَةٍ بُرُوقُ رُعودٍ
فِي الْمَكْرُمَاتِ وَلَا تَرَى كَسْعِيدٍ

وَشَبَابٍ مَأْسَدَةٍ كَأَنَّ سَيُوفَهُمْ
مَا إِنْ تَرَى قَيْسًا يُقَارِبُ قَيْسَكُمْ

Aslan gibi gençler, her destanda sanki kılıçları bir şimşek ve yıldırım gibi
Güzel hasletlerde sizin Kays'ınıza ve Said'e yaklaşacak bir kays bulamazsınız

Yukardaki beyitlerde şair, İbnü'l-Eş'as'ı övmekte ve onu Kinde krallarının soyundan biri olarak tanıtmaktadır. Ayrıca İbnü'l-Eş'as'ın Haccâc'a karşı savaşması durumunda Kinde ve Hemdân kabilesi onun sancağının altında toplanacağını ve kendisine destek olacaklarını da ifade etmektedir.

2.11.6. Şairin Haccâc'ı Hicvetmesi

- ١- شَطَطَتْ نَوَى مَن دَارَهُ بِالْإِيوَانِ
- ٢- إِيوَانُ كَسْرَى ذِي الْقَرَى وَالرَّيْحَانِ
- ٣- فَالْبَنَدُ نِجْجِينَ إِلَى طَرْدِ سَتَانِ¹⁶²
- ٤- فَالْجَسْرُ فَالْكُوفَةُ فَالْغُرَيَّةُ فَالْفَتَانِ¹⁶³
- ٥- مَن عَاشَقَ أَمْسَى بِزَابِلِ سَتَانِ
- ٦- إِنْ ثَقِيفًا مَن نَهْمُ الْكَذَابِ
- ٧- كَذَابُهَا الْمَاضِي وَكَذَابُ ثَانِ
- ٨- أَمَكُنْ رَبِّي مَن ثَقِيفًا هَمْدَانِ
- ٩- يَوْمًا إِلَى اللَّيْلِ يَسْلِي مَا كَانَ
- ١٠- إِنَّا سَمَوْنَا لِلْكَفَّةِ وَرَافَتَانِ

Kisrâ'nın o reyhânlı eyvânında,
Evinden Eyvân'da olan zulmetti
El-Benda Neycîn şehrinde Terdistân şehrine kadar
Kûfe Köprüsü'nden *Guryân*'a kadar
Zābulistân'daki bir aşıktan dinle şunu
“İki yalancısı vardır Sakîf'in;

¹⁶² Negin: Irak bölgesindeki Nehrevân nehrinin kenarında bir kasaba *بلدة بالقرب من نهر النهروان*
Terdestan: **Sicistân'ta** bulunan bir şehir *بلدة من سجستان*. Ebû Yâsîn, s.163.

¹⁶³ Kûfede iki bina silo gibi Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu mekânı. Hasan Beraki, *Târîhu'l-Kûfe*,
Necef-1968, s.184.

Biri geçip gitti, şimdi ikincisi var.”
Rabbim! Sakîflilere karşı Hemdân’a imkân ver
Bir defacık eline geçen imkân geçenleri unuttursun
Çünkü bizler nankör ve aldaticiya gidiyoruz.

١١- حين طغى في الكفر بعد الإيمان

١٢- بالسيد الغطريف عبد الرحمن

١٣- سار بجمع كالدي من قحطان

١٤- ومن معد قد أتى ابن عدنان

١٥- بجحفل جم شديد الأرنان

١٦- فقل لحجاج ولي الشيطان

١٧- يثبت لجمع مذحج وهمدان

١٨- والحي من بكر وقيس عيلان

١٩- فإنهم ساقوه كأس الذيفان

٢٠- وملحقوه بقرى ابن مروان

O, imandan sonra azıp küfre düştü
Kahraman Abdurrahmân’la üzerine gidiyoruz
Kahtânlılardan, Meadlılardan karınca sürüsü gibi
Askerle gidiyoruz, Adnânoğulları da var
Bu, güçlü, büyük bir ordudur.
Bunu şeytanın dostu Haccâc’a söyle
Mezhicli ve Hemdânlılara karşı dursun bakalım
Ve Bekr, Kays Aylân kabilelerinden
onlar ölüm şarabını içirecek ona ve onu
Mervân’ın oğlunun yanına geri gönderecekler.

Şair bu beyitlerde İbnü'l-Eş'as'ı överken Haccâc'ı hicvetmekte ve ona karşı bir ayaklanma çağırısında bulunmaktadır.¹⁶⁴ Şiirin 6 ve 7. beyitlerinde Sakif kabilesinden Haccâc ve Muhtâr gibi iki büyük yalancını çıktığını söyleyerek

¹⁶⁴ İsfahânî, el-Egânî, c.6, s.58.

Haccâc'ın öfkelenmesine sebep olmuştur. Ayrıca şair, Haccâc'a karşı bu isyanda yer alan kabilelerden de bize bahsemektedir. Nuna göre Kahtân, Mead, Mezhic, Hemdân, Bekir, Kays Aylânkabileleri bu isyana katılmışlardır.

2.11.7. Suriyelileri Hicvetmesi

İbnü'l-Eş'as'ın yenilgisinden bahsedilirken, Irak halkının hakkını yiyen Suriyelileri hicvemektedir. Şam ve Irak ahalisi arasındaki münasebetin çıkara dayandığını anlatmakta; Şamlıların, Irak ve Iraklıların bütün mal varlığını tüketip yok ettiğini iddia etmektedir.

وَقَدْ مَلَّوْا مِنْ مَالِنَا ذَا الْأَكَارِعِ	١- نَجْمٌ وَلَا نَعْطَى وَنَعْطَى جِيوشَهُمْ
وَقَدْ وَأَبَى رُعْنَاكُمْ بِالرَّوَانِعِ	٢- وَقَدْ كَلَّفُونَا عُدَّةَ وَرَوَانِعَا
إِلَيْكُمْ بِمُحَمَّرٍ مِنَ الْمَوْتِ نَاقِعِ	٣- وَنَحْنُ جَلَبْنَا الْخَيْلَ مِنْ أَلْفِ فَرَسَخٍ

Biz savaşırız ve bizim ganimetler onların ordularına verilir ve bizden aldıkları paralar ile keseleri doldururlar
Silah ve techizatları bize kaldı ve sizin askerleriniz savaşmayı reddettiler Biz size bin fersahtan, kırmızı kanlı ölümlü savaşa atları getirdik

2.11.8. A'sâ Hemdân'ın Ölmeden Önceki Son Şiiri

A'sâ'nın Haccâc tarafından öldürülmeden önce söylediği son şiirin aşağıdaki beyitler olduğu kaydedilmektedir:

وَيُطْفِئُ نَارَ الْفَاسِقِينَ فَتَحْمَدَا	١- أَبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يَسْتَمَ نَوْرَهُ
وَيُعْدِلُ وَقَعَ السَّيْفِ مَنْ كَانَ أَصِيدَا	٢- وَيُظْهِرُ أَهْلَ الْحَقِّ فِي كُلِّ مَوْطِنٍ
مَنْ الْقَوْلِ لَمْ تَصْعَدْ إِلَى اللَّهِ مَصْعَدَا	٣- وَمَا أَحْدَثُوا مِنْ بِدْعَةٍ وَعَظِيمَةٍ
إِذَا ضَمْنُهَا الْيَوْمَ خَاسُوا بِهَا غَدَا	٤- وَمَا تَكْتَوُوا مِنْ بَيْعَةٍ بَعْدَ بَيْعَةٍ

Allah nurunu tamamlayarak fâsıkların, ateşi sönsün istedi, başka bir şeyi değil
Hak ehline her yerde zafer vermek ve kaçkınların kılıçlarına isabet vermemek
Sözleri asla Allah'a yükselemez, bey'at üstüne bey'at bozdular
Bugün verdikleri sözde yarın durmuyorlar.

فَمَا يَقْرِبُونَ النَّاسَ إِلَّا تَهْدِيدًا
وَلَكِنَّ فُخْرًا فَيَهُمُّ وَتَزِيدًا
وَمَزَقَهُمْ عَرْضَ الْبِلَادِ وَشَرْدًا
وَحَيَّهُمْ أَمْسَ ذَلِيلًا مَطْرِدًا
وَأَبْرَقَ مِنَّا الْعَارِضَانِ وَأَرْعَدَا
قَطَعْنَا وَأَفْضَيْنَا إِلَى الْمَوْتِ مُرْصِدَا

۵-وَجَبْنَا حَاشَاهُ رَبُّهُمْ فِي قُلُوبِهِمْ
۶-فَلَا صِدْقَ فِي قَوْلٍ وَلَا صَبْرَ عِنْدَهُمْ
۷-فَكَيْفَ رَأَيْتَ اللَّهَ فَرَّقَ جَمْعَهُمْ
۸-فَقَتَلَاهُمْ قَتْلَى ضَلَالٍ وَفِتْنَةٍ
۹-وَلَمَّا زَحَفْنَا لِابْنِ يُوسُفَ غَدَاةً
۱۰-قَطَعْنَا إِلَيْهِ الْخَنَاقِينَ وَإِنَّمَا

Rableri korku doldurmuş kalplerine. Çünkü onlar çok sağlam ahitleri bozdular, çok büyük bir bidat çıkardılar

Onlar ancak tehditle başkasına yaklaşırlar ne sözleri doğrudur ne de sabırları var,
Nasıl buldun Allah'ın topluluklarını dağıtmasını? Her tarafta dağıtıp sürgün edişini?
Ölenleri sapkınlık ve fitne ölüsüdür, orduları ise zelil düştü, kovalanıyor
Sabah İbn Yûsuf'un üzerine yürürken, parlak yanaklarını titrerken gördük
İki hendeği de aşip yanına vardık; evet aştık ve ölüme tuzak kurduk

كِفَاحًا وَلَمْ يَضْرِبْ لَذَلِكَ مَوْعِدًا
إِذَا مَا تَجَالَى بَيَاضُهُ وَتَوَقَّدَا
جِبَالُ شَرُورِي لَوْ تُعَانِ فَتَنَهُدَا
عَلَيْنَا فَوَلَّى جَمْعُنَا وَتَبَدَّدَا
مُعَانَا مُلَقَى لَلْفَتْحِ مَعْوَدَا

۱۱-فَكَفَحْنَا الْحَجَّاجُ دُونَ صُفُوفِنَا
۱۲-بِصَفِّ كَأَنَّ الْبَرْقَ فِي حَجَرَاتِهِ
۱۳-دَلَفْنَا إِلَيْهِ فِي صُفُوفٍ كَأَنَّهُمَا
۱۴-فَمَا لَبِثَ الْحَجَّاجُ أَنْ سَلَ سَيْفَهُ
۱۵-وَمَا زَا حَفَّ الْحَجَّاجُ إِلَّا رَأَيْتَهُ

Haccâc ise saflarımızın önünde bizimle çarpıştı; öyle ki, buna bir zaman tayin etmemişti
Beraberinde öyle bir saf vardı ki, ölüm, onların parıldayan miğferlerinde idi
Bizler de onlara karşı şeravra dağları gibi saflarla yürüdük, gittik
Vakit kaybmeden Haccâc kılıcını çekti, biz ise toptan geri geri dönüp dağıldık
Haccâc zaten her savaşta sancağı zafere almışmış birisidir.

نَشَبَ بِهِنَّ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ أَسْوَدَا
أَلَا رَبَّمَا لَأَقَى الْجَبَانَ فَجَرَدَا
بِفِرْسَانِهَا وَالسَّيْمَهِرِيِّ مَقْصَدَا
مِنَ الطَّعْنِ سِنْدَ بَاتٍ بِالصَّبْغِ مُجَسَّدَا
مَسَاعِيرُ أَبْطَالٍ إِذَا النِّكْسُ عَرَدَا

۱۶-وَأَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ لَفِي مُرْجِنَةٍ
۱۷-فَمَا شَرَعُوا رُمَحًا وَلَا جَرَدُوا يَدًا
۱۸-وَكُرَّتْ عَلَيْنَا خَيْلُ سُفْيَانَ كُرَّةً
۱۹-وَسُفْيَانُ يَهْدِيهَا كَأَنَّ لَوَاءَهُ
۲۰-كُھُولٌ وَمُرْدٌ مِنْ قَضَاعَةِ حَوْلِهِ

İbn Abbas kara geceden bir kesite benzeyen büyük bir felaketin içinde
Korkaklar silahları çıkaramadılar korkaklar kaçtılar
Süfyân'm atlıları bir hücum yaptı ki bize, ellerinde çelikten mızraklarıyla
Sanki Süfyân bayrak gibiydi, onlara yol gösteren; mızraklar çekip geliverirler
Etrafında Huzâ'alı yaşlılar ve tüysüzler vardı, onlara:" hamle yapın!" deyince birlikte hamle yapar.

övgülerini reddetmiştir. Sonra A‘şâ‘ya dönüp şöyle dediği rivayet edilmektedir “Ey Allah’ın düşmanı! Allah’a yemin ederim ki bu sözlerinden dolayı seni övmeyeceğim. Sen gerekli zaferi elde edemediğinize üzüldüğün için bu sözleri sıraladın ve arkadaşlarını bize karşı kıskırtmak için bunları söyleyip durdun. Biz sana bunu sormadık. Senden, “Eşecc ile Kays Bâzih arasında” diye başlayan şiirini okumanı istemiştik.” Bunun üzerine A‘şâ daha önce söylediği mezkur şiiri okudu ve “Babasını da oğlunu da övdün!” deyince Haccâc, “Allah’a yemin ederim ki bundan sonra hiçbir methiye şiiri inşat edemeyeceksin”¹⁶⁵ demiş ve onu tehdit etmiştir.

Bunun üzerine Haccâc’ın şöyle dediği aktarılmaktadır:

وإذا تصبك من الحوادث نكبةً فاصبر فكل غيبة ستكشف

‘Ve eğer başına sıkıntılı olaylar gelirse, sabırlı ol. [Böyle yaparsan] o zaman bütün belirsizlikler ifşa olur.

أما والله لتكونن نكبة لا تنكشف غيبتها عنك أبداً! يا حرسى، اضرب عنقه فضرِب عنقه

‘Ancak Allah’a olsun ki öyle bir felaketle karşılaçacaksın ki bu felaket asla yakarı bırakmayacak. Hey cellat, vurun boynunu, vurun boynunu” dedi.’

Yukarıdaki beyitlerde A‘şâ’nın sözünü ettiği kişilere gelince, şunları söyleyebiliriz: ‘Süfyân’ adlı kişi, Süfyân b. Ebred el-Kelbî olup Suriye askerlerinin komutanlarından birisi idi. ‘İbn Muhammed’ ifadesiyle kastettiği kişi Abdurrahmân b. Muhammed b. Eş‘as’tır. ‘Eşecc’ dediği kişi Muhammed b. Eş‘as’tır. ‘Kays’ ile Ma‘kil b. Kays er-Reyâhî’yi kasdetmektedir. Bilindiği gibi Makil, Abdurrahmân b. Muhammed b. el-Eş‘as’ın anne tarafından dedesidir. “Allah’ın Nuceyr ve halkına uğursuzluk verdiği gibi” sözlerinden maksat ise “Abdurrahmân b. Muhammed’in dedesi olan Eş‘as b. Kays’ın Hz. Peygamber’in vefatından hemen sonra başlayan ridde hadiseleri esnasında saf değiştirip irtidat etmesi ve kabilesi olan Kindelilerin de ona tabi olmasıdır. Hz. Ebubekir döneminde bu mürtedlere karşı mücadele

¹⁶⁵ İbnü'l-Esîr, c. 4, s.441.

başlayınca Nuceyr denilen yerde muhasara altına alınmış, önemli bir kısmı yakalayıp öldürülmüşlerdi.¹⁶⁶ Dolayısıyla şair bu tarihsel hadiseye atıfta bulunmaktadır.

2.12. Mansûriyye Fırkası Hakkında Söylediği Şiir

Kaynaklardan öğrendiğimize göre Ebû Mansûr el-İclî (123/741), ğulat-ı Şiadan bir fırka olarak bilinen Mansûriyye'nin kurucusu ve lideridir. Kimi kaynaklarımız peygamberlik iddiasında bulunduğunu aktarmaktadırlar.¹⁶⁷ Kisf (gökten düşen kütlev) ve Hannâk (boğucu) lakaplarıyla anılan Ebû Mansûr'un Şiî düşünceye getirdiği en aşırı iddia, kendisinin Allah'ın huzuruna yükseldiği ve onun tarafından Allah'ın elçisi olarak görevlendirildiği iddiasıdır. Emevî valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî, onu bu ve benzeri aşırı görüşleri sebebiyle öldürtmüştür.¹⁶⁸ Ebû Mansûr taraftarlarına muhaliflerini boğarak ve suikastle öldürmelerini, aldıkları ganimetlerinin de beşte birini kendilerine ayırmalarını emrettiği aktarılmaktadır. Hatta onun "Kim, size muhalefet ederse, o kâfirdir, müşriktir; onu öldürünüz. Çünkü Allah, "Haramaylar çıkınca ortak koşanları nerede bulursanız öldürünüz"¹⁶⁹ buyurmuştur. İşte bu gizli cihattır"¹⁷⁰ diyerek taraftarlarını teşvik ettiği aktarılmaktadır. Keza, Ebû Mansûr'un "Muhammed ailesinin gökte, Şia'nın ise yeryüzünde [onların gölgesi] olduğunu" iddia ettiği ifade edilmektedir.¹⁷¹ Birçok kimse de onun bu görüşlerini kabul etmiştir. A'şâ Hemdân döneminin dikkat çekici şahsiyetlerinden biri olan Ebû Mansur onun da gündemine girmiştir. Nitekim A'şâ inşat ettiği aşağıdaki şiirinde ona 'İcl, Kinde ve Becile kabilesinden pek çok isimin bağlandığını bize aktarmaktadır. Nitekim o şöyle demektedir:

¹⁶⁶ İbnü'l-Esîr, c. 4, s.441.

¹⁶⁷ Güzide Ülger, **Bağdadi'nin İslam Dışı Saydığı Mezheplerin Kaynaklar Açısından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana: 2010, s.112-113.

¹⁶⁸ Hakkında geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "Ebû Mansur el-İclî", **DİA**, c.10, s. 181-182.

¹⁶⁹ Tevbe, 9/5.

¹⁷⁰ Ülger, s. 112.

¹⁷¹ Tucker W, "Ebû Mansûr el-İclî ve Mansûriyye", Trc. E. Ruhi Fığlalı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, sy. 5, Ankara: 1982, s. 217-229.

- 1- إِذَا سِرْتَ فِي عَجَلٍ فَسِرْ فِي صَحَابَةٍ
 2- وَفِي شَيْعَةِ الْأَعْمَى خَنَاقٌ وَغِيلَةٌ
 3- وَكُلُّهُمْ شَرٌّ عَلَى أَنْ رَأَسَهُمْ
 4- مَتَى كُنْتُ حَيًّا بِجِيلَةٍ فَاسْتَمِعْ
 5- إِذَا اعْتَزَمُوا يَوْمًا عَلَى قَتْلِ زَائِرٍ
- وَكَنْدَةٌ فَاحْذَرِهَا حِذَارَكَ لِلْخَسَفِ
 وَقَشَبٌ وَإِعْمَالٌ لِحَنْدَالَةِ الْقَذْفِ
 حُمَيْدَةٌ وَالْمَيْلَاءُ حَاضِنَةُ الْكِسْفِ
 فَإِنْ لَهَا قَصْفًا يَدُلُّ عَلَى خَتْفِ
 تَدَاعَوْ عَلَيْهِ بِالنَّبَاحِ وَبِالْعَرْفِ

Eğer bir İcl kabilesinden geçersen toplu olarak gidin ve ölüme ettiğin kadar Kinde’de dikkat et El-A’ma (Muğir ibn Said)’nın Şii fırkasında boğucular ve suikastçılar var, insanları zehirler ve taşlarlar

Onların hepsi kötü ve başlarında Humeyda var, Meylâ da Kesfi’ye bakıcılık yapar

Becîle Kabilesinin Mahallesinde ne zaman geçersen kulak ver, sanki orda ölüm sesi var

O boğucular fırkası ne zaman orayı ziyaret eden birini öldürmek isteseler sesi baskılınsın diye köpek havlamaları ve müzik sesi eşliğinde onu öldürürler.

Görüldüğü gibi bu beyitler dönemin siyasi ruhunu bize aktarması açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Dahası kaynakların aktardığı verilerle de uyum halindedir. Zira kaynaklarımız Ebû Mansûr, düşüncesini benimsediği mezhebe katılmayanların boğularak öldürülmelerini emrederek canları ve mallarının helal olacağını ilan ettiğini yukarıda aktarmıştık. A‘şâ da bu konuya işaret etmektedir. Hatta İbn Ebû Y‘alâ, onun bu amaçla düşmanlarından 40 kişiyi öldürebilenleri cennetle müjdelediğini söylemektedir. Zaten ona “Hannak” denmesi de öldürme yöntemi olarak “boğarak öldürmeyi” seçmiş olmasından kaynaklandığı bilinmektedir.

2.13.1. Hâlid b. Attâb’ın Cârîyesi Hakkındaki Şiiri

A‘şâ, Kûfe’de yerleşmiş olan Yemen kabilelerini şairi veya “konuşan dili” olduğu kadar savaşçı bir kahramanları olduğunu söylemiştik. Kuşkusuz Halid b. Attâb da önemli kahramanlardan biri idi. Bu iki asker birlikte savaşa gitmişlerdir. Savaştan döndükleri gün askerleri karşılamaya çıkanlar arasında Hâlid’in cariyeleri de bulunmaktadır. Cariyeler, A‘şâ’yı uykusuzluktan atın üzerinde sağa-sola yalpalarken görünce içlerinden birisi, “Hâlid’in karısı babası, amcası ve kardeşleri onu sürekli bana överlerdi. Acaba o, titrek bir bunaktan daha fazlası olabilir mi?” demiştir. A‘şâ bunu duyunca, “Kim bu?” diye sormuş. Ona, “Bu, Hâlid’in cariyesi”

diye cevap verilince gülerek: “Seni budala! Bir daha benim hakkımda yorum yapma” diyerek konuyla ilgili şu beyitleri söylemiştir:¹⁷²

۱- مَا يُدْرِيكَ مَا فَرَسٌ جَرُورٌ	وَمَا يُدْرِيكَ مَا حَمَلُ السِّلَاحِ
۲- مَا يُدْرِيكَ مَا شَيْخٌ كَبِيرٌ	عَدَاهُ الدَّهْرُ عَنْ سَنَنِ الْمِرَاحِ
۳- فَأَقْسِمُ لَوْ رَكِبْتُ الْوَرْدَ يَوْمًا	وَلَيَأْتِيَهُ إِلَى وَضَحِ الصَّبَاحِ
۴- إِذَا لَنْظَرْتُ مِنْكَ إِلَى مَكَانٍ	كَسَحَقِ الْبُرْدِ أَوْ أَثَرِ الْجِرَاحِ

Savaş atını sen nereden bilirsin, silah nasıl taşınır sen nereden bilirsin
Ve yaşı büyük olanı nereden bilirsin, günler onu yaşlandırdı, eğlenceli yılları geride kaldı
Yemin ederim bir gün ata binersem, gece dahil sabaha kadar inmem
Her nerene baksam, oranda yara izleri ve yırtık elbiseleri gibi şeyler var.

Yukarıdaki beyitleri okuyan şairin kendisine hakaret ettiğini düşünen cariyeye ağlayarak Hâlid’e koşmuş ve şairi ona şikâyet etmiştir. Muhatap olduğu kişinin şair olduğunu söyleyen Hâlid, A‘şâ’yı yanına çağırması ve aralarında şu diyalog geçmiştir.

- “Bu cariyeye sizin onu hicvettiğinizi iddia ediyor.” A‘şâ,

- “Sanırım beni yanlış anlamış, oysa ben ona şöyle demiştim”¹⁷³

۵- مَرَرْتُ بِنِسْوَةٍ مُتَعَطِّراتٍ	كُضُوءِ الصُّبْحِ أَوْ بَاضِ الْأَدْحَايِ
۶- عَلَى شَقْرِ الْبَغَالِ فَصِدْقَ قَلْبِي	بِحُسْنِ الدَّلِّ وَالْحَدَقِ الْمِلَاحِ
۷- فَقُلْتُ مِنَ الظِّبَاءِ فَقُلْتُ سِرْبٌ	بَدَأَ لَكَ مِنْ ظِبَاءِ بَنِي رِيَّاحِ

Güzel kokulu kadınların yanından geçtim, sabah ışığı veya kuşluk beyazlığı gibiydiler
Sarışın katırların üstündeydiler, güzelliklerine ve cilveliklerine öylece baka kaldım ki kalbim tatmin oldu
Ben de onlara bu ceylanlar da kim diye sordum, bu gördüğün ceylan sürüsü Beni Riyâh’tan diye cevap verdiler

Hâlid, A‘şâ’nın söylediklerini duyunca ona dedi ki, “Yemin ederim, benden doğmamış olsaydı, onu sana verirdim ama suçunu bedelen alıp ödüyorum.”¹⁷⁴

¹⁷² İsfahânî, **el-Egânî**, c.6, s.42-43.

¹⁷³ el-İsfahânî, **el-Egânî**, c.6, s.42-43.

¹⁷⁴ Muhsin el-Emin, **A‘yânu’s-Şîa**, (thk. Hasan el-Emin), Beyrut: Dârü’t-Te‘âruf li’l-Matbuat, c.7, s.461.

2.13.2. Hâlid b. Attâb İçin Söylediği Methiye

Ebû Ferec'in de aktardığı gibi şair, Hâlid b. Attâb b. Varaka'yı övmüş ve bunun karşılığında ondan beş dirhem almıştır. Dostu için söylediği beyitler şu şekildedir:¹⁷⁵

عليك وقالوا ماجد وابن ماجد	١- رأيتُ ثناءَ الناسِ بالقولِ طيباً
بنيتم بناءً غيّرُ بائد	٢- بني الحارثِ السامينَ للمجدِ إنكم
بأني سأطري خالداً في القصائد	٣- هنيئاً لما أعطاكم الله وأعلموا
فما مات من يبقى له مثل خالد	٤- فإنَّ يكُ عتابٌ مضى لسبيله

İnsanların seni övdüklerine şahit oldum, senin için kahraman oğlu kahramandır diyorlardı
Saygı değer yüce beni el-Hâris'in şanı için, kusursuz bir bina inşa ettiniz.
Allah'ın size verdikleri mübarek olsun size, Hâlid'i şiirlerimde anacağım bilmiş olun
Eğer bir sitem varsa o geçmişte kaldı, Hâlid gibi birine sahip olan ölmez, biline

2.13.3. Hâlid b. Attâb'ı Hicvetmesi

Şair, bir seferinde eski dostu Hâlid b. Attâb'ı hicvetmiştir. Öncesinde araları çok iyi olan bu iki dost birbirlerine söz vermişlerdi. Şayet Hâlid, bir yerde yönetici olursa şairi diğer insanlara önceleyecekti. Hâlid b. Attâb b. Varaka el-Yerbu'î et-Temîmî, İsfahân'a vali olarak atandığında şair hiç zaman kaybetmeden kendisini ziyarete gider. Halid verdiği sözü unutmuştur. Bu nedenle de A'sâ, beklediği ilgi ve alakayı görmemiştir. Bunun üzerine A'sâ Halid'i sert sözlerle eleştirmiştir. Bu eleştirinin sonucunda derdest edilip hapsedilmiştir.¹⁷⁶ Hapisten kurtulur kurtulmaz da Halid'in yanından ayrılarak Kûfe'ye dönmüştür. Ancak Halid'in kendisine verdiği sözünde durmaması ve özellikle İsfahan'da kendisine yapılanları hiç unutmamıştır. Hal böyle olunca inşat ettiği şiirlerde onun sözünde durmadığını, vefalı olmadığını, zevk ve sefaya daldığını iddia ederek kendisini eleştirmiştir.¹⁷⁷ Bu konuya dair olan

¹⁷⁵ İsfahânî, **el-Egânî**, c.6, s.56.

¹⁷⁶ İsfahânî, **el-Egânî**, c.6, s.45.

¹⁷⁷ M. Faruk Toprak, "Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler", **Nüşa**, II, güz 2002, II, sayı 7, s.75.

aşağıdaki şiirler bir taraftan ikili arasındaki ilişkiyi anlatırken, öte taraftan da Halid'in İsfahan valiliği ile ilgili tarihe önemli kayıtlar düşmektedir.

- ۱- تَمَنِّيْنِي إِمَارَتَهَا تَمِيم
۲- وَكَانَ أَبُو سُلَيْمَانَ أَخَا لِي
۳- أَتَيْنَا أَصْبَهَانَ فَهَزَلْتَنَا
۴- أَتَذْكُرُنَا وَمُرَّةً إِذْ غَزَوْنَا
۵- وَبِرَّكَبٍ رَأْسَهُ فِي كُلِّ وَحَلٍ
وَمَا أَمِّي بِأَمِّ بَنِي تَمِيم
وَلَكِنَّ الشَّرَّكَ مِنَ الْأَدِيمِ
وَكُنَّا قَبْلَ ذَلِكَ فِي نَعِيمٍ
وَأَنْتَ عَلَى بُعَيْلِكَ ذِي الْوُشُومِ
وَيَعْتَشِرُ فِي الطَّرِيقِ الْمُسْتَقِيمِ

Temîm liderliğini bana çok görür ve benim annem Benî Temim'in annesi değil
Ve Ebû Süleymân benim kardeşimdi, acı yakınlardan gelir
İsfâhan'a geldiğimizde bedenlerimiz zayıfladı ve bundan önce refah içinde yaşırdık
Mürre kabilesiyle beraber savaşmaya gittik, hatırlar mısın! ve sen sîpa üstündeydin
(O sîpa) her çamura başını sürüyor ve düz yolda tökezliyordu

- ۶- وَلَيْسَ عَلَيْكَ إِلَّا طَيْلَسَانُ
۷- فَقَدْ أَصْبَحْتَ فِي خَزٍ وَقَزٍ
۸- وَتَحَسَّبُ أَنْ تَلْقَاهَا زَمَانًا
۹- وَكَأَنْتَ أَصْبَهَانُ كَخَيْرِ أَرْضٍ
۱۰- وَلَكِنَّا أَتَيْنَاهَا وَفِيهَا
نَصِيْبِي وَإِلَّا سَحَقُ نَمِيمٍ
تَبَخَّرَ مَا تَرَى لَكَ مِنْ حَمِيمٍ
كَذَبْتَ وَرَبَّ مَكَّةَ وَالْحَطِيمِ
لِمُعْتَرِبٍ وَصُطْعُوكِ عَدِيمٍ
ذَوِ الْأَضْغَانِ وَالْحَقْدِ الْقَدِيمِ

Artık sadece üstündekilerin vardır, ama benim payıma düşen yıpranmış giysiler
Saf ipekten dokunmuş elbiselere bürünerek mağrur mağrur geziyorsun
Bir müddet daha böyle kalacağını sandın, Kâbe'nin ve Hatîm'in Rabbine and olsun ki yalan
söylüyorsun
Garibanlar ve avareler için İsfâhan en iyi yerdî
Ama biz geldiğimizde, kin ve eski nefreti taşıyanlar vardı

- ۱۱- فَأَنْكَرْتُ الْوُجُوهَ وَأَنْكَرْتَنِي
۱۲- وَكَانَ سَفَاهَةً مِنِّي وَجْهًا
۱۳- فَلَوْ كَانَ ابْنُ عَتَّابٍ كَرِيمًا
۱۴- وَكَيْفَ رَجَاءُ مَنْ غَلَبَتْ عَلَيْهِ
۱۵- وَلَيْسَ بِحَابِسِي مَنْ غَيْرِ شَيْءٍ
وُجُوهٌ مَا تَخْبَرُ عَنْ كَرِيمٍ
مَسِيرِي لَا أَسِيرُ إِلَى حَمِيمٍ
سَمَا لِدَوَابِّهِ الْأَمْرِ الْجَسِيمِ
تَنَائِي الدَّارِ كَالرَّحِمِ الْعَقِيمِ
مَوَاعِدُ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمِ

Ben o yüzleri, oyüzler de beni inkar etti, o yüzler ki, keremden bir emare taşımaz
Ve benimki aptallık ve cahillik, benim yolum bir dosta değildi
Eğer Atâb oğlu cömert olsaydı, onun için herşeyi yapardım
Üstün geldiğin birinden nasıl olur da bir şey beklersin? Böyle biri doğuramayan bir rahme
benzer
Beni tüm soysuz günahkârların yerine, günahsız hapse attı

إِلَيْكَ وَلَا مِمَّنْ تَغْرُ الْمَوَاعِدُ
دَنْتُ بِبِي وَأَنْتَ النَّازِحُ الْمُتَبَاعِدُ
تَلَاظِنِي شَزْرًا وَأَنْفَكَ عَاقِدُ
خَلَقْتَ وَلَمْ يُشَبِّهْهَا لَكَ وَالِدُ
أَبُوكَ وَلَا حَوْضَ فِيهِمَا أَنْتَ وَارِدُ

۱-وما كنتُ ممنَ الجائَةِ خِصاصة
۲-ولكنها الأطماعُ وهي مُذلة
۳-أَتَحْبِسُنِي فِي غَيْرِ شَيْءٍ وَتَارَة
۴-فإنَّكَ لَا كَابِنِي فَزَارَة فَاعْلَمَنَّ
۵-ولا مدركٌ ما قد خلا من نَداهما

Ben bir ihtiyaç için sana gelenlerden ve vaatlere aldananlardan değildim
Fakat içimdeki aç gözlülük beni ezdirdi, sen ise uzaktaydın daha da uzaklaştın
Beni sebepsiz yere hapse mi atıyorsun!
Bir kez daha bana kaşlarını çatmış bir yüzle bakıyorsun
Sanki sen Fezâre'nin oğlu değilsin, babana çekmemişsin
Babanın geçmişteki cömertliğini bilmezsin
ve onların cömertlik havuzlarından içmemişsin

لَبِزْتُكَ أَعْنَاقَ لَهُمْ وَسَوَاعِدُ
وَبَيْتَ رَفِيعٍ لَمْ تَخْنَهُ الْقَوَاعِدُ
تَشْتَلُّ فَتَعْسًا أَوْ يَقُودُكَ قَائِدُ
مِنَ الْكَبْرِ يَأْ نَهْشَلُ أَوْ عَطَارِدُ
وَمَا عَدَلْتُ شَمْسَ النَّهَارِ الْفَرَاقِدُ

۶-وإنَّكَ لو تساميت آل عَطَارِدِ
۷-ومأثرة عاديَّة لَن تنالها
۸-وهل أنت إلَّا ثعلبٌ في ديارهم
۹-أرى خَالِدًا يَخْتَالُ مَشْيًا كَأَنَّهُ
۱۰-وما كان يَرْبُوعٌ شَبِيبًا لِدَارِمِ

Eğer Utarit kabilesinden bir şey umsaydın, sana boyunlarını eğerler ve kollarını uzatırlar
Ve elde edemeyeceğin bir yere ulaşırsın, temelleri sapasağlam bir eve sahip olursun
Sen onların diyarlarında sadece bir tilki misin
Yazık ancak izleri takib edersin veya bir lider arkasından gidersin
Hâlidin yürüyüşünü kibirli görüyorum, kibirden sanki Utarit ya da Nehşel yıldızı gibi
Yarbu'a kabilesi Darm kabilesine benzemiyordu
Ve gündüz güneşi Farakid yıldızı gibi değildir.

2.14. Şairin Selim b. Salim İçin Söylediği Methiye

Aşağıda yer verdiğimiz dizeler A'şâ tarafından, Selim b. Salim b. Saîd b. Cebr el-Enbârî'ye hitaben methiye tarzında söylenmiştir. Zira A'şâ Hemdân ve arkadaşı şarkıcı Ahmed en-Nusîbî, çıktıkları bir savaş yolculuğunda Selim'in evine konuk olmuşlardır. Bir ay boyunca kendilerine çok iyi davranan ve lütuflarda bulunan ev sahibi için A'şâ şu dizeleri inşad etmiştir.¹⁷⁸

أَنِّي اعْتَرَاكَ الطَّرْبُ النَّازِحُ
طَارَ شَعَاعًا قَلْبُكَ الطَّامِحُ

۱-يا أيها القلبُ المطيِّعُ الهوى
۲-تَذَكَّرُ جُمْلًا فَإِذَا مَا نَأَتْ

¹⁷⁸ Safedî, el-Vâfi bi'l-vefeyât, s.161.

يَرْجُرُكَ الْمُرْشِدُ وَالنَّاصِحُ
وَقَدْ عَلَاكَ الشُّمُطُ الْوَاضِحُ
لَمْ تَرَ إِلَّا أَنَّهُ كَاثِرٌ

٣- هَلَّا تَنَاهَيْتَ وَكُنْتَ امْرَءًا
٤- مَالِكَ لَا تَتْرُكُ جَهْلَ الصِّبَا
٥- فَصَارَ مَنْ يَنْهَاكَ عَنْ حُبِّهَا

Ey aşka itaat eden kalp, özlem duygulu şarkılarla doldun
Cemileyi yaklaşıırken hatırla, kalbinde bir şimşek çaktı
Artık bitmiş mi oldun? Oysa sen öğüt veren ve yol göstereni dinlerdin
Gençlik cehaletini neden bırakmıyorsun, saçların beyazladı
Onun aşkından vazgeç diyenler oldu, (onun aşkı) sadece gizli bir düşmandı

عَنِّي وَلَا عَنْ كَبْدِي نَارُحُ
جَدًّا إِذَا مَا هَزَلَ الْمَارِحُ
أَسْعَى وَخَيْرُ الْعَمَلِ النَّاجِحُ
يَصْدُقُ فِي مِدْحَتِهِ الْمَادِحُ
وَالْمَرءُ قَدْ يَنْعِشُهُ الصَّالِحُ

٦- يَا جَمْلُ مَا حُبِّي لَكُمْ زَائِلٌ
٧- حُمِلْتُ وَدَا لَكُمْ خَالِصًا
٨- ثُمَّ لَقَدْ طَالَ طَلَابِيكُمْ
٩- إِنِّي تَوَسَّمتُ امْرَءًا مَاجِدًا
١٠- ذَوَابَّةُ الْعَنْبَرِ فَاخْتَرْتَهُ

Ey cümel, senin aşkın sonsuz ne benden ne de ciğerimden gider
Size en içten sevgi besledim, sevgim şakacıların zırvaları değil
Sonra, talepleriniz arttı, çabala! (dedi) en iyi iş başarıya ulaşan iştir
Ben övgücülerin övdüğü yüce bir adamdan umdum (istedim)
Anber kokusu kaküllerinden gelir, ve yere düşeni ancak salih olan kişi kaldırır

أَنْ تَتَّئِي عِنْدَهُ رَابِحُ
ذَمُّكَ لِي غَادٍ وَلَا رَائِحُ
وَحُلَّةٌ مِزَانُهَا رَاجِحُ
وَجِيْبِي فَاعْلَمَنْ نَاصِحُ
عَادِيَّتْ أُمْسِي وَلَهُ نَاطِحُ

١١- أَبْلُجُ بِهَلْوَى وَظَنِّي بِهِ
١٢- سُلِّيمُ مَا أَنْتَ بِنَكْسٍ وَلَا
١٣- أُعْطِيتَ وَدِّي وَتَتَّئِي مَعَا
١٤- أَرَعَاكَ بِالْغَيْبِ وَأَهْوَى لَكَ الرُّشْدَ
١٥- إِنِّي لِمَنْ سَالَمْتَ سِلْمٌ وَمَنْ

O bütün hayırların efendisidir, düşüncem o ki övgüm onda karşılıksız değildir
Süleym, sen alçak biri değilsin ve beni yermen kalıcı değildir
Sana sevgimi ve övgümü birlikte verdim ve terazisini dengede tuttum
Sen yokkan ben senin arkandan bakarım ve senin için doğru yolu temenni ederim
Kalbim sana doğru yolu gösterir
Sen kiminle barışırsan bende onunla barışırim ve kime düşman olursan
Onu düşman belleyip ona saldırırım

مَنْ نَقَمَاتِي مِيسَمٌ لَا يَحُ
لَمْ يُورْ فِيهَا زَنْدُهُ الْقَادِحُ
مُغْبِرَّةٌ أَنْقَاتُهَا كَالْحُ

١٦- فِي الرَّأْسِ مِنْهُ وَعَلَى أَنْفِيهِ
١٧- نِعَمَ فَتَى الْحَيِّ إِذَا لَيْلَةً
١٨- وَرَاحَ بِالشُّوْلِ إِلَى أَهْلِهَا

فَانْجَحِرِ الْقَابِيسُ وَالنَّابِجُ
أَنْتَكَ رَفَادٌ لَهُمْ مَانِحُ

١٩- وَهَبَّتِ الرِّيحُ شَامِيَةً
٢٠- قَدْ غَلِمَ الْحَيُّ إِذَا أَمَحَلُوا

Başında ve burnunda bu özellikleri taşıyan bir nişan vardır
Mahallenin en iyi çocuğu, eğer gecenin su dolduranı kimse yokmuş o doldurur
Ve su testiyle kendi mahalle halkına gitti, onlar susuz kaldılar
Şamdan rüzgâr esti ne ateş yakmak isteyen yakabilmiş ne de havlayan hayvanlar
dışarı çıkabildi hepsi mahsur kaldılar
Mahalle halkı aç kalırlarsa sen onlara yetişirsin, sen onlar için eli açık cömertsin

لا غَابِقٌ فِيهَا وَلَا صَابِجُ
لَهُ عَلَى أَبْوَابِكُمْ فَاتِحُ
أَنْتَكَ مِنْ جَمَرَتِهَا نَاضِحُ

٢١- فِي اللَّيْلَةِ الْقَالِي قِرَاهَا الَّتِي
٢٢- فَالضَّيْفُ مَعْرُوفٌ لَهُ حَقُّهُ
٢٣- وَالْخَيْلُ قَدْ تَعْلَمُ يَوْمَ الْوَعَى

Gece boyunca yemeğin ateş üstünde kalır, o gece kimsenin ne yemeği ne de suyu
vardır
Misafirin hakkı bellidir, her zaman sizin kapınız açıktır
Atlar bile yoksulluk gününde senin aç bırakmayacağını ve cömertliğini bilir.

2.15. el-Hâris b. Umeyre için Söylediği Methiyeler¹⁷⁹

A‘şâ’nın Haris için söylediği birkaç medhiye bulunmaktadır. Bu methiyeleri numaralayak şu şekilde aktarabiliriz:

1- el-Hâris b. Umeyre Ezârika’nın liderliğini almasıyla Ezarika harekete geçmiştir. Ezerika’nın faaliyetleri durdurmak için harekete geçen Attâb b. Verkâ komutasındaki ordu İsfahân yakınlarında onları yenmeyi başarmıştır. Ancak Zübeyr b. Ali bu savaş esnasında ölmüştür.¹⁸⁰ Bu konu hakkında şunları söylemektedir:

لَا بِنَ اللَّيْثِ الْغَرِّ مِنْ قُحْطَانِ
زَادَ الرِّفَاقَ إِلَى قَرَى نَجْرَانِ
فَحَمَاهُمْ إِنَّ الْكَرِيمَ يَمَانِ
يَحْمِي الْعِرَاقَ إِلَى قَرَى كِرْمَانِ

١- إِنَّ الْمَكَارِمَ أَكْمَلَتْ أَسْبَابُهَا
٢- لِلْفَارِسِ الْحَامِي الْحَقِيقَةِ مُعَلِّمًا
٣- حَتَّى تَدَارَكَهُمْ أَعَزَّ سَمِيدَعُ
٤- الْحَارِثُ بْنُ عَمِيرَةَ اللَّيْثِ

¹⁷⁹ İbnü'l-Hâik Hasan el-Hemdânî, *el-İklîl*, c.1, s.9.

¹⁸⁰ İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, (thk. Ebu'l-Fazıl Muhammed İbrahim), 1. basım, Beyrut: 2007, c.4, s.168.

وَيَمُوتُ مِنْ فِرْسَانِهِمْ مَائَتَانِ

هـ-وَدَّ الْأَزَارِقُ لَوْ يُصَابُ بِطَعْنَةٍ

Ahlâk sebepleri tamamlandı, cesur İbn el-Lüyûs'a, Kahtânîler'den
Gerçek kahraman öğretmeni, arkadaşlarını Necrân¹⁸¹ köylerine götüren
En cömert adam bile onlara katıldı, onları korudular,
"Karem aslında Yemenden
El-Hâris b. Ümeyre el-Leys, Irak'ı *Kirmân*¹⁸² köylerine karşı koruyor"
Ezrâkîler¹⁸³ bıçaklanmayı diledi ve iki yüz kahramanlarının ölmesini istedi

ذُو الْوُدِّ وَالْمُرْعَى عَلَى الْإِخْوَانِ
فَهُمَا رَضِيْعَا دِرَّةٍ وَلِبْنَانِ
وَأَخُو الْمَكَارِمِ وَالنَّدَى خِدْنَانِ
دُونَ الْمُضَافِ وَدُونَ كُلِّ جَبَانِ
بِمَقْلَصِ طَوْعِ الْيَدَيْنِ حَصَانِ

٦-لِحَارِثِ بْنِ عَمِيرَةَ الْمُصَفِيِّ النَّدَى
٧-رَضَعَ النَّدَى بِلْبَانِهِ فَتَأَخَى
٨-خِدْنَانِ لَمْ يَتَفَرَّقَا فِي مَوْطِنِ
٩-يُرَوِّي بِكَفِّكَ صَارِمٌ تَعَصَى بِهِ
١٠-وَتُرُودٌ عَادِيَةٌ الْكَتَيْبَةِ مُعَلَّمَا

Cömert, kadirşinas dostluk hukukuna vefa gösteren ve kardeşliğe önem veren Haris bin Ümeyr'e
Ki o kardeşle aynı memeden tertemiz ahlak emdi, böylece kardeş oldular, o ikisi aynı memeden
ve ahlaktan (süt) emdiler
İki arkadaşı onlar hiçbir yerde ayrılmadılar, ahlak kardeşi ve cömertlik sahibi idiler
Savaş dışında ve korkaklara gerek kalmadan sanki bir sopayı tutmuşçasına korunabileceğin bir
kılıç olsun elinde
Çünkü asil at diğer atla durur taburun ön safında

El-Hâris b. Ümeyre b. Mâlik bu bölümde övülürken onun Kûfe'deki Hemdânlıların soylu liderlerinden biri olduğu anlatılmaktadır. Hâris'in güçlü ve gözü kara birisi olduğu ifade edilmekte, soyluluğu vurgulanmak için atalarının Kahtânîler olduğu anlatılmaktadır. Şiirin 2,3,4 ve 5. beyitlerinde Hâris'in Hâricilerle (Ezârika) savaşı ve onun Iraklıları nasıl koruduğu anlatılmaktadır. Beyitlerin devamında ise el-Hâris methedilmektedir.

2-Başka bir methiyenin bulunduğu aşağıdaki dizeler, şerîf olarak nitelenilen Hâris b. Ümeyre en-Nâ 'itî'ye hitaben söylenmiştir.¹⁸⁴

¹⁸¹ Yemen'in kuzeyinde yer alan ve bugün Suudi Arabistan sınırları içinde kalan şehrin adıdır. Mustafa Bilge, "Necran", DİA, İstanbul: 2006, c.32, s.507.

¹⁸² İran'da bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu idarî bölgeye denir. Marcel Bazin, "Kirman", DİA Ankara: 2002, c.26, s. 62-63.

¹⁸³ Ezârika: Hâricîler'in ilk büyük fırkası olup Ebû Râşid Nâfi' b. Ezrak'a (ö. 65/ 685) uyanları ifade etmek üzere kullanılır. Ezrakîyye'nin çoğulu olan Ezârika, Hz. Ali'nin Muâviye ile uzlaşmasını protesto ederek ondan ayrılmışlar, aşırı görüşleriyle şiddet ve teröre sebebiyet vermişlerdir. İsyancı bir hareket başlattıkları için Havâric (Hâricîler) diye anılan asıl grubun bunlar olduğu da kabul edilir. (Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, "Ezarika", DİA, İstanbul:1995, c.12. s.45-46.

إِذَا سَأَلْتَ أَوْ أَرَادْتَ سُـوَالَا
يِ شُعْتًا سَوَاهِمَ تَشْكُو الْكَـلَالَا
فَيُصْبِحَنَّ عَنْ ذَاكَ خَوْصًا هِزَالَا
وَجَاوِزَنَ بَعْدَ جِبَالِ جِبَالَا
وَعَادِرَنَ فِي كُلِّ ضَمْدٍ نِعَالَا
بِعَزْوٍ يُسَاقِطُ مِنْهَا السِّخَالَا

١- أَلَا هَلْ أَتَاهَا عَلَى نَائِيهَا
٢- بَاتَا نَقُودُ مَعَ النَّاعِطِي
٣- بَرَاهَا الْوَجِيفُ وَطُولُ السُّرَى
٤- إِذَا مَا هَبَطَنَ بِنَا سَبَسَا
٥- وَمَارَتِ قَلَانِدُ أَعْنَاقِهَا
٦- فَإِنَّ ابْنَ عَمِّي زَعِيمٌ لَهَا

Sorarsa veya sormak isterse uzakta olduğu halde onun yanına gitti mi?
Biz en-Nâ'itî ile dağılmış bir orduyu yönetmekteyiz ki yorgunluktan şikayet etmekte
Hızlı ve uzun bir yürüyüşten dolayı atlar zayıf düştüler
Çölde dursak sonra ardarda dağları aşsak geçtiğimiz her yerden atlarımızın nal izlerini bıraksak
Boyunlarındaki zil çanları salınsa da ana kuzularının bir bir düştüğü böyle bir gazvede
amcamın oğlu ona liderlik etmekte

2.16. Şeceretü'l-Absî'yi Hicvetmesi

Haccâc'ın Sevâd bölgesinde işlerini yürüten valisi Şecere b. Süleyman el-Absî adında bir adam A'sâ'nın sivri dilinden nasibini almıştır. Şair, zamanında kendisinden birtakım şeyler (atiye) istemiş, ancak o bunu reddetmiştir.¹⁸⁵ Şiir şöyledir:

تَعَدَّ إِذَا عَدَّ الْفَوَارِسُ مِنْ مُضَرٍ
وَبَيِّنَ لِي الْجُرْحَ الَّذِي كَانَ قَدْ دَثَرَ
وَمَا ذَاكَ إِلَّا وَخْزَهَا الثُّوبَ بِالْإِبَرِ

١- لَقَدْ كُنْتَ خِيَاطًا فَأَصْبَحْتَ فَارِسًا
٢- فَإِنْ كُنْتَ قَدْ أَنْكَرْتَ هَذَا فَقُلْ كَذَا
٣- وَإِصْبِعْكَ الْوُسْطَى عَلَيْهِ شَهِيدَةً

Terziydin ve sonradan kahraman oldun, Mudar kabilesinin kahramanları sayılınca sen de kahraman olarak sayılırsın
Eğer bunu inkâr edersen, söyle bana ve geçmişte ki gizli yarayı göster bana
Buna orta parmağın parmağın şahittir ve bu yara (izi elbise dikerken) parmağına batırdığın iğnedendir.

¹⁸⁴ Hemdânî, *el-İklîl*, c.1, s.9.

¹⁸⁵ İsfahânî, *el-Egânî*, c.6, s.66.

2.17. Zühd Hakkında Söylediği Şiir

1- Aşağıdaki beyitler züht ve ölüm hakkında söylenmiştir.¹⁸⁶ Büyük ihtimalle bu şiirleri hayatının erken yıllarında kayınbiraderinin ders halkası ile Kûfeli âlimlerin ilim meclislerine katıldığı zamanlarda inşad etmiştir.¹⁸⁷

۱- وَبَيْنَمَا الْمَرْءُ أَمْسَ نَاعِمًا جَذَلًا	فِي أَهْلِهِ مُعْجَبًا بِالْعَيْشِ ذَا أَنْقِ
۲- غِرًّا أَتَيْحَ لَهُ مِنْ حَيْنِهِ عَرَضٌ	فَمَا تَلَبَّثَ حَتَّى مَاتَ كَالصَّعِقِ
۳- ثَمَّتَ أَضْحَى ضَحَى مِنْ غِبِّ ثَالِثَةٍ	مُقْتَعَا غَيْرَ ذِي رُوحٍ وَلَا رَمَقِ
۴- يُبْكِي عَلَيْهِ وَأَذْنُوهُ لِمُظْلَمَةٍ	تُعْلَى جَوَانِبُهَا بِالتَّرْبِ وَالْفَلَقِ
۵- فَمَا تَزُودُ مِمَّا كَانَ يَجْمَعُهُ	إِلَّا حَنُوطًا وَمَا وَاوَاهُ مِنْ خِرْقِ
۶- وَغَيْرَ نَفْحَةِ أَعْوَادٍ تَشَبَّ لَهُ	وَقُلَّ ذَلِكَ مِنْ زَادٍ لِمُنْطَلِقِ
۷- أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ أَعْمَالِي الَّتِي سَلَفَتْ	مِنْ عَثْرَةٍ إِنْ يُعَاقِبْنِي بِهَا أَبَقِ
۸- بِأَيِّمَا بَلَدَةٍ كَانَتْ مَنِيَّتُهُ	إِنْ لَا يَسِرُّ طَائِعًا فِي قَصْدِهَا يُسَقِ

Biri ailesinde neşeli ve refah içinde mutlu bir hayat yaşarken
kibirli bir hayat yaşarken, ancak ölüm başına gelir
Nefessiz ölü bir can kalır
onu ağalayarak karanlık mezara bırakırlar, üstüne toprak döküp taşını koyarlar
Topladıklarından hiç bir şey götüremez, sadece misk kokusu ve kefeninden başka
Ve tutuşturan Tütsünün çubuk kokusu, gidene az gelir
Geçmişte işlediğim büyük suçlardan dolayı Allah'tan af diliyorum
Ölümü nerede olursa olsun, oraya isteyerek gitmese de zorla gider.

Şairin bilge yönünü gösteren bu beyitler bu hayatın geçici, asıl saadetin ahiret hayatı olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca ölen kişi, büyük bir kral, imparator veya güçlü bir şahıs olsa bile mezarında kendini solucanlardan bile koruyamaz denilerek ölümün insanlar arasında bir adaleti ortaya koyduğunu vurgulamaktadır. Bunu vurgularken hiç kimsenin büründüğü kefen ve üzerine konulan tütsü bir şeyi mezarına götüremediğini dile getirmektedir. Son bölümde ise ölümün bireyi, nerede bulması gerekiyor ise mutlaka orada bulacağını vurgulamaktadır.

Yoksulluk ve parasızlığından yakınıp şikâyetlerde bulunan karısına hitap ettiği dizelerde de aslında dünyaya değer vermediği gözlenmektedir.

¹⁸⁶ İsfahânî, *el-Egânî*, c.6, s.57.

¹⁸⁷ Dayf, *Târîhu'l-edeb*, c.2, s. 332.

أَيْنَ الدَّرَاهِمِ عَنَّا وَالْدَنَانِيرِ
وَالدَّهْرِ ذُو مَرَّةٍ عَسِرٍ وَمَيْسُورِ
مِنْ قَبْلِهِمْ فِي مَرَاغِيهَا الْخَنَازِيرِ
وَمَا لَدَيْكَ مِنَ الْخَيْرَاتِ قَطْمِيرُ
يَوْمًا فَيَوْمًا كَمَا تَحْيَا الْعَصَافِيرُ

١- قَالَتْ تَعَاتِبْنِي عِرْسِي وَتَسْأَلْنِي
٢- فَقَالَتْ أَنْفَقْتَهَا وَاللَّهُ يُخْلِفُهَا
٣- إِنْ يَرْزُقِ اللَّهُ أَعْدَائِي فَقَدْ رَزَقْتِ
٤- قَالَتْ فِرْزُكَ رِيقٌ غَيْرُ مُتَسَمِعٍ
٥- وَقَدْ رَضِيتُ بِأَنْ تَحْيَا عَلَى رَمَقٍ

Dedi ki: “Beni yoksulluğum için suçluyorsun, ve bana dirhem ve dinarlarının nerede olduğunu soruyor”

beni yoksulluğum için suçluyorsun, ve bana dirhem ve dinarlarının nerede olduğunu soruyor

Dedim ki: “Harcadım ve Allah biz verecek, ve bu hayat gün gelir zor olur ve gün gelir kolay” olur,

Allah düşmanlarıma rızık verirse, daha önce meradaki domuzlara vermiştir

Dedi ki: “Senin rızıkın dar, bereket ve bolluktan hurmanın zarı bile yok”

ve az olanıyla günlük yaşamayı kabul ettin, tıpkı kuşların yaşadığı gibi.

2.17.1. Ümmü’l-Celâl İçin Söylediği Şiiri

A‘şâ Hemdân, aslında sevgi dolu, eşine bağlı bir şahıstır. Nitekim boşadığı halde eşi Ümmü’l-Celâl için şiir inşat edecek kadar da romantiktir. O bu şiirinde şöyle demektedir.¹⁸⁸

فَطَاشَتْ نِبَالُكَ عِنْدَ النَّضَالِ
فَرُثْتُ قَوَى الْحَبْلِ بَعْدَ الْوَصَالِ
فَقَدْ أَصْبَحَ الْيَوْمَ عَنْ ذَاكَ سَالِي
وَلَكِنْ سَلَا سَلْوَةً فِي جَمَالِ
وَرَضْنَا خَلَايَقَكُمْ كُلَّ حَالِ

١- تَقَادَمَ وَدُكَّ أَمَّ الْجَلَالِ
٢- وَطَالَ لَزُومُكَ لِي حَقَبَةً
٣- وَكَانَ الْفَوَادُ بِهَا مُعْجَبًا
٤- صَحَا لَا مُسِينًا وَلَا ظَالِمًا
٥- وَرَضْتُ خَلَايِقَهَا كُلَّهَا

Ümmü Celâl! Sevgin eksiledi ve ayrırlıkta okların bana atıyorsun

Benim yanımda uzunca bir müddet yaşadın, sevgiden sonra artık ilişkimiz zayıfladı

Kalbim sana hayrandı, ama bugün artık senden hoşlanmıyorum

Doğru, sana ne de ihanet ne de haksızlık yaptım, aksinehuzurlu ve sakın bir hayatımız vardı

Benim iyi kötü hüylarımı kabul etmiştin, ben de senin huylarının iyisini de kötüsünü kabul etmiştim.

تَسْـُـومِيْنِي كُلَّ أَمْرٍ عُضَالِ
وَكَانَ الصَّدِيقُ لَنَا غَيْرَ قَالِ
وَلَيْدًا وَلَمْتُ عَلَيْهِ رَجَالِي

٦- فَأَعْيَيْتُنَا فِي الَّذِي بَيْنَنَا
٧- وَقَدْ تَأْمُرِينَ بِقَطْعِ الصَّدِيقِ
٨- وَإِتْيَانِ مَا قَدْ تَجَنَّبْتُهُ

¹⁸⁸ İsfahânî, el-Egânî, c.6, s. 61.

٩- أَفَالْيَوْمِ أَرْكُبُهُ بَعْدَمَا

عَلَا الشَّيْبُ مِنِّي صَمِيمَ الْقَذَالِ

İlişkımızde beni yordun, artık her zorlukta beni suçluyorsun
Arkadaşımdan uzaklaşmamı istedin, ve arkadaşım bize sahib çıkardı
Benden doğduğumdan beri yapmadığım ve hep ayıpladığım bir şeyi yapmamı istiyorsun
Saçım beyazladıktan sonra (bu yaşta) mı yapayım

١٠- لَعَمْرُ أَبِيكَ لَقَدْ خَلَّتَنِي

ضَعِيفَ الْقَوَى أَوْ شَدِيدَ الْمَحَالِ

١١- هَلَمَّيْ إِسَالِي نَائِلًا فَإِنظُرِي

أَحْرَمَكَ الْخَيْرِ عِنْدَ السُّوَالِ

١٢- أَلَمْ تَعْلَمِي أَنَّنِي مُعْرِقٌ

نَمَانِي إِلَى الْمَجْدِ عَمِّي وَخَالِي

١٣- وَأَنَّنِي إِذَا سَاءَنِي مَنَزِلٌ

عَزَمْتُ فَأَوْشَكْتُ مِنْهُ إِرْتِحَالِي

١٤- فَبَعْضَ الْعِتَابِ فَلَا تَهْلِكِي

فَلَا لَكَ فِي ذَاكَ خَيْرٌ وَلَا لِي

Babanın adına yemin olsun ki, sen beni ya çok zayıf ya da çok güçlü sanmışsın.¹⁸⁹

Öyleyse bana sor ve gör, sorduğunda ben sana vermez miyim!

Benim soylu olduğumu bilmez misin! İyi sıfatlarım amcam ve dayımdan gelir

Ve istenmediğim yerden hemen uzaklaşmaya niyet ederim.

Bazı sitemlerinde aşırıya gitme, bunun ne sana ne de bana yararı olur

١٥- فَلَمَّا بَدَا لِي مِنْهَا الْبَذَا

ءَ صَبَّحْتُهَا بِثَلَاثِ عِجَالِ

١٦- ثَلَاثًا خَرَجَنَ جَمِيعًا بِهَا

فَخَلَيْنَهَا ذَاتَ بَيْتٍ وَمَالِ

١٧- إِلَى أَهْلِهَا غَيْرَ مَخْلُوعَةٍ

وَمَا مَسَّهَا عِنْدَنَا مِنْ نَكَالِ

١٨- فَأَمْسَتْ تَحِنُّ حَنِينِ اللَّقَا

حٍ مِنْ جَزَعٍ إِثْرَ مَنْ لَا يُبَالِي

١٩- فَحَنَّنِي حَنِينُكَ وَإِسْتِيقَتِي

بِأَنَّا إِطْرَحْنَاكَ ذَاتَ الشِّمَالِ

٢٠- وَأَنْ لَا رُجُوعَ فَلَا تُكْذِبِي

نَ مَا حَنَنْتِ النَّيْبَ¹⁹⁰ إِثْرَ الْفِصَالِ

٢١- وَلَا تَحْسِبِيْنِي بَاتِي نَدِيمِ

تَ كَلًّا وَخَالِقًا ذِي الْجَلَالِ

Ondan kötülük görünce onu üç talakla boşadım

Ailesine rızasıyla gönderdim ,ve bize herhangi bir kötülüğü dokunmadı

Üç talakla boşadım, ona ev ve para bıraktım

Yeniden beni özler fakat ben hiç önümsemedim

Özlemimi özle! Seni bıraktığımız yerde, kuzeyde kal,

Ve geri dönüşü yok bana yalan söyleme, çünkü yaşlı deve ayrılıktan dolayı özlemez

pişman olduğumu sanma, bizi yaratan o Celil olana and olsun ki asla!

Boşanmış olmasına rağmen eşini hala seviyor olması ve bunu da hiçbir şekilde gurur meselesi haline getirmeden söyleyebilmesi onun kişiliğini anlamamız

¹⁸⁹ Toprak, *Klasik Arap Şiiri*, s.8.

önemli bir kriterdir.¹⁹¹ Dahası gerek bu dizeler gerekse biraz sonra aktaracağımız yani eşi Cezle için yazdığı dizeler dönemin kadın-erkek ilişkilerini anlama hususunda da bize ciddi ipuçları sunmaktadır. Buna göre dönemin insanları sevgilerini açık bir şekilde dile getirebilecek kadar özgür bir ortamda yaşamaktaydılar. Bu iki örneğin dönemin gündelik yaşamını anlatmaları hasebiyle önemli olduğunu düşünüyoruz.

2.17.2. Karısı Cezle İçin Yazdığı Şiir

Şair, karısı Ümmü Celâl'den boşandıktan sonra Cezle adında bir hanımla nişanlanmıştır. Geçmişte yaşadığı olumsuzlukların aksine, aradığı mutluluğu Cezle'de bulduğunu düşünen A'sâ, müstakbel eşine olan sevgisi aşağıdaki beyitlerle herkese ilan etmiştir.¹⁹²

دُرَّةُ الْبَحْرِ وَمِصْبَاحُ الظُّلَامِ
وَاسْمَعِي يَا أُمَّ عَيْسَى مِنْ كَلَامِي
أَوْ تَهْمِي لِي بِهِجْرٍ أَوْ صِرَامِ
خَادِعٌ يَلْمَعُ فِي عُرْضِ الْعَمَامِ-
أَوْ كَتَخِيْلٍ سَرَابٍ مُعْرِضِ

۱- حَيِّ يَا جَزْأَةَ مِنِّي بِالسَّلَامِ
۲- لَا تَصُدِّي بَعْدَ وَدِّ ثَابِتِ
۳- لَا تَدُومِي لِي فَوْصَلِي دَائِمِ
۴- أَوْ تَكُونِي مِثْلَ بَرْقٍ خَلْبِ
۵- بِفَلَاةٍ أَوْ طُرُوقٍ فِي الْمَنَامِ

Benden o denizin incisi ve karanlığın lambası Cezle'ye selam armağan et,
Uzun süre dost kaldıklarınla çekişme, ey Ümmü İsa benim sözlerimi dinle
Sen herdaim benim olmazsın benim sana olan bağım sonsuz ve beni terk etme veya benden ayırılma
Ya da yağmuru olmayan bulutlarda parlayan o yalancı şimşek gibi olma,
Ya da çölde hayal edilen bir serap veya uyku esnasındaki rüyada gelen olma

مَا عَلَّمِي إِنْ كُنْتَ لَمَّا تَعْلَمِي
تَتَّبِعِي الْإِحْسَانَ إِلَّا بِالتَّمَامِ
مِنْ عُهُودٍ وَمَوَاقِفٍ عِظَامِ
لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنَ الشَّهْرِ الْحَرَامِ
وَتَجَرَّاتٍ عَلَى أَمْرِ صَمَامِ

۶- وَمَتَى مَا تَفْعَلِي ذَاكَ تَلَامِي
۷- بَعْدَمَا كَانَ الَّذِي فَلَا
۸- لَا تَنَاسِي كُلَّ مَا أُعْطِيتَنِي
۹- وَإِذْ كَرِي الْوَعْدَ الَّذِي وَاَعْدَتَنِي
۱۰- فَلَنْ بَدَلْتِ أَوْ خَسْتِ بِنَا

¹⁹¹ Ebû Yâsîn, s.154.

¹⁹² İsfahânî, el-Egânî, c.6, s.53.

Ne zaman bu eksikliği gidereceksin? Sen bildiğinde benim bigim yoktu
İyiliğin arkasında (bölük pörçük değil) tam bir şekilde dur
Bana verdiğin tüm büyük vaat ve sözleri unutma
Ve Haram ayının ortasındaki gecede bana verdiğin sözü hatırla
Değişmişsen veya bizi küçük düşürmüşsen bu bize bir ihanettir

أَبَدًا تَرَكَّ صَلَاةٍ أَوْ صِيَامًا
لَا تَلْجِي فِي طِمَاحٍ وَأَثَامٍ
وَلَقَدْ يُنَكِّرُ مَا لَيْسَ بِذِمَامٍ
تَسْفِيحِي عَيْنَيْكَ بِالدَّمْعِ السِّجَامِ
وَجِبَالِي جُدْدًا غَيْرَ رِمَامٍ

۱۱- لَا تَبَالِيْنَ إِذَا مِنْ بَعْدِهَا
۱۲- رَاجِعِي الْوَصْلَ وَرُدِّي نَظْرَةَ
۱۳- وَإِذَا أَنْكَرْتَ مِنِّْي شَيْمَةً
۱۴- فَادْكُرِيهَا لِي أَزِلْ عَنْهَا وَلَا
۱۵- وَأَرَى حَبْلَكَ رَثًّا خَلْقًا

O halde sen bu ayırlıktan sonra namaz ve orucu terketmeyi de umursamıyorsun
Aramızdaki vuslat bağına geri dön, ve dönüp bir nazar et, tamah ve gûahta aceleci olma
Eğer benim bir huyumu reddediyorsan, onu (huyumu) reddet, beni değil
Bu kusuru bana söyle ki söküp atayım, sen gözlerinden sicim sicim yaşlar akıtma
Görüyorum ki, senin bana olan sevginin ipi yıpranmış, ama benimki hala aynı etkilenmemiş.

لَمَتْنِي حُفَّتْ بِشَّيْبٍ كَالثَّغَامِ
وَصُرُوفُ الدَّهْرِ قَدْ أَبْلَتْ عِظَامِي
جَسَدِي نَضَوَا كَأَشْلَاءِ اللَّجَامِ
قَطَطَ جَعْدٌ وَمَيَّالٌ سُخَامِ
كَرْضَابِ الْمِسْكِ فِي الرَّاحِ الْمُدَامِ
مَوْضِعَ الْخُلْخَالِ مِنْهَا وَالْخِدَامِ
خَلْقًا لَيْسَ عَلَى الْعَهْدِ الْقَدَامِ

۱۶- عَجَبْتُ جَزَلَةً مِنِّْي أَنْ رَأَتْ
۱۷- وَرَأَتْ جِسْمِي عَالَةً كَبْرَةً
۱۸- وَصَلَيْتُ الْحَرْبَ حَتَّى تَرَكَتْ
۱۹- وَهِيَ بَيْضَاءُ عَلَى مَنْكِبَيْهَا
۲۰- وَإِذَا تَضَحَّكَ تَبَدَّى حَبِيْبًا
۲۱- كَمَلْتُ مَا بَيْنَ قَرْنٍ فَإِلَى
۲۲- فَأَرَاهَا الْيَوْمَ لِي قَدْ أَحْدَثَتْ

Cezle, sakalımın bir dağ çiçeği gibi beyazlanmış olmasına şaşırdı
Vücudumun yaşlandığını gördü, ki zamanın hengameleri kemiklerimi zedelemiş
Vücüdüm çökene kadar, parçalanmış bir yulara dönene kadar savaşımaya devam ettim,
O hala beyaz ve başında kısa siyah saçları var
Ve eğer gülerse, misk kokulu dişleri görünür
Kahküllerinden halhal yerine kadar mükemmeldi
Bugün artık onu geçmişte olduğu gibi değil, değişmiş görüyorum

2.18. A‘şâ’nın Tarihe Tanık Olduğu Diğer Bazı Konular

1-Abdurrahman b. Muhammed b. Eş‘as ile Haccâc b. Ebi Yusuf es-Sekafi
arasında meydana gelen mücadele esnasında Hemdân Kabilesi bir bütün olarak

Abdurrahman'ın yanında yer almıştır.¹⁹³ Bu durum Hemdân kabilesinin Hz. Ali döneminden itibaren Hz. Ali evladı ve ahfadının yanında yer alması ve dolayısıyla da Emevî karşıtı olarak görünmesiyle de yakından alakalıdır. Dönemin reel politikası açısından hadiseye bakılacak olursa, özellikle Irak kökenli kabileler hep yükselen değer olarak görülen güçlerin yanında yer almış kabilelerinin çıkarlarını korumaya çalışmışlardır. Oysa ki Mezhiç ve Hemdân gibi kabileler, Irak'a yerleşen sair Araplardan farklı davranmış ve ilkesel bir tutum benimsemişlerdir. Bunlar Emevi karşıtlığı ile tebarüz ederken bedel de ödemişlerdir. Bu kabileler daha sonra tarih sahnesine çıkacak olan Şia'nın bir parçası haline gelecek olmaları ise özellikle not edilmelidir.

A'şâ'nın Devsera üzerinden bu konuyu tahlili şu şekildedir:

۱- أَلَمْ تَرَ دَوْسَرًا مَنَعَتْ أَخَاهَا	وَقَدْ حَشِدَتْ لِتَقَاتِلَهُ تَمِيمٌ
۲- زَاوَا مِنْ دُونِهِ زُرْقَ الْعَوَالِي	وَحَيًّا مَا يُبَاحُ لَهُمْ حَرِيمٌ
۳- وَكَانَ الْمُرْهَبِيُّ وَفِيَّ حَرْبٍ	يَرِيشُ لَهَا إِذَا نَكَصَ اللَّئِيمُ

Devser'i görmedin mi, kardeşine engel oldu ve Temîmi ona öldürtmek için onunla bir araya geldi
O olmadan mavi mızrağı görmüşler ve haram olanı kendilerine helal kabul etmişler
Hain(ler) sözünden caysa bile Murhîbî savaşta ona sadık kalır.

Şair dedi ki;

۱- إِذَا حَاجَةً وَلَتَكَ لَيْسَ تَسْطِيعُهَا	فَخُذْ طَرَفًا مِنْ حَاجَةٍ لَيْسَ تَسْبِقُ
۲- فَذَلِكَ أَحْرَى أَنْ تَنَالَ جَسِيمَهَا	وَلَلْقَصْدُ أَبْقَى فِي الْأُمُورِ وَأَرْفَقُ

Eğer bir ihtiyacına ulaşamazsan, hepsini alma bir parçasını al
Parçası az olsada daha iyidir ve hedefte ki amaçların kalır.

¹⁹³ Hemdânî, **el-İklîl**, c.1, s.33.

Şair dedi ki;

مِنْ غَيْرِ ذَلِيلٍ فَرَبَّمَا نَفَعَا
أَحْسَبُ شَيْئًا قَدْ فَاتَ مُرْتَجَعَا
كَانَتْ لَهَا كُلُّ نِعْمَةٍ تَبَعَا

Şair dedi ki;

وساق الأعراب الركاب فابعدوا
لعل بقايا جيئة القوم تنقذ
ولا صنع إلا المشرفي المهند

el-Müşekkar ve es-Safa'ya indiğimizde, ve yolcuları sürdüğünde uzaklaştılar
Muhallim'in sularına indik, belki de insanların tulumlarındaki kalıntıları biter
İnsanlarını gördüğümüzde, yanlarında su yoktu ve Hind malı olan el-Maşrafi dışında başka bir
şey de yapmamışlardı.

Şair dedi ki;

س وما تزجرون من كل طير
ء وغرتكم أماني الزبير
ن على فالج ثقال وغير
ي مجل غزا مع ابن نمير

١- إن يك ذا الدهر قد أضربنا
٢- أبكي على ذلك الزمان ولا
٣- إذ نحن في ظل نعمة سلفت

١- ولما نزلنا بالمشقر والصفاء
٢- نزلنا فغورنا مياه محلّم
٣- فلما رأينا القوم لا ماء عندهم

Heyseme kabilesi iyi bir amaç için emir edindiler, sonra emir onlara yürümelerini
emretti
Nerede olursanız olun, insanları bıktırırsınız kuşları da korktursunuz
Celûlâda kuşları kaybettiniz ve zübeyr'in umutlarıyla sizi kandırdı
Filistin'den bir yeri aldım, hazırıklı bir deve üzerinde
Hayseme Gürcümanı, Hüseyin b. Nümejr savaşı ile.

A'şâ Hemdân bu beyitlerde şunları söylemektedir: Bişr b. Mervân zamanında
Zübeyr b. Heyseme el-Kasimî reye (Celûlâ)¹⁹⁴ gönderildi, Hâricîler onu Celûlâ'da
buldular, onu yenerek askerlerini imha ettiler.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Yâkût, **Mu'cemü'l-büldân**, c.2, s.156.

¹⁹⁵ İsfahânî, **el-Egânî**, c.6, s. 329.

Şair dedi ki;

۱-وَإِذَا جَثَا لِلزَّرْعِ يَوْمَ حَصَادِهِ قَطَعَ النَّهَارَ تَأْوُهُاً وَصَفِيراً

Hasat günü yaklaşırsa, o günde yılannın sesini ve kuşların ötmesini duyarsın.

Şair dedi ki;

۱-مُرَّ إِنِّي قَدْ امْتَدَحْتُكَ مُرّاً وَاثِقُلاً أَنْ تَتَّيْنَنِي وَتَسْرَراً
۲-مُرِّيَا مُرّاً مُرَّةً بَن تَلِيدٍ مَا وَجَدْنَاكَ فِي الْحَوَادِثِ غُرّاً

Mürre! Ey Mürre! Seni övdüm, eminim ki mutlu olacaksın
Mürre! Ey Talîd'in oğlu Mürre! Meşşakatli günlerde korktuğuna şahit olmadık.

Şair dedi ki;

۱-وَيَوْمَاً بَجِيٍّ تَلَفِيْتَهُ وَلَوْلَاكَ لَأَصْطَلَمَ الْعَسْكَرُ

Bucey savaşınd olması gerekeni yaptın, sen olmasaydın askerler birbirine girerdi.

Şair dedi ki;

۱-يُمِرُّونَ بِالْدَهْنِ خَفَافَا غِيَابُهُمْ وَيَرْجِعْنَ مِنْ دَارَيْنَ بُجْرَ الْحَقَائِبِ
۲-عَلَى حِينِ أَلْهَى النَّاسِ جَلْ أُمُورِهِمْ فَتَدَلَّأَ زُرَيْقُ الْمَالِ نَدْلَ الثَّعَالِبِ

Hafif yükleriyle Dahnâ'dan geçer giderler, Dârîn'den yüklerini sürükleyerek dönerler
İnsanlar kendi önemli işleriyle uğraşırken, açgözlü Züreyk tilki gibi malı kapıp gitti.

Şair burada, Züreyk'ı açgözlü bir kişi olarak tanımlamaktadır. Keza onun söz konusu ettiği günde adeta hırsızlık yapar gibi başkalarının mallarını alıp kaçtığı bilgisini vermektedir.¹⁹⁶

Şair dedi ki;

¹⁹⁶ Ebû Yâsîn, s.90.

- ١- أَبْلَغَ يَزِيدَ بَنِي شَيْبَانَ مَالَكَةَ أَنْ الْكَتَائِبَ لَا يَهْزَمَنَّ بِالْكَتِيبِ
٢- إِنْ الْوَعِيدَ بَظَهَرِ الْغَيْبِ مَعْجَزَةٌ فَإِنْ أَرَدْتَ قِتَالَ الْقَوْمِ فَأَقْتَرِبْ

Birliklerin kitaplarla yenilmediğini, Yezîd Beni Şeybân'a söyleyin
Görünmeyen tehdit aciz bırakandır, eğer halkımızla savaşmak istiyorsan, o zaman yaklaş.

Şair dedi ki;

- ١- مَنْ دَعَا لِي عُزَيْلِي أَرَبَّحَ اللَّهُ تِجَارَتَهُ
٢- وَخِضَّ أَبٌ بِكَفِّهِ أَسْوَدُ اللَّوْنِ قَارَتُهُ

Her kim benim için Uzeylî'yi davet etmişse Allah, ticaretini bol kazançlı kılsın
Avuçlarındaki kına vardır, rengi simsiyah.

Şair dedi ki;

- ١- وَأَبُو بُرَيْدَةَ الَّذِي حَدَّثَنِي فِينَا أَذَلَّ مِنَ الْخَصِيِّ الدِّيَزَجِ

Ve aramızda konuştuğumuz Ebû Bürîyzâ, ezik hadım kendini at sanan eşek gibi.

Şair dedi ki;

- ١- فَخَرَّ مِنْ وَجَائِهِ مَيْتًا كَأَنَّمَا دُهْدَةٌ مِنْ حَالِقِ

Bıçaklanarak öldürüldü düştü, sanki dağın tepesinden yuvarlanarak düştü.

Şair dedi ki;

- ١- جَرَّتْ بِهِ ذَلِيلُهَا عَرَاءُ سَاحِيَةٍ فِي يَوْمِ نَحْسٍ مِنَ الْجَوَازِ مُنْخَرِقِ

Aşağılayıcı bir yağmur, bir uğursuzluk gününde arızalı, ve suyla dolu olan gemiyi karaya sürükledi.
Şair dedi ki;

۱- اِشْتَهَيْنَا فِي رَيْبِ مَرَّةٍ زَهَمَ الْوَحْشِ عَلَى لَحْمِ الْإِبِلِ

۲- فَعَدَوْنَا بِطُغْوَالٍ هَيْكَلٍ كَعَسِيبِ النَّخْلِ مَيَّادٍ خَضَلٍ

Deve etini bir defa yediğimiz, Rebî kabilesine özlem duyduk

Şimdi kemiklerimiz öyle zayıfladıki adeta bir palmiye ağacına döndük

Şair dedi ki;

۱- فَا الْجَوَزُ أَمْ جَبَلِي طِيءٍ تَرِيدُونَ أَمْ طَرْفَ الْمَنْقَلِ

İsteddiğiniz Cevuz dağı mı ya da Tââye dağları mı ya da kısa yolun sonunu mu?

Şair dedi ki;

۱- أَمَّا زَعَمْتَ الْخَيْلَ لَا تَرْقَى الْجَبَلَ

۲- بَلَى وَرَبِّي ثُمَّ يَعْلَوْنَ الْقَالُ

Atların dağa tırmanamayacağını iddia ettin
Evet, Rabbim'e andolsun ki, dağların zirvelerine tırmanacak.

Şair dedi ki;

۱- إِنْ الْخَالِيطَ أَجَدَّ مُنْتَقًا وَلِذَاكَ زَمَّتْ غُدْوَةٌ إِيَّاهُ

۲- عَهْدِي بِهِمْ فِي الْعَقَبِ قَدْ سَنَدُوا تَهْدِي صَاعِبُ مَطِيٍّ بِهِمْ ذُلُّهُ

Önde develer olmak üzere, sabah erken saatlerinde kafil yola çıktı
Benim bildiğim gibi sonlarda gittiler, onlara güçlü develer bulundu.

Şair dedi ki;

يَصُدُّونَ عَنْ لَيْثٍ بِخَفَانٍ خَائِرٍ
يُعَالِجُ مِنِّي غَصَّةَ بِالْحَنَاجِرِ
يُخَيِّرُ عَنْهُ ذَاكَ أَهْلَ الْمَقَابِرِ
وَلَا مَوْعِدِي عِنْدَ اللِّقَاءِ بِضَائِرِي
وَتَارِكُهُ يَشْكُو بِطَوْنِ الدَّوَابِرِ
ذُوو حَسَبٍ فِي ذُرْوَةِ الْمَجْدِ فَاخِرِ

يَصُدُّ غَوَاةَ النَّاسِ عَنِّي
-وَمُحْتَمِلٍ ضِغْنًا عَلَيَّ تَرَكَتُهُ
فَمَاتَ فَلَمْ تَذْهَبْ حَسِيفَةً¹⁹⁷
وَلَا يُبْرِئُ الدِّرْيَاقُ لَدَغِي وَلَا
وَإِنِّي لِمَزْجَاءٍ لِمَهْرِي عَلَى
فَإِنْ أَدَعَ يَوْمَ الرُّوعِ حَسْبِي

Câhil insanlar uyuyan bir aslandan uzaklaşır gibi benden uzaklaşır,
Benden nefret ederler, sanki ben boğazlarındaki hıçkırık gibiyim
Öldü ama göğsündeki nefret ölmedi, mezar halkına nefretinden söz edecek
Çünkü panzehir (akrebin) zehrini aklamaz, zararlı olanla buluşmak fayda vermez
Atımı çakıllı yere koşması için itiyorum, sonra acı çekip bana şikayette bulunuyor
Eğer Savaş gününde davet edilsem benim nesebim cevap verir, çünkü nesebim neseplerin zirvesindedir.

Şair dedi ki;

هَدُّوْا وَأَصْحَابِي بِذَاتِ الْحَوَافِرِ
فِيَا عَجَبًا مِنْ سَيْرِهَا الْمُتَجَاسِرِ
تُرِيدُ الْمَسَانِي أَوْ مِيَاهَ الْأَكَادِرِ
مَنَازِلُ بِالْمَسْحَاةِ مِنْ شَطِّ جَاوِرِ
فَجَانِبُ لَاطِي تِلْكَ أَرْضَ الْمَهَاجِرِ

۱- وَقَدْ طَرَفْتَنِي عَبْدَةُ ابْنَةُ مَرثِدٍ
۲- تَدَافِعُ بِالرُّحْبَيْنِ مِنْ ذَمَرَاتِهِ
۳- تَفَرَّعَتْ الْإِكْلِيلُ ثُمَّ تَعَرَّضَتْ
۴- لَعَمْرُؤُ أَبْيَكِ الْخَيْرُ مَا كَانَ مَأْلَفِي
۵- وَلَكِنَّ مِنِّي مَأْلَفًا سَفَحَ كُنْدَرٍ

Arkadaşlarım atlar üstüneyken Mersâd'ın kızının kölesi geceleyin yavaşça bana geldi
Nasıl da cesur bir yürüyüşü vardı! Her iki tarafıyla karşı koyuyordu
el-Eklîl Dağına gitti ve sonra el-Masani'nin veya el-Akâdır'ın sularına vardı
Babanın ömrüne ve yaptığı hayırlara yemin olsun ki, Câzîr'ın sahilindeki evlere alışamadım
Ben ancak göçmen yurdu Lat'a bölgesinin yanındaki Kunder bölgesini sevdim

Şair dedi ki;

Şair, Taberistân'ın fethedilmesi, el-Fürrehân'ın erkeklerinin sınırdışı edilmesi
ve ömrünün sonuna kadar orada kalmasını şu dizelerinde anlatır:

١- أَفَلَتَ الْفَرَّخَانُ فِي جَبَلِ الشَّرِّ

رَزَّ رَكْضًا وَقَدْ أَصِيبَ بِكَلَمٍ

Erkekler, zelillerden, eş-Şiriz dağlarına kaçarak yaralandı.

Şair dedi ki;

- ١- أَلَا مَنْ لِنَفْسٍ لَا تَمُوتُ فَيَنْقُضِي أَلْ
عَنَاءٌ وَلَا تَحْيَا حَيَاةً لَهَا طَعْمُ
٢- أَأَتَرُكَ إِتِيَانِ الْحَبِيبِ تَأْتِمَا
أَلَا إِنْ هَجَرَانِ الْحَبِيبِ هُوَ الْإِثْمُ
٣- فَذِقْ هَجْرَهَا قَدْ كُنْتَ تَزْعُمُ أَنَّهُ
رَشَادٌ أَلَا يَارُبَّمَا كُذِبَ الزَّعْمُ

Ne yaşamaktan tat alıyor ne de ölüp çilesinden kurtuluyor, işte böyle bir nefse kim çare bulur? Sevgiliyi terk edip yas mı tutayım? ama sevgilinin terk edilmesi büyük günahtır. Ondan ayrılmanın acısını tat, çünkü daha önce ayrılığın hidayet olduğunu iddia ettin, nice yalanlanmış iddialar vardır.

Saîd b. Cübeyr'in meclisinde şarkı söyleyip def çalan bir cariye hakkında aşağıdaki şiiri inşat etmiştir. Bunun üzerine Sa'îd: "Yalan söylüyorsun" diyerek cariyeye sesini yükseltmiştir. Cariyenin şarkı formatında okuduğu bu beytin A'şâ'ya ait olabileceği de ifade edilmektedir.¹⁹⁸

Şair dedi ki;

- ١- لَنْ فِتْنَتَنِي فَهِيَ بِالْأَمْسِ أَفْتَنَتْ
سَعِيدًا فَأَمْسَى قَدْ قَلَى كُلُّ مُسْلِمٍ
٢- وَأَلْقَى مَصَابِيحَ الْقِرَاءَةِ وَاشْتَرَى
وَصَالَ الْغَوَانِي بِالْكِتَابِ الْمُتَمِّمِ

Eğer beni yoldan çıkardıysa, benden önce Said'i de yoldan çıkardı, öyleki Said bütün Müslümanlardan uzak durur hale geldi, okuma lambalarını fırlattı yerine şarkıcılara yaklaşmayı seçti.

Şair dedi ki;

- ١- أَتَهْجُرُ لَيْلَى بِالْعِرَاقِ حَبِيبَهَا
وَمَا كَانَ نَفْسًا بِالْفِرَاقِ تَطِيبُ

Leyla sevgilisini Irak'ta terk eder mi? Ayrılığa gönlü razı olmadığı halde.

¹⁹⁸ İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, Dâru Sadr, Beyrut: 1994, 3. basım, c.13, s.317.

SONUÇ

Bu çalışma, şair A‘şâ Hemdân‘ın (ö. 83/702) hicri 65-83 yılları arasında tarihe tanıklığını konu edinmektedir. Başından geçen veya bir şekilde muttali olduğu ya da bir parçası haline geldiği tarihi olayları kendi bakış açısıyla ele almış veya şiirlerinde işlemiştir. Canlı bir siyasi yaşama sahip olan dönemin Irak‘ında yaşayan A‘şâ, başta Tevvâbûn Hadisesi ve İbnü‘l-Eş‘âs İsyanı olmak üzere bir dizi hadisenin tanığıdır. Şiirlerinde bu konulara temas ettiğinden, Emevi tarihi açısından bu şiirler oldukça önem kazanmaktadır. Zaten Emevî iktidarına muhalif şairlerden birisi olması onun verdiği bilgileri daha da önemli kılmaktadır. Zira bir konu işlenirken tek taraflı değil, lehte ve aleyhte bilgilerin bir araya getirilerek harmanlanması gerekir. Bu durum Emevi taraftarı bilgilerle A‘şâ Hemdân gibi muhalifler tarafından aktarılan bilgilerin birlikte değerlendirilmesinin zorunlu olduğunu intaç ettiği gibi bu tarihi şiirleri de vazgeçilmez kılmaktadır. Bu nedenle A‘şâ şiirlerinde dönemin hâkim siyasî erki yani Emevileri her fırsatta hicvetmekte ve hiçbir şekilde övmeye layık görmemektedir. Buna karşın muhaliflere methiyeler düzmektedir. Bu da bu tarihsel verilerin zıtlarıyla birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Aksi taktirde tek taraflı bir bakış açısı oluşacaktır.

Çalışmamızda varmış olduğumuz sonuçları şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1- Hiç kuşkusuz şair bir tarihçi değildir. Ancak şimdiye kadar yaşananın kaydını tutan yalnızca tarih metinleri olmadığı gibi toplumsal bellek de yalnızca tarihçilerin anlatılarından oluşmaz. Tarihin kodlanmasında tarihçiler tarafından benimsenen kaynaklardan biri olarak şiirin önemi yadsınamaz. Ayrıca, anlatıların gerçekliğini yansıtmak için şiirden alıntı yapan pek çok İslam tarihi kitabı da vardır. Hatta bazı şiirlerde tarih kitaplarında bulunmayan tarihi gerçeklerin bulunduğu dabilinmektedir. Bu da A‘şâ‘nın divanını vazgeçilmez kılmaktadır.

2- Tespit edebildiğimiz kadarıyla A‘şâ Hemdân‘ın şiirleri birçok tarih kitabında geçmektedir. Bunlar tezimizin giriş kısmında verildikleri için burada bir kez daha tekrarlanmayacaktır.

3- Şairin kendi döneminde ortaya çıkan düşünsel kırılmaları ele almakta, ortaya çıkan guruplar hakkında bilgi vermektedir. Bunlara Tevvâbûn, Mansûriyye, Şia ve Havâric ve Sebe'îyye fırkaları örnek olarak verilebilir. Bu da onun ilgilerinin genişliği kadar Emevi karşıtlarına yakınlığını da ifade etmektedir.

4- Şiirlerde kullanılan üsluba bakıldığında, bahsi geçen olayların şair tarafından bizzat yaşandığı anlaşılmaktadır. Olaylar karşısında takındığı tavır yanında, tarihsel veri anlamında da kayda değer bilgiler sunmaktadır.

Sonuç olarak, A'şâ, şiirlerindeki savaş ve sefer temalı anlatımlarının bizatihi tanığıdır. Bu sebeple şiirlerinin içeriği, salt edebi önem ve özelliğini aşarak tarihsel gerçekliklere, özellikle de Emevi dönemine ışık tutmaktadır. Bu nedenle Emevi dönemi çalışan araştırmacılar açısından bu divanın oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu divanın dönemin diğer şairleri olan Ahtal, Ferazdak, Kümeýt ve diğerlerinin divanlarının çalışılmasıyla ortaya konulacak olan verilerle birlikte değerlendirildiğinde dönemin aydınlatılmasına ciddi bir katkı sağlayacağı izahtan varestedir bir konudur.

KAYNAKÇA

- Akkoca, Fatih (2019). **Mus‘ab b. Zübeyr**, Semer Yayınları, Kahramanmaraş.
- Apak, Adem (2009). “Emevîlerin Irak Siyaseti”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 18, Sayı: 1, 110.
- Avcı, Casim (2002). “Kûfe”, **DİA**, İstanbul, c. 26, 339-342.
- Aycan, İrfan (2006). “Mus‘ab b. Zübeyr”, **DİA**, İstanbul, c.31, s.227.
- Bazın, Marcel (2002). “Kirman”, **DİA**, Ankara, c.26, s. 62-63.
- Belâzurî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir (1417/1996). **Ensâbü'l-eşrâf**, (thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Benli, Yusuf (2005). Keysaniyye Tarihindehinde "Haşebiyye Devleti" Dönemin Aydınlatılması üzerine bazı düşünceler, **EKEV**, yıl: 9, Sayı: 24, 233-252.
- Berakî, Hasan (1968). **Târihu'l-Kûfe**, Necef.
- el-Berrâkî, Hüseyin b. Ahmed en-Necefî (1987). **Târihu'l-Kûfe**, Beyrut 1987.
- Bilge, Mustafa (2006). “Necran”, **DİA**, İstanbul, c.32, s.507-508.
- Câhız, Amr b. Bahr (2006). **Hayevân**, (thk. Abdulselam Mucahit Harun), yy., Mektebetü'l-Câhız, 2. basım.

- Çakırtaş, Mehmet (2007). Emevîler Dönemi Şiddet Hareketleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çavuş, M. Zeliha Stebbler (2008). “Türk Edebiyatında Mersiyeler”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı**, Erzurum: sayı 38, 131-138.
- Dadan, Ali (2006). Taberi Tarihinde Türklerle İlgili Rivayetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi (Hz. Peygamber Döneminden Emevîler’in Sonuna Kadar), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Dalkılıç, Mehmet (2012). “Emevîler dönemi muhalif hareketlerdenn birisi: Abdurrahman bin muhammed bin el-Eş‘as isyanı”, **bilimname**, XXII, 1, 189-203.
- Dayf, Şevkî (1119). **Târîhu’l-Edeb**, 7. Basım, Mısır: Dâru’l Maarif Yayınları.
- Ebû Abdillâh ez-Zübeyr b. Bekkâr (1996), **Ahbâru’l-Muvaffakiyyât**, (thk. SâmiMekkî), 2. basım, Beyrut: Âlemü’l-Kütüb.
- Ebû Yâsîn Hasan Îsâ (1403/1983). **Dîvânü A‘şâ Hemdân ve Ahbâruh**, 1. Basım, Riyad: Dârülulûm Yayınları.
- Efendioğlu, Mehmet (2013). “Zübeyr b. Avvam”, **DİA**, İstanbul, c.44, s.522.
- Erkoçoğlu, Fatih (2006). “Abdûlmelik b. Mervân ve Dönemi (65-86/685-705)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Fayda, Mustafa (1998). “Hemdân (Benî Hemdân)”, **DİA**, İstanbul, c. 17, s. 179-180.
- Fayda, Mustafa (1992). “Becîle (Benî Becîle)”, **DİA**, İstanbul, c.5, s. 285.
- Fıġlalı, Ruhi (1994). “Ebû Mansur el-İclî”, **DİA**, c.10, s. 181-182.
- Fıġlalı, Ruhi (1982). “Ebû Mansûr el- ‘İclî ve Mansûriyye”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi**, Ankara: sy. 5, 217-229.
- Göksu, Abdurrahman (2020). “Abdûlmelik b. Mervân dönemi Mezhep Hareketleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Güler, İsmail (2011). “Asma’î’nin Şiir Eleştirisinde Fuhûle Kavramı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52:2, 129-136.
- el-Hamavî, Yâkût (t.y.). **Mu‘cemü’l-büldân**, Beyrut: Dâru Dadr.
- el-Hemdânî, İbnü’l-Hâik Hasan b. Ahmed b. Yakub (2004). **el-İklîl**, (thk. Muhibbüddin el-Hatîb), ed-Dâru’l-Yemeniyye, 2. basım.
- Hançer, Ali (2013). “Erken Dönem İslam Tarihinde İktisadi Olaylar ve Mevalinin Mezheplerin Oluşumuna Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin E. Üniversitesi, Konya.

- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım (1996). **Târîhu Medineti Dımaşk**, (Dirâse ve thk. Muhibüddîn, Ebî Saîd Ömer b. Garâme el-Ömeroy), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Ebi'l-Hadîd (2007). **Şerhu Nehci'l-belâğa**, (thk. Ebu'l-Fazıl Muhammed İbrahim), 1. basım, Beyrut.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ (2007). **el-Bidâye ve'n-nihâye**, 8. basım, Beyrut: Dar al-Maarif.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl (1988). **Muhtasaru târîhu Dımaşk**, (tah. Rûhiyye en-Nahhâs), 1. basım, Dımaşk: Dâru'l-Fir.
- İbn Manzûr (1994). **Lisânü'l-'Arab**, Beyrut: Dâru Sadr, 3. Basım.
- İbnü'l-Esîr (1985). **el-Kâmil fi't-Târîh**, (thk.Ebü'l-Fidâ elKâdî),Çev: M. B. Eryarsoy, Redaktör: M. Tulum.
- el-İsfahânî, Ebü'l-Ferec (1935). **el-Egâni**, (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Kahire: Darü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1. basım.
- Kandemir, M. Yaşar (2010). “Şa‘bî”, **DİA**, İstanbul, c.38. s.217.
- Karahan, Gökhan (2021). “Nu‘mân B. Beşir’in (ö. 64/684) Hayatı ve Rivayetlerinin Değerlendirilmesi”,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Keleş, Hakan (2019). Emevîler döneminde meydana gelen dini-siyasi hareketlerde kûfe'nin önemi,

- Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Keskin, Yakup (2012). “Yakın Döneme Etkileri İtibarı ile Kerbela”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 38, 307-340.
- Kılıç, Hulusi (1991). “A‘şâ Hemdân”, **DİA**, İstanbul, c.3, s.546.
- Kurnaz, Yasin (2018). “**Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekaffî’nin Hayatı, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri (1/622-67/687)**”, Necmettin Erbakan üniversitesi, Konya.
- Kurtuluş, Rıza (1998). “Hucend”, **DİA**, c.18, s. 272-273.
- Muhsin b. Abdilkerim b. Ali Muhsin Emin (1371/1952). **A‘yânü’s-Şîa**, (thk. Hasan el-Emin), Beyrut: Dârü’t-Te‘âruf li’l-Matbuat.
- Onat, Hasan (1998). “Husayn b. Nümeyer”, **DİA**, İstanbul, c.18, s.413.
- Onat, Hasan (2000). “İbrâhîm İbnü’l-Eşter”, **DİA**, İstanbul, c.21, s. 301.
- Öz, Mustafa (1997). “Haşebiyye”, **DİA**, İstanbul, c.16, s. 402-403.
- Öz, Mustafa (1995). “Ezarika”, **DİA**, İstanbul, c.12. s. 45-46.
- Özgüdenli, Osman Gazi (2009). “Sîstan”, **DİA**, İstanbul, c.37. s.274.
- Paça, Hüseyin (2019). “Abdurrahman b. Muhammed b. Eş‘as İsyanı”, **İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 5, 76-99.

- es-Safedî, Ebû's-Safâ Salâhaddin Halîl b. Aybek b. Abdullah (2000). **el-Vâfi bi'l-Vefeyât**, (tah. Turkî Mustafa, Ahmet Arnavut, 1. basım, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.
- Sarıçam, İbrahim (2005). “Muhammed b. Eş‘as”, **DİA**, İstanbul, c.30, s.528.
- Sem‘ânî, Ebû Sa‘d Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr (ty.). **Kitâb-ül-ensâb**, (thk. Muhammed Avad), Kahire.
- Sevinç, Eyüp (2014). “Emevîler Dönemi Siyasi İçerikli Şiir”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 4, s.8, 170.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz (2015). **Kûfe'nin Siyasi Tarihi**, 1. Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, (2001), **Bedevilikten Hadariliğe Kûfe**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, (2005), Hz. Hüseyin ve Kûfeliler, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2005, cilt: XI, sayı: 33, s. 475-500.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr (1119). **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk**, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadıl İbrahim), 2. basım, Kahire: Dârü'l-Marif.
- Toprak, M. Faruk (2002). “Klasik Arap Şiir ve Nesrinde En Sık Rastlanan Yeminler”, **Nüşa**, II, sayı 7, 73-82.
- Tucker W, “Ebû Mansûr el-‘İclî ve Mansûriyye”, Trc. E. Ruhi Fıçlalı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, sy. 5, Ankara: 1982

Usluer, Mehmet (2019).

“VIII. Asra Kadar Deylem Bölgesi Siyasi Tarihi”, **Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt6, Sayı 2, 469-487.

Ülger, Güzide (2010).

Bağdadi'nin İslam Dışı Saydığı Mezheplerin Kaynaklar Açısından Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Yazıcı, Tahsin (1994).

“Deylem”, **DİA**, İstanbul, C. 9, s. 263.

Yıldız, Hakkı Dursun (1988).

“Abdullah b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm”, **DİA**, İstanbul, c.1, s.145-146.

Yıldız, Hakkı Dursun (2000).

“İbnü'l-Eş'as, Abdurrahman b. Muhammed”, **DİA**, İstanbul, c.21, s.32.

Yiğit, İsmail (2012).

“Tevvâbîn”, **DİA**, İstanbul, c. 41, s.49-50.

Yüksel, Ahmet Turan (2012).

“Ubeydullah b. Ziyâd”, **DİA**, İstanbul, c.42, s.29.

Wellhausen, Julius (2019).

İslâmiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyâsî Muhalefet Partileri, çev. F. Işıltan, 3. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu.